

ortadoğu analiz

uluslararası
siyaset
dergisi

Şubat 2023 • Cilt: 14 • Sayı: 122 • Fiyatı: ₺ 25

16 OCAK 1980'DEN
TÜRKMENLERE NE KALDI?

BİLGAY DUMAN

KÖRFEZ ÜLKELERİNDE
POST-RANTİYER SÜREÇLERE
GEÇİŞ DENEMELERİ

GÖKHAN ERELİ

GÜNEY AFRIKA'DA DERİNLEŞEN
ENERJİ KRİZİ: ARKA PLAN VE
HÜKÜMETE YANSIMALARI

KAAN DEVECİOĞLU

SALGIN SONRASI ORTADOĞU'NUN EKONOMİK SORUNLARI

ISSN 2980-0919
9 772980 091002

www.orsam.org.tr

ORSAM RÖPORTAJ
ROBERT SPRINGBORG

ABDENNOUR TOUMI

LİBYA'DA YENİ YOL AYRIMI VE
DEĞİŞEN KONUMLANMALAR

PROF. DR. AHMET UYSAL

CEZAYİR VE TÜRKİYE'NİN BÜTÜNLEŞTİRİCİ ROLLERİ BAĞLAMINDA
İİT PARLAMENTOLAR BİRLİĞİ TOPLANTISI

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCİ

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. Aylık periyotla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın üç ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. Türkçe, İngilizce ve Arapça yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı, Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

Ortadoğu Çalışmaları alanında bilimsel, nitelikli ve objektif araştırmaların kalıcı eserler olarak Türkçe literatüre kazandırılması hedefiyle ORSAM, Ortadoğu Yayınlarını hayata geçirmiştir. Yayınevimiz, Ortadoğu'ya dair tarih, siyaset, toplum ve ekonomi başta olmak üzere bilimsel çalışmaları okuyucularla buluşturmayı amaçlamaktadır.

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No:3 Çankaya/Ankara

+90 (850) 888 15 20

www.orsam.org.tr

orsamorgtr

Ortadoğu Araştırmaları Derneği Adına
Yayın Sahibi

Prof. Dr. Ahmet Uysal

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Doç. Dr. Mustafa Yetim

Editörler

Doç. Dr. İsmail Numan Telci

Doç. Dr. Mustafa Yetim

Editör Asistanı

Nurbanu Kesgin

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Birol Akgün

Prof. Dr. Mehmet Şahin

Prof. Dr. Meliha Altunışık

Prof. Dr. Tayyar Arı

Prof. Dr. Cengiz Tomar

Prof. Dr. Muhtinin Ataman

Prof. Dr. Mahir Nakip

Prof. Dr. Muhsin Kar

Prof. Dr. Kemal İnat

Prof. Dr. Zekeriya Kurşun

Prof. Dr. Mesut Özcan

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Uysal

Doç. Dr. Göktuğ Sönmez

Doç. Dr. Mustafa Yetim

Dr. Recep Yorulmaz

Redaksiyon

Ekin Köklü

Grafik - Tasarım

Mustafa Cingöz

Yönetim Merkezi

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No: 3

Çankaya / Ankara

Tel: +90 850 888 15 20

Baskı: KD Karton Dijital Matbaacılık Ltd. Şti.

Zübeyde Hanım Mah. Koyunlu Han 95/36 Ankara

Telefon : +90 312 341 52 39

Sertifika No: 44423

Fotoğraflar : Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

Cilt 14, Sayı 122, Şubat 2023

Yerel Süreli Yayın

Basım Tarihi: 31 Ocak 2023

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ yayımıdır.

Bu dergide yer alan yazılardaki değerlendirmeler, aksi belirtilmedikçe ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

© 2023 ORSAM

Dergideki tüm yazıların telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz.

Middle East
Studies
Association

ORSAM, the Middle
East Studies Association
(MESA) üyesidir.

tarafından taranmaktadır.

Değerli okuyucular,

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki temel meseleleri ve güncel gelişmeleri ayda bir kapsamlı analizler ile ilginize sunduğumuz Ortadoğu Analiz'in 122. sayısı ile karşınızda olmaktan memnuniyet duymaktayız. Bu sayıda Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde özellikle koronavirüs salgını sonrası ekonomik sorunlara ve bölgedeki diğer tüm ekonomik meselelere yönelik genel değerlendirmeleri dikkatinize sunmaktayız. Bu kapsamda Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Ortadoğu'ya yönelik mali yardımları, ABD ve Çin'in bölgedeki hegemonya çekişmeleri yer almaktadır. Ayrıca Güney Afrika'da gittikçe derinleşen enerji krizi, 2022 yılında Sahraaltı Afrika ekonomisi, Kuzey Afrika'nın etkili aktörlerinden Fas ve Körfez ülkelerinin ekonomilerine dair incelemeler de değerlendirilmiştir. Öte yandan bu sayımızda Libya'daki güncel değişikliklere ve 29-30 Ocak 2023 tarihlerinde Cezayir'de gerçekleşen İslam İşbirliği Teşkilatı Parlamento Birliği Toplantısı'na ilişkin analizleri bulabilirsiniz.

Kapak konusunun yanı sıra bu sayımızda 16 Ocak 1980 tarihinde Saddam Hüseyin rejimi tarafından idam edilen Türkmen liderler ve tarihinde travmalar yaratan benzer birçok katliam ışığında Türkmenler ele alınmaktadır. Öte yandan, Irak'ın Basra kentindeki Büyük Faw Limanı'nın inşaa çalışmaları ve bu limanı Türkiye sınırına ulaştıracak Kurul Kanal koridoruyla ilgili dikkatli bir çalışmayı da inceleyebilirsiniz. Ayrıca

26 Ekim - 1 Kasım ve 6 - 16 Aralık 2022 tarihleri arasında Irak'ın Bağdat, Nəcəf ve Kerbela vilayetlerini kapsayan saha çalışmaları kapsamında Bağdat siyasetine ilişkin dikkat çekici ve zamanlı gözlem yazısına da ulaşabilirsiniz. Tüm bu değerlendirmelerin yanı sıra, Lübnan krizinde yaşanan son durum ve İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan'ın sürpriz Beyrut ziyareti de ele alınmıştır.

Gelenek olduğu üzere bu sayımızda da ocak ayı içerisindeki önemli olaylara ilişkin kronoloji, kapak konusuna ilişkin önemli bir figürün incelenmesi ve bölgedeki meselelere ilişkin önde gelen uzmanlarla yapılan mülakat bulunmaktadır. Röportaj kısmında İtalyan Uluslararası İlişkiler Enstitüsünde kurum dışı araştırmacı ve Kanada Vancouver'daki Simon Fraser Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Okulunda misafir profesör olarak akademik hayatını sürdüren ve bölgenin ekonomi politik gelişmeleri ile ilgili oldukça kritik çalışmaları bulunan Prof. Dr. Robert Springborg'un kapak konumuz ile alakalı analizlerinden faydalanabilirsiniz. Biyografi/Tema kısmında ise İslam medeniyetinin en büyük iktisatçısı olarak ön plana çıkan ve 14.yüzyılda bilimsel metodolojiyle kaleme alınan Mukaddime ile modern dünyanın sorunlarına dair medeniyet temelinde değerli öngörüler sunan İbn Haldun'un hayatı, kariyeri ve bu süreçteki ilgi çekici detaylara ilişkin önemli bilgileri okuyabilirsiniz.

Keyifli okumalar dileğiyle...

04 Gündem: Türkiye ve Ortadoğu

08 Libya'da Yeni Yol Ayrımı ve Değişen Konumlanmalar / Prof. Dr. Ahmet Uysal

12 Cezayir ve Türkiye'nin Bütünleştirici Rollerini Bağlamında
İİT Parlamentolar Birliği Toplantısı / Doç. Dr. İsmail Numan Telci

KAPAK DOSYASI

16 Ortadoğu'ya Yönelik Amerikan Yardımlarının Dünü ve Bugünü / Dr. Tamer Kaşıkçı

20 Sorun ya da Olgu Arasında 2022 Yılında Sahraaltı Afrika Ekonomisi / Dr. Volkan İpek

26 Güney Afrika'da Derinleşen Enerji Krizi: Arka Plan ve Hükûmete Yansımaları / Kaan Devecioğlu

30 Kuzey Afrika'nın Etkili Aktörü Fas'ın Ekonomi Sınavı / Dr. Hüsnü Taş Yetim

34 Ortadoğu'da ABD Hegemonyası ve Yükselen Çin / Merve Zorlu

38 KİK Üyesi Ülkelerin Belirsizlikler İçerisindeki
2022 Performansları ve 2023 Beklentileri / Oğuzhan Demirdöğen

Şubat 2023 Cilt:14 Sayı:122

İÇİNDE KİLER

IRAK DOSYASI

50 Basra'yı Türkiye'ye Ulaştırması Öngörülen "Kuru Kanal" Koridorunu Bekleyen Zorluklar / Mehmet Alaca

54 Saha Gözlemleri Işığında Bağdat'ta Siyaset / Fezullah Tuna Aygün

BÖLGESEL GELİŞMELER

58 İran Dışişleri Bakanı Abdullahiyan'ın Levant Temasları ve
Lübnan Krizinde Son Durum / Sohaib Johar

KAPAK DOSYASI

KÖRFEZ ÜLKELERİNDE
POST-RANTİYER
SÜREÇLERE GEÇİŞ
DENEMELERİ

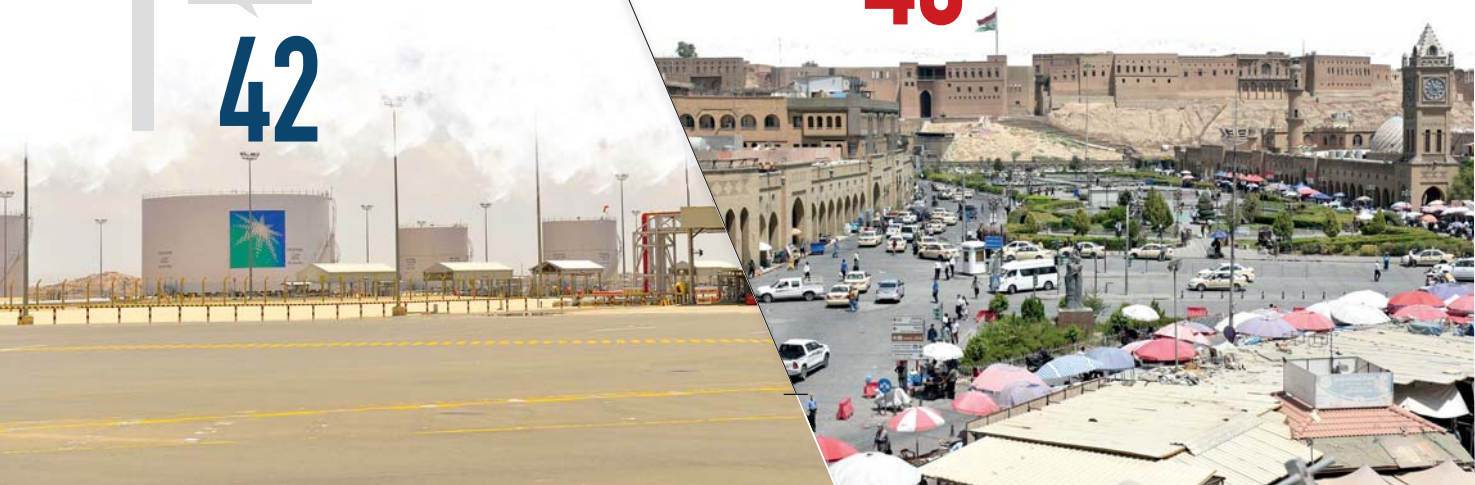
Gökhan Erel

42

16 OCAK 1980'DEN
TÜRKMENLERE NE KALDI?

Bilgay Duman

46

RÖPORTAJ

66

Abdenour Toumi

Prof. Dr. Robert Springborg:

ORTADOĞU VE KUZAY
AFRİKA BÖLGESİ
PAZARINDAKİ TEDARİK
ZİNCİRLERİNİN GELİŞİMİ
ZAYIF

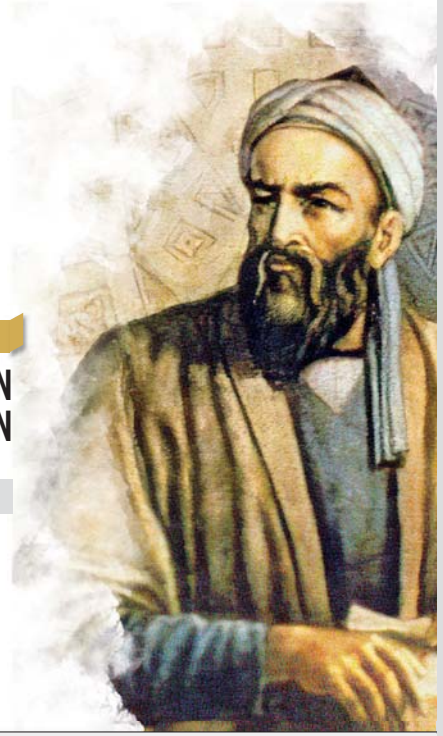

BİYOGRAFİ

EKONOMİNİN UNUTULAN ÖNCÜSÜ: İBN HALDUN

62

Merve Çakır

08

12

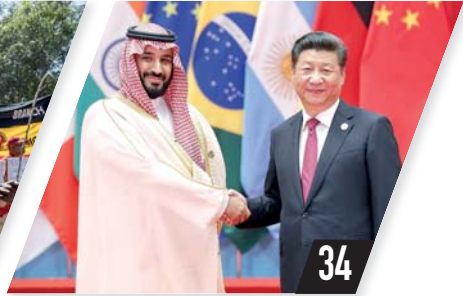
16

20

26

34

54

54

ISSN 1306-7541

9 771308 754001

... ORTADOĞU GÜNDEMİ ...

2 Ocak 2023

- Ankara, Şam yönetimiyle 11 yıl sonra normalleşme sürecine girdi. Bu durum Yunanistan'da paniğe neden oldu. Yunan basını, bu yakınlaşmanın Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi için ciddi sonuçları olacağını yazdı.

4 Ocak 2023

- İran, Fransız dergisi Charlie Hebdo'da, ülkenin en üst dini ve siyasi otoritesi Ayetullah Ali Hamaney'e yönelik "hakaret" içerikli karikatürler yayımlanması nedeniyle Fransa'ya diplomatik nota verdi.

6 Ocak 2023

- 6-19 Ocak tarihlerinde Basra kentinde 25. Körfez Ulusları Kupası gerçekleştirilecek. Ev sahibi Irak, başlayacak organizasyonu işgal, yaşanan şiddet olayları ve çatışmalar nedeniyle dünyada oluşan olumsuz imajını düzeltme açısından bir fırsat olarak görüyor.

3 Ocak 2023

- İsrail'in aşırı sağcı Ulusal Güvenlik Bakanı Itamar Ben-Gvir, işgal altındaki Doğu Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa'ya baskın düzenledi.
- Kuveyt, ilk uydusunu ABD'nin Florida eyaletindeki bir platformdan fırlattığını duyurdu.
- Terör örgütü PKK/YPG'nin karanlık yüzünü "After the Rain: Families Seeking Justice" belgeseliyle ortaya koyan Hollandalı araştırmacı Rena Netjes, PKK terör örgütünün Suriye'deki baskısını ifşa ettiği için hedef alınmasına rağmen araştırmalarını sürdürecektir.

9 Ocak 2023

- İsrail Ulusal Güvenlik Bakanı Itamar Ben-Gvir, kamuda Filistin bayrağı asılmasını yasakladı, Arap ve kılımların Filistinli tutuklularını ziyaretine de kısıtlama getirdi.
- Avrupa Birliği (AB), İran'ın AB Büyükelçisi Hüseyin Dehgani'ye ülkede son dönemdeki protestolarla bağlantılı idamların ardından ölüm cezalarının durdurulması çağrısını ilettiler.
- Suudi Arabistan, Kovid-19 salgını döneminde hacılara getirilen yaş ve sayı sınırlamasının, bu yıl uygulanmayacağını duyurdu.
- BM Güvenlik Konseyi, Türkiye üzerinden kuzeybatı Suriye'ye sınır ötesi yardım sevkiyatını 6 ay daha uzattı.

5 Ocak 2023

- İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog, ülkesinin derin bir çatışmanın içinde olduğunu, "anayasal bir kriz yaşanmaması" için çalıştığını söyledi.
- Sudan Egemenlik Konseyi Başkanı ve Ordu Komutanı Orgeneral Abdulfettah el-Burhan, siyasetleri orduya ait konularda konuşmak yerine partilerinde reform için çalışmaya çağırıyordu.

10 Ocak 2023

- Filistinli gruplar, İsrail'in kamusal alanda Filistin bayrağını yasaklamasına tepki gösterdi.
- Yerli ve millî savunma sanayisi ürünlerine ilgi artıyor. Çin'in önde gelen gazetelerinden People's Daily, Millî Muharip Uçak'a geniş yer verdi.
- İran, İsrail dış istihbarat servisi Mossad adına ülkedeki bir askerî yetkiliye suikast ve büyük kentlerde sabotaj eylemleri planlamakla suçlanan 13 kişinin tutuklandığını duyurdu.

11 Ocak 2023

- İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog, Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi Şakir Özkan Torunlar'ın güven mektubu sunduğu törende Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı İsrail'e davet etti.
- Suudi Arabistan Maliye Bakanı Muhammed el-Cedan, bazı Batılı ülkelerin petrol şirketlerinin kazançlarına yönelik vergi kararını, "bencilik" olarak nitelendirdi.
- Fas Kralı 6. Muhammed, ülkesinin bağımsızlık belgelerinin sunum yıl dönümü dolayısıyla toplam 991 tutuklu ve mahkûm için af kararı çıkardı.

12 Ocak 2023

- Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, ülkesinin Cezayir'deki sömürge tarihi için af dilemesinin bir şeyi düzeltmeyeceğini belirterek, "Af dilemek zorunda değilim" dedi.

- Afganistan'ın başkenti Kabul'de dün Dışişleri Bakanlığının önünde meydana gelen patlamayı terör örgütü DEAŞ üstlendi.
- İsveç'in başkenti Stockholm'de tarihi belediye binası önünde toplanan bir grup terör örgütü PKK/YPG destekçisi, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı hedef aldı. Siyasilere, İsveç'teki PKK rezaletine sert tepki gösterdi.
- İran, bazı Avrupa ülkelerinin, "müdahaleci açıklamalarına" tepki olarak AB Konseyi dönem başkanı İsveç'in Tahran büyükelçisini dışişleri bakanlığına çağırıldı.
- İsveç Dışişleri Bakanı Bilström, terör örgütü PKK/YPG destekçilerinin başkent Stockholm'de belediye binası önündeki provokasyonuna, "iğrenç" nitelendirmesiyle tepki gösterdi.
- Somali'de Eş-Şebab terör örgütüyle bağlantılı olduğu belirlenen 250 banka hesabı kapatıldı.
- Ürdün, işgal altındaki Doğu Kudüs'ün kuzeyinde bulunan ve 1967'deki Altı Gün Savaşı'ndan kaldığı düşünülen 15 askere ait kemiklerin kimlik tespiti için Kudüs'e askerî bir ekip gönderdi.

13 Ocak 2023

- İran, "İngiltere adına casusluk" suçundan idam edilen İran-İngiltere vatandaşı eski savunma bakanı yardımcısı Ali Rıza Ekberî'yle ilgili İngiltere'den gelen "müdahaleci açıklamalar üzerine" bu ülkenin Tahran büyükelçisini dışişleri bakanlığına çağırıldı.
- İngiltere Başbakanı Rishi Sunak, bugün İngiliz-İran vatandaşı Alireza Akbarî'nin İran'da idam edilmesinin kendisini "dehşete" düşürdüğünü açıkladı. İngiltere Dışişleri Bakanı Cleverly ise idamı kınayarak sessiz kalma yollarını aktardı.

14 Ocak 2023

- İşgal altındaki Batı Şerîa'nın doğusunda, İsrail'e ait askerî eğitim üssünde meydana gelen patlamada, 1 asker öldü, 3 kişi yaralandı.
- İran Meclisi Ulusal Güvenlik Komisyonu Üyesi Şehriyar Haydari, siparişi verilen Rus yapımı Su-35 savaş uçaklarının 3 ay sonra Tahran'a teslim edileceğini söyledi.
- İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog, ülkesinin derin bir çatışmanın içinde olduğunu, "toplumun daha fazla parçalanmaması ve anayasal bir kriz yaşanmaması" için çalıştığını söyledi.

16 Ocak 2023

- Fransa'nın Strazburg kentinde yaklaşık 12 bin kişi, İran'daki göstericilere destek için yürüyüş yaptı.
- Lübnan Enerji ve Su Kaynakları Bakanı Velid Fayyad, vatandaşlara günlük 4 saat elektrik verilebilmesi için 600 milyon dolarlık bütçeye ihtiyaç olduğunu aktardı.
- Stockholm Şehir Savcılığında görevli savcı, terör örgütü PKK/YPG destekçilerinin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı hedef alan rezalet saldırılarının suç teşkil etmediğini ve ön soruşturmaya gerek duyulmadığını açıkladı.

18 Ocak 2023

- Irak'ın Kerkük kentinde terör örgütü DEAŞ'a karşı düzenlenen operasyonda yaklaşık 1400 kilogram patlayıcı madde ele geçirildi.
- Avrupa Birliği (AB) Komisyonunun adaletten sorumlu üyesi Didier Reynders, AB'nin İran'daki insan hakları ihlallerine karşı, Devrim Muhafızları Ordusunu hedef almak da dâhil yeni yaptırımları değerlendirdiğini, tüm seçeneklerin masada olduğunu söyledi.
- Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Rusya'nın, Suriye meselesinde Türkiye ile yaptıkları anlaşmalarda yer alan yükümlülüklerin tamamını henüz yerine getiremediklerini söyledi.

21 Ocak 2023

- Danimarkalı aşırı sağcı Sıkı Yön Partisi lideri Rasmus Paludan, Türkiye'nin Stockholm Büyükelçiliği önünde Kur'an-ı Kerim yaktı.
- Yemen'in güneydoğusundaki Şebbe ilinde askerî bir aracı hedef alan bombalı saldırıda 6 askerin yaralandığı belirtildi.
- İsrail Ordusu, istihbarat toplamak için kullandığı "Shoval" tipi insansız hava araçlarının (IHA) kullanımını geçici olarak durdurduğunu açıkladı.

19 Ocak 2023

- Lübnan meclisinde, ülkenin 14. cumhurbaşkanını seçmek için gerçekleştirilen 11. oturumda da hiçbir aday yeterli oyu alamadı.
- İran Meclisi, Avrupa Birliği (AB) Parlamentosunun İran Devrim Muhafızları Ordusunun "terör" listesine alınmasını talep eden tasarına karşılık hükümete AB ülkelerinin ordularını terör listesine alma çağrısını yapan karşı tasarı hazırladı.
- Filistin Sağlık Bakanlığı, İsrail güçlerinin işgal altındaki Batı Şeria'nın Cenin kentine düzenlediği baskında bir hastaneyi de hedef aldığını belirtti.

17 Ocak 2023

- Ürdün'ün Tel Aviv Büyükelçisi Gassan el-Mecali, İsrail güçlerinin engellemesi sonrası 3 saatlik gecikmeyle Mescid-i Aksa'ya girdi.
- Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Vang Vinbin, ABD askerlerinin Suriye'den petrol ve tahıl kaçırdığını ifade ederek, "ABD'nin Suriye'yi yağmalamasının aleniliği ve rezilliliği karşısında dehşete düşüyoruz" dedi.
- Aralarında Almanya, Fransa, İtalya ve Japonya gibi bazı ülkeler, İsrail'in son dönemde Filistin yönetimine uyguladığı yaptırımları kabul etmediğini ve bundan "derin endişe" duyduğunu belirtti.

22 Ocak 2023

- İsrail'in Kanada Büyükelçisi Ronen Hoffman, geçen yıl sonunda göreve gelen Başbakan Binyamin Netanyahu hükümetinin politikalarını gerekçe göstererek istifa etti.
- Lübnan Ordusu, İsrail güçlerinin sınır ihlallerinden dolayı alarm durumuna geçti.
- Burkina Faso, ülkede konuşlu Fransız askerî birliklerinin ayrılmasını talep etti.

22 Ocak 2023

- Lübnan'daki Beyrut Limanı patlaması soruşturmasının 13 ayın ardından yeniden başlatıldığı bildirildi.
- Kuveyt hükümeti, parlamentoyla arasında devam eden krizin ardından istifasını sundu.
- Sudan'ın güneyindeki Güney Kurdufan eyaletinde, 4 kişinin öldürüldüğü silahlı saldırı nedeniyle bir ay süreyle acil durum ilan edilmesine karar verildi.
- İran'da kadın gazeteciler Melika Haşimi, Saide Şefii ve Mehmuş Zarii'nin gözetimine alındığı bildirildi.
- İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, vergi usulsüzlüğünden hüküm giyen Ultra Ortodoks Şas Partisi lideri Arya Deri'nin bakan olamayacağına ilişkin yargı kararının ardından Deri'yi koalisyon hükümetinde yürüttüğü iki bakanlıktan azletti.

23 Ocak 2023

- İran, Avrupa Birliği (AB) ve İngiltere tarafından İranlı bazı kişi ve kurumlara getirilen yaptırımlara karşılık vereceğini açıkladı.
- Cezayir ulusal petrol ve doğal gaz şirketi Sonatrach, doğal gazın Avrupa'ya taşınması için İtalya ile yeni bir boru hattının döşenmesi konusunda anlaşmalarını açıkladı.

24 Ocak 2023

- İran, Avrupa Birliği (AB) ve İngiltere tarafından İranlı bazı kişi ve kurumlara getirilen yaptırımlara karşılık vereceğini açıkladı.
- Cezayir ulusal petrol ve doğal gaz şirketi Sonatrach, doğal gazın Avrupa'ya taşınması için İtalya ile yeni bir boru hattının döşenmesi konusunda anlaşmalarını açıkladı.

25 Ocak 2023

- Lübnan Temyiz Mahkemesi, Beyrut Limanı'ndaki patlama kapsamında tutuklu yargılananların serbest bırakılmasına karar verdi.
- Finlandiya, 2019'dan bu yana Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunu kaldırdı.
- İran İstihbarat Bakanı İsmail Hatib, İsrail'le irtibatlı olduğu öne sürülen 12 "terör" timinin yakalandığını söyledi.
- Sudan'ın güneydoğusundaki Mavi Nil bölgesinde 13 Ekim 2022'de alevlenen kabile çatışmaları sonucu 250 kişinin öldüğü olaylar nedeniyle 21 Ekim'de ilan edilen "acil durum" 1 ay daha uzatıldı.
- İsrail'de hükümet, işgal altındaki Batı Şeria'da yaşayan Yahudi yerleşimcilere ayrıcalık getiren ceza kanunu ve diğer uygulamaları 5 yıl süreyle uzatan "işgal yasasını" parlamentodan geçirdi.

29 Ocak 2022

- Azerbaycan'ın İran'daki Büyükelçiliğine silahlı saldırı düzenlendi. Güvenlik amirinin şehit olduğu saldırıda 2 güvenlik görevlisi de yaralandı. Olay sonrası Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ayhan Hacızade, "Tahran Büyükelçiliğimize yapılan saldırıyı kınıyoruz, büyükelçilik çalışanlarının Azerbaycan'a tahliyesi hayata geçiriliyor" dedi.

30 Ocak 2022

- İran'ın İsfahan kentinde Savunma Bakanlığına ait mühimmat üretim tesisinde patlama meydana geldi. Savunma Bakanlığı tarafından konuyla ilgili yapılan açıklamada ise askerî tesisin mikro insansız hava araçlarıyla saldırı düzenlendiği belirtildi.
- Tunus'ta yeni parlamento üyelerini belirleyecek erken genel seçimin ikinci turu için oy verme işlemi sona erdi. Muhalefet tarafından boykot edilen ve ilk turunda çok düşük katılımın gerçekleştiği seçimde, ikinci turdaki katılımın yüzde 11,3 olduğu açıklandı.
- Azerbaycan'ın Tahran Büyükelçiliğinin personeliyle aileleri ve büyükelçiliğe yapılan saldırıda hayatını kaybeden güvenlik amirinin cenazesi Bakü'ye götürüldü.

LİBYA'DA YENİ YOL AYRIMI VE DEĞİŞEN KONUMLANMALAR

“

6 milyonluk nüfusuyla sahip olduğu petrol, gaz, altın, uranyum gibi muhtelif doğal kaynakları, büyük güçlerin iştahını üzerine çekmekte fakat Libya'nın olanakları kendi güvenliğini sağlamaya yetmemektedir. Arap Baharıyla beraber 40 yıllık diktatör Muammer Kaddafi rejimi düştükten sonra aynı güçler demokrasiye müsaade etmemiş ve ülke istikrara kavuşmamıştır.

”

PROF. DR. AHMET UYSAL

Başkan ORSAM

Libya, Türkiye'nin 2 katından fazla geniş alanda zengin doğal kaynaklara sahip ama nüfusu da oldukça az bir ülkedir. 6 milyonluk nüfusuyla sahip olduğu petrol, gaz, altın, uranyum gibi muhtelif doğal kaynakları, büyük güçlerin iştahını üzerine çekmekte fakat Libya'nın olanakları kendi güvenliğini sağlamaya yetmemektedir. Arap Baharıyla beraber 40 yıllık diktatör Muammer Kaddafi rejimi düştükten sonra aynı güçler demokrasiye

müsaade etmemiş ve ülke istikrara kavuşmamıştır. Demokrasiye geçiş süreci iç savaş, darbe, terör ve siyasi karışıklıklarla sekteye uğramıştır. Ama Suriye ve Yemen'dekine kıyasla özellikle petrol ve doğal gaz küresel piyasalarda ihtiyaç duyulması sayesinde tamamen kaosa sürüklenmesine izin verilmemektedir.

LİBYA'DAKİ KRİZ SÜRECİ VE TÜRKİYE

Afrika'da terk ettiğimiz son coğrafya olan Libya ile ilişkilerimiz Osmanlı zamanında çok özel olduğu gibi bu sıcak ilişkiler Kurtuluş

Savaşı'na kadar sürmüştür. Misrata başta olmak üzere Libya şehirleri Anadolu'dan gelen Türklerle doludur. Balkanlar, Kafkaslar ve adaların elden çıkmasından sonra Libya'ya gelenler muhacirler de hatırı sayılır düzeydedir. Bağımsızlık sonrasında ise kurulan krallık yönetimi, devleti kurumsallaştırmak için Türkiye'den destek alıyordu ve ilişkiler o dönemde de oldukça iyiydi. Muammer Kaddafi başkanlığında Hür Subaylar, 1952'de Mısır'da başarılı olan Arap milliyetçisi darbeci projeyi Libya'ya taşımıştı. Bu dönemde ilişkiler zayıflasa da sonrasında Kıbrıs meselesinin ortaya çıkardığı dinamikler ve 1980'lerde Turgut Özal'ın kurduğu iyi ilişkilerle Libya inşaat sektöründe Türk şirketleri çok önemli projeler almıştır.

Arap Baharı sürecinde Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO)

müdahalesi sonucu dış müdahaleyle devrilen tek yönetici Kaddafi olmuştur. Bu durum petrol ülkesi olmasının rejime verdiği güç ve kısmi meşruiyetle nüfusun seyrek olmasıyla da irtibatlandırılabilir. Arap Baharı'nın bölgesel statükoyu sarsmasından rahatsız olan özellikle Batı'daki bazı küresel aktörler, Mısır'daki darbe formülünü Libya'da tekrarlamak istemiştir. Libya'ya IŞİD ve terörü bahane ederek Amerika Birleşik Devletleri (ABD) vatandaşı emekli General Halife Hafter darbeyle başa getirilmek istenmiştir. Ancak Libya halkı buna direnmiş ve Hafter, Libya'nın batısına hâkim olamamıştır. 2014 yılında başlattığı askerî darbeyle Trablus'a girme operasyonu Trablus'taki halk ve milisler tarafından durdurulmuştur. 2015 yılında Birleşmiş Milletler (BM) gözetiminde Fas'ın Suhayrat şehrinde yapılan

anlaşmayla uzlaşılı hükûmetine razı olmak durumunda kalmıştır.

Aradan geçen sürede Hafter ve destekçileri, darbe sevdasından vazgeçmediği için 2020 yılında tekrar harekete geçerek silah zoruyla başkenti almaya kalkmıştır. Ulusal uzlaşılı hükûmeti de Türkiye'den yardım isteyince, darbeciler ülkenin batısından uzaklaştırılmıştır. Hafter'in ve darbecilerin yenilgisine rağmen bu grupların uluslararası sponsorları onu meşru bir aktör olarak desteklemeye devam etmişlerdir. Hafter hem Cenevre'de oluşan sürece katılmış hem de doğu ve orta vilayetlerde ve daha sonra güneyde kontrolü devretmemiştir. Bu eylemlerine, görev süresi 2014'te bitmesine rağmen Suhayrat Anlaşması'yla uzatılan Tobruk Parlamentosunun keyfi kararlarıyla kılıf bulmuştur. Mısır desteği ve yönlendirmesiyle

Parlamento Başkanı Agila Salih, merkezî hükümet karşıtı eski darbeci anlayışın sivil kanadını oluşturmuştur. Cenevre Anlaşması'na göre, Abdülhamid Dibeybe'nin kurduğu uzlaşî hükümetinin görevi 2021 Aralık ayında yapılacak seçimlerle sona erecekti ancak Tobruk Parlemantosunu ve Hafter tarafının ayak diremesi yüzünden seçimler ve gerekli değişimler yapılamadı. Çünkü adaylık şartları ve seçimin nasıl yapılacağıyla ilgili kanun, Tobruk ve Trablus meclisleri uzlaşmadığı için etkinleştirilemiyordu. Bu aksaklıkta Dibeybe hükümetinin eksikleri ve ayak sürürmesinin payı da oldu. Seçimlerin yapılmamasını fırsat bilen Hafter tarafı Mısır ve Fransa'nın desteğiyle Batı tarafından eski İçişleri Bakanı Fethi Başağa'yı yanına çekerek Tobruk'ta paralel hükümet kurmaya girişti. Bu hükümeti hiçbir devlet tanımasa da iki kere silah zoruyla başkente girmeye çalışarak Batı'daki birlik ve istikrar ortamını tehdit etti. Dahası Dibeybe hükümeti de ülkeyi selamete çıkarmak için düzgün çalışmaktan uzaktı. Ekonomik sorunlar, özellikle elektrik kesintileri gibi hizmet eksiklikleri ve yolsuzluk söylentileri yayılmaya başladı. Başağa'nın paralel hükümeti ortaya çıkınca koltuğu sağlama almak için Dibeybe, güney illerinden çekilmek gibi Hafter'e bazı tavizlere rıza gösterdi. Yine Ulusal Petrol Kurumunun başkanlığını BAE'ye yakın biri olan Farhat Bengdara'ya verdi. Dışardan destek bulmak için ise Lockerbie bombacısı Ebuğa'la Mohammed Mesud'u ABD'ye teslim etti. Ancak bu karar kamuoyunda çok tepki çekti ve Dibeybe'nin vatanseverliği sorgulanır oldu. Çünkü Kaddafi yönetimi, Lockerbie mağduru ai-

lelere ciddi tazminat ödeyerek dosyayı kapatmıştı.

Son dönemde ABD'nin Libya'ya özel önem verdiği anlaşılmaktadır. Bunun kanıtı ABD Merkezî İstihbarat Teşkilatı (CIA) Başkanı William J. Burns'un ülkeyi ilk kez ziyaret etmesidir. Burns, Başbakan Dibeybe ve Hafter ile görüşmüş ama meclis başkanları Akile Salih ve Halid el-Mişri ve paralel hükümet başkanı Başağa ile görüşmemiştir.

KRİZDE GÜNCEL DURUM VE ETKİLİ AKTÖRLERİN MANEVRALARI

Son dönemde Libya'nın yeni istikrarsızlığa girdiği ve farklı arayışlar başladığı görülmektedir. Çünkü kimse tanımasa da ve Hafter'in elinde oyuncak olsa Doğu'da paralel hükümet ismen de olsa

devam ederken, seçimlerin yapılması konusunda iki parlamento uzlaşmıyor. Diğer taraftan geçen eylül ayında atanan Birleşmiş Milletler (BM) temsilcisi Senagalli diplomat Abdullahi Batili Libya'ya giderek çözüm arayışlarına başladı ve birçok tarafla görüştü. BM temsilcisi özellikle seçimde başkan adayı olan şahsiyetlerle görüştü ama Batı'daki devrim yanlısı, demokrat ve Türkiye'ye yakın duran aktörlere çok ilgi göstermedi ki Trablus ve çevresini darbeden koruyan bu kesimlerdir. Şu ana kadar BM temsilcisi somut bir çözüm önerememiştir fakat Doğu ve Batı kampları anlaşamazsa uluslararası toplum ve küresel aktörler adına tekrar daha aktif şekilde devreye girecektir.

Son dönemde ABD'nin Libya'ya özel önem verdiği anlaşılmaktadır. Bunun kanıtı ABD Merkezî İstihbarat Teşkilatı (CIA) Başkanı William J. Burns'un ülkeyi ilk kez ziyaret etmesidir. Burns, Başbakan Dibeybe ve Hafter ile görüşmüş ama meclis başkanları Akile Salih

ve Halid el-Mişri ve paralel hükümet başkanı Başağa ile görüşmüştür. Bu durum ABD'den farklı kesimlere yönelik mesaj olarak yorumlanmıştır. Eski bir diplomat olarak Burns, özellikle enerji gibi bölgesel hesaplarda Libya'nın önemini bilmektedir ve daha da önemlisi Ukrayna Savaşı dolayısıyla Rusya'nın Afrika'daki etkinliğini azaltmak istemektedir. Ziyaretten sonra Burns'ün Hafter'den Rus Wagner güçlerinin ülkeden çıkarılmasını istediği açığa çıkmıştır. Rus askerî desteğinin azalması Hafter ve Mısır'ın elini zayıflatsa da buna karşılık ABD'nin onlara ne tavizler vereceği merak konusudur. Ama genel olarak ABD'nin Fransa ve Mısır'ın öncülük ettiği darbeci Kanada mesafeli olduğu bilinmektedir.

ABD ziyaretinden hemen sonra Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) başkanı Hakan Fidan da Libya'yı ziyaret etmiştir. Önce Sudan'ın ziyaret edilmesi oradan getirilen Cancevid milislerinin geri alınması konusunun da Libya ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Libya ziyaretinde Fidan'ın Başbakan Dibeybe ile görüşmesinin Libya'nın genel durumu yanında yeni güvenlik ve siyasi gelişmelerle de ilişkilidir. Fidan, Burns'ün gözardı ettiği Devlet Yüksek Meclisi başkanı Halid el-Mişri ve diğer liderlerle de görüşmüştür. Görüşmede Mişri ile Dibeybe arasında son zamanda ortaya çıkan ihtilafın azaltıldığı söylenmiştir. Fidan'ın ziyareti Libya dosyasında Akdeniz'den Ukrayna ve milislere kadar güvenlik kaygılarının Türkiye için öne çıktığı anlamına gelmektedir.

Son dönemin önemli gelişmelerinden birisi Mısır öncülüğünde

bazı Arap ülkelerinin Başağa'nın paralel hükümetine soğuk davranmalarıdır. Daha önceki Arap Birliği toplantılarında Mısır Dibeybe hükümetini meşru hükümet olarak görmediklerine işaret eden tepkiler vermiştir. 22 Ocak'ta Libya'da yapılan Arap Dışişleri Bakanları toplantısına Mısır, Suudi Arabistan ve BAE temsilcileri katılmamıştır. Toplantı istişari nitelikte olmasına rağmen diğer ülkelerin de temsil düzeyinin düşüklüğü Dibeybe hükümetinin meşruiyetini zayıflatmaktadır. Diğer taraftan Mısır, Halife Hafter ve Akile Salih'i kontrol ederek, doğudaki aşiretler üzerinden ve Doğu-Batı diyaloguna aracılık ederek Libya'nın geleceği üzerindeki etkisini artırmaktadır.

Dibeybe hükümeti içeride ve dışarıda bazı sorunlarla karşılaştıkça bazı bölgesel-küresel aktörlere ve Hafter gibi yerel aktörlere bazı tavizler vermektedir. Bunlardan birisi BAE'ye Libya Petrol Kurumu başkanlığını vermesi, Lockerbie bombacısını ABD'ye teslim etmesi ve son olarak İtalya ile yaptığı 8 milyar dolarlık petrol anlaşmasıdır. Anlaşma İtalya'nın yeni başkanı Giorgia Meloni'nin ülkeyi ziyareti esnasında yapılmıştır. Doğu'daki paralel hükümetin başkanı Başağa, İtalya'ya petrolün peşkeş çekildiğini söyleyerek eleştirmişti. Benzer şekilde Dibeybe hükümetinin Petrol Bakanı Mohammed Awn da anlaşmanın bakanlıkla yapılması gerektiğini söyleyerek anlaşmayı eleştirmiştir. Fransa'nın darbeci yaklaşımına karşı çıkan İtalya, zayıflamış Dibeybe hükümetine destek anlamına gelen ziyarette Libya'dan gelen kaçak göçmenler konusunda iş birliğini vurgulamıştır.

Sonuç olarak Libya'da bugün ciddi siyasi kriz yaşanmakta ve hem doğuda hem de batıda hareketlenme görülmektedir. Seçimlere aynı hükümetle mi, yoksa yeni hükümetle mi gidileceği belli değildir. Mısır, Fransa ve BAE, yeni hükümet kurulmasını zorlayarak aslında seçimden kaçınma çabasındadır. Seçim olursa da kendi diktatör mütefiklerini seçtirmek istemektedirler. Türkiye, İtalya ve ABD, Dibeybe hükümetiyle seçime gidilmesini istemektedir. Yeni hükümet olacaksa mümkünse tüm tarafların uzlaşısıyla oluşmasını istemektedir. Bu çerçevede yeni hükümet çalışmalarını iki meclis başkanı Halid Mişri ile Akile Salih yürütmektedir. Ama onlar arasında Hafter'in ve oğullarının aday olup olamayacağı konusu çözülmemiştir ve çözülmesi de zordur. Libya'daki siyasi kriz çözülemezse veya var olan Dibeybe hükümeti önerilen çözüme kabul etmezse kriz derinleşerek ülke yeniden bir kaosa sürüklenecektir. Bu aşamada zaten çözüm turlarıyla sonuç alamayan BM Libya temsilcisi Abdullayı Batili, bu misyonu üzerine alabilir. Batili hem var olan yönetim konseyini, hükümeti ve iki meclisin geleceğini de belirleyecek kararlar alabilir. Belki hepsini veya bazılarını iptal edip 2020'dekine benzer 75'lik komiteyle dışardan çözüm empoze ederek yeni hükümet kurmak isteyebilir. Bu süreçte görüşü pek alınmayan Libya halkının kararlara vereceği tepki de önem taşıyacaktır. Dolayısıyla Libya yeniden yol ayrımına gelmiştir ve darbeden kaosa ve seçimlere kadar tüm seçenekler açıktır. Bu süreçte Libya'nın gerçek dostu Türkiye'nin bu gelişmelere son derece aktif ve hassas şekilde angaje olması gerekmektedir. ■

CEZAYİR VE TÜRKİYE’NİN BÜTÜNLEŞTİRİCİ ROLLERİ BAĞLAMINDA İİT PARLAMENTOLAR BİRLİĞİ TOPLANTISI

“

Toplantı, bölgesel ve küresel anlamda Müslüman dünyanın, İslam dinine saldırılarla karşı karşıya kaldığı, İsrail’in Filistin üzerindeki haksız saldırılarını ve baskı politikalarını artırdığı ve bunun yanında Müslüman ülkeler arasında belirli meselelere dair görüş birliği sağlama amacının derinden hissedildiği bir dönemde gerçekleşmiştir.

”

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCİ

Başkan Yardımcısı ORSAM

İslam İşbirliği Teşkilatının (İİT) alt kuruluşlarından birisi olan Parlamento Birliğinin (İSİPAB) son toplantısı 29-30 Ocak tarihinde, “İslam Dünyasında Modernleşme ve Kalkınma Sinamaları” ana temasıyla Kuzey Afrika ülkelerinden Cezayir’de gerçekleşti. Asya’dan Avrupa’ya, Afrika’dan Arap coğrafyasına ve hatta Latin Amerika’ya kadar uzanan

geniş katılımcı kitlesine sahip toplantı, verdiği mesajlar ve alınan kararlar itibarıyla son dönemde İslam coğrafyasında yaşanan ve İslam dinine yönelik gelişmeler karşısında yükselen ortak ses olması hasebiyle önem arz etmektedir.

Toplantı, bölgesel ve küresel anlamda Müslüman dünyanın, İslam dinine saldırılarla karşı karşıya kaldığı, İsrail’in Filistin üzerindeki haksız saldırılarını ve baskı politikalarını artırdığı ve bunun ya-

تحت الرعاية السامية لرئيس المجلس

nında Müslüman ülkeler arasında belirli meselelere dair görüş birliği sağlama amacının derinden hissedildiği bir dönemde gerçekleşmiştir. Parlamentoları temsilen parlamento başkanlarının, milletvekillerinin ve diğer üst düzey yetkililerin katıldığı zirvede, İsrail'in saldırılarını artırdığı Mescid-i Aksa'nın korunmasına ve bunun yanında terörün bütün formlarına karşı mücadelede birliğe yönelik stratejiler ele alınmıştır. Cezayir'de toplanan İslam İşbirliği Teşkilatı zirvesi, aslında Ortadoğu siyasetinde Cezayir'in tarihî konumu ve sorumluluklarının işareti olmanın yanı sıra temel meselelere dair Cezayir dış politikasının da yansımalarını oluşturmaktadır.

TOPLANTIDA ÖNE ÇIKAN TÜRKİYE-CEZAYİR ORTAKLIĞI

Toplantıya Türkiye'den Türkiye

Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanı Mustafa Şentop katılım göstermiştir. Şentop'un Cezayir'deki temasları sırasında, Türkiye ve Cezayir'in ortaklığına vurgu yapıldığı görülmektedir. Türkiye ve Cezayir bu çerçevede gerek Filistin devletinin gerekse Filistinlilerin haklarının savunulmasında ve İslam dünyasının içerisinde bulunduğu durumu çeşitli platformlarda işaret etme noktasında öne çıkmaktadır. İki ülke, sadece bu iki dış politika konusunda değil, aynı zamanda Ortadoğu ve Afrika nezdinde barış ve istikrarın sağlanması konusunda da birbirleriyle olan çabalarını uyumlaştırma girişimlerini sürdürmektedir. Bu çerçevede TBMM Başkanı Şentop, Türkiye ve Cezayir ilişkilerinin ekonomik potansiyeline vurgu yapmış ve iki ülke arasındaki karşılıklı ticaret hacminin 2021'de 4,1 milyar dolardan 2022 yılında 5,3 milyar dolara çıktığını

belirtmiştir. Akdeniz jeopolitiği çerçevesinde ortaklıklarını bölge açısından da kritik olan Türkiye ve Cezayir gerek ekonomik potansiyelini artırma gerekse de siyasi ilişkilerinde ve bölge siyasetine dair tutumlarında görüş birliğine varma çabalarını güçlendirmek de istemektedir. Dolayısıyla bu toplantı, iki ülke ilişkileri açısından kritik öneme haizdir.

Bu çerçeveden bakıldığında, İslam İşbirliği Teşkilatı, Türkiye ile Cezayir ortaklığının pekişmesini sağlayan platformlardan birisidir. İki ülkenin de dış politikasında önem verdiği kritik meselelerden olan Filistin'in haklarının savunulması ve İslam'a karşı gerçekleştirilen saldırılar konusunda, tutumlarını ortaklaştırdığı görülmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin geçtiğimiz dönemlerde İSİPAB dönem başkanlığında "Müslüman Topluluklar ve Azınlıklar Komitesi" kurduğunu

ve dünyada Müslümanlara karşı işlenen nefret suçları gibi olumsuz meselelere dair kapsamlı rapor hazırlanmış da hatırlatılmalıdır. Bu bağlamda, Müslüman ülkelerin gerek Filistin'e yönelik gerçekleştirilen saldırılara gerekse de son dönemde Fransa, İsveç ve Danimarka gibi Avrupa ülkelerinde belirli aşırı sağcı kesimler tarafından Müslümanlara ve İslam dininin kutsallarına yönelik gerçekleştirilen saldırılara karşı ortak strateji edinmesi gereği, Cezayir'de vurgulanan meselelerin başında gelmektedir. Her iki ülkenin en üst düzey yetkilileri de dâhil olmak üzere birçok yetkilisi, İslam dininin bir hoşgörü dini olduğunu ve Avrupa ülkelerindeki bu tip saldırıların İslam dinine zarar vermekten çok terör örgütlerini destekleyici hamleler olduğunu ima eden açıklamalarda da bulunmuşlardır. Dolayısıyla burada, Türkiye ve Cezayir'in tutumları ve ilgili meselelere dair açıklamalarının Müslüman dünyanın tutumlarının bir özeti yansıttığı ve İslam İşbirliği Teşkilatı üyelerince resmî olarak paylaşıldığı ifade edilmelidir.

“
Cezayir'de gerçekleştirilen zirve gerek Cezayir'in İsrail-Filistin meselesine yönelik tutumunu tekrardan Ortadoğu kamuoyuna sunma imkânı vermiş gerekse katılımcı ülkelerin son dönemdeki gelişmelere dair tutumlarını ortaklaştırabilme imkânını doğurmuştur.
”

FİLİSTİN MESELESİ VE MÜSLÜMAN KARŞITLIĞI

Bunun yanında, İSİPAB platformu Türkiye'nin ve Cezayir'in gerek Filistin'e gerekse de Müslüman dünyaya yönelik politikalarını pekiştirme fırsatını tekrardan vermiştir. 2023 yılına girildiğinden bu yana henüz bir ay geçmemişken, İsrail güçlerinin orantısız ve hukuk dışı saldırıları sonucu hayatını kaybeden Filistinlilerin sayısının otuzdan fazla olduğu belirtiliyor. Bu bağlamda, eski dönemlerde de İsrail başbakanlığı yapmış Binyamin Netanyahu'nun, Naftali Bennett ve

Yair Lapid'in kırılğan ve kısa dönemli başbakanlıklarının ardından tekrar hükümeti kurması, Ortadoğu bölgesi siyaseti açısından da önemli gelişme olarak kayda geçmişti. Tarihinin en muhafazakâr ve aşırı sağcı hükümetini kuran İsrail, Filistinlilere yönelik hak ihlallerini, saldırılarını gerek İsrail polis ve askerî güçleriyle gerekse de yerleşimcileri silahlandırma üzerinden gerçekleştirmeye devam etmişti.

Bu bağlamda, ocak ayının ve yeni yılın ilk günlerinde Ulusal Güvenlik Bakanı Itamar Ben Gvir beraberrindeki polis gücüyle birlikte Mescid-i Aksa'ya baskın düzenlemiş ve Harem-i Şerif'e girmişti. Olayların ardından Filistin devleti, Hamas ve Kudüs İslami Vakıflar İdaresi, Mescid-i Aksa'nın statüsünün ihlal edildiğini ifade etmiş ve olayların tırmanabileceğini ima etmişlerdi. Ardından ise İsrail güçleri Batı Şeria'daki Cenin kentine saldırı düzenlemiş saldırıda dokuz Filistinli hayatını kaybetmiş ve ardından şiddet olayları tırmanmış ve Kudüs'te bir sinagoga İslami Cihad tarafından saldırı düzenlenmişti.

“

İSİPAB'ın 17. toplantısının temel gündem maddelerinin Filistin'e ve İslam'a yönelik gerçekleştirilen saldırılar olduğu görülebilir. Cezayir Millet Konseyi Başkanı Salah Goudjil gibi yetkililerin açıklamalarına binaen, Cezayir'in Filistin meselesini kendi meselesi olarak gördüğü ve burada bütün Arap ve Müslüman ülkelerinin Filistin'in haklarını savunması gerektiği yetkililer tarafından da ifade edilmiştir.

”

Bu şiddet sarmalı ortamında, İsveç ve Danimarka'da tüm Müslümanları hedef alan ve Kur'an-ı Kerim nüshalarına zarar vermeyi amaçlayan saldırılar da eklendiğinde, Ortadoğu ve Müslüman ülkelerin Cezayir'de bir araya gelmesi önemli gelişme olarak okunmalıdır. Bütün bu arka plan dâhilinde Cezayir'de gerçekleştirilen zirve gerek Cezayir'in İsrail-Filistin meselesine yönelik tutumunu tekrardan Ortadoğu kamuoyuna sunma imkânı vermiş gerekse katılımcı ülkelerin son dönemdeki gelişmelere dair

tutumlarını ortaklaştırabilme imkânını doğurmuştur. Toplantı kapsamında Cezayir Cumhurbaşkanı Abdülmecid Tebbun, İslam dinine yönelik düşmanlıklara karşı medeni formüllerin bulunması gerektiğini ifade etti. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Tebbun aynı zamanda Cezayir'in Filistin'i desteklemeyi sürdüreceğini sözlerine eklemiştir.

İSRAİL İLE NORMALLEŞMEDE CEZAYİR'İN TUTUMU

Cezayir, son dönemde 1979 ve 1994 yıllarında Mısır ve Ürdün'ün İsrail ile ilişkilerini normalleştirmesinden sonra, İsrail ile ilişkileri normalleştirme eğilimine katılmayan ülkelerden biri olarak değerlendirilmektedir. 2020'de Körfez ülkeleri İsrail ile siyasi ilişkilerini yeniden tanımlamışlar ve bu çerçevede Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn gibi Körfez ülkelerinin yanında Fas ve Sudan da İsrail ile ilişkilerini normalleştirmişti. Cezayir bu çerçevede, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi ülkelerle birlikte, İsrail'e karşı Ortadoğu'da en sert tepkileri gösteren ülkeler arasında yer almaktadır. Cezayir'in İsrail'e yönelik bu haklı dış politik ve bölgesel tutumu tarihsel olarak Filistinlilerin yanında yer alma-

sından, uzun bir dönem Fransa'ya karşı emperyalizm ve sömürgecilik karşıtı mücadelesi vermesi ve sonucunda başarılı olmasından da kaynaklanmaktadır.

Cezayir bu bağlamda sadece İsrail'e yönelik tepkiler vermekle yetinememekte Filistinli aktörlerin bir arada varabilmesi için de çaba göstermektedir. Nitekim Ekim 2022'de el-Fetih ve Hamas'ı da içerecek şekilde Filistinli gruplar arasında Filistin Diyalog Görüşmeleri, Cezayir'in arabuluculuğunda gerçekleşmişti. Uzlaşma sonucunda Hamas, Fetih, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve Filistin Ulusal Girişim Hareketi gibi Filistinli aktörlerin doğrudan tamamıyla anlaşabildikleri gözlemlenirse de ilgili toplantıların ve zımnî uzlaşının, Filistin'deki siyasi bölünmenin sonunu getirebilecek çabalardan birisi olduğu da açıktır. Dolayısıyla burada, İSİPAB'ın 17. toplantısının temel gündem maddelerinin Filistin'e ve İslam'a yönelik gerçekleştirilen saldırılar olduğu görülebilir. Cezayir Millet Konseyi Başkanı Salah Goudjil gibi yetkililerin açıklamalarına binaen, Cezayir'in Filistin meselesini kendi meselesi olarak gördüğü ve burada bütün Arap ve Müslüman ülkelerinin Filistin'in haklarını savunması gerektiği yetkililer tarafından da ifade edilmiştir. Bu bağlamda Goudjil, toplantının en temel gündem maddesinin de Filistin olduğunu vurgulamıştır. Sonuç olarak Cezayir'deki İİT'nin Parlamento Birliği toplantısı hem Cezayir-Türkiye ortaklığını göstermede hem de üye ülkelerin başta Filistin sorunu olmak üzere bölgesel meselelere karşı ortak söylem benimsemesinde kritik katkı sağlamıştır. ■

ORTADOĞU'YA YÖNELİK AMERİKAN YARDIMLARININ DÜNÜ VE BUGÜNÜ

DR. TAMER KAŞIKCI

Akademisyen ESOĞÜ

“

Ekonomik ve askerî olmak üzere iki farklı başlık altında değerlendirilebilecek olan dış yardımlar, bölge devletlerin istihdam, kalkınma, refah ve güvenlik gibi sorunlarının çözümünde etkili olmakta ve bu devletlerle oluşturulan ittifak ilişkileri üzerinden ABD bölgedeki varlığını sürdürmektedir.

”

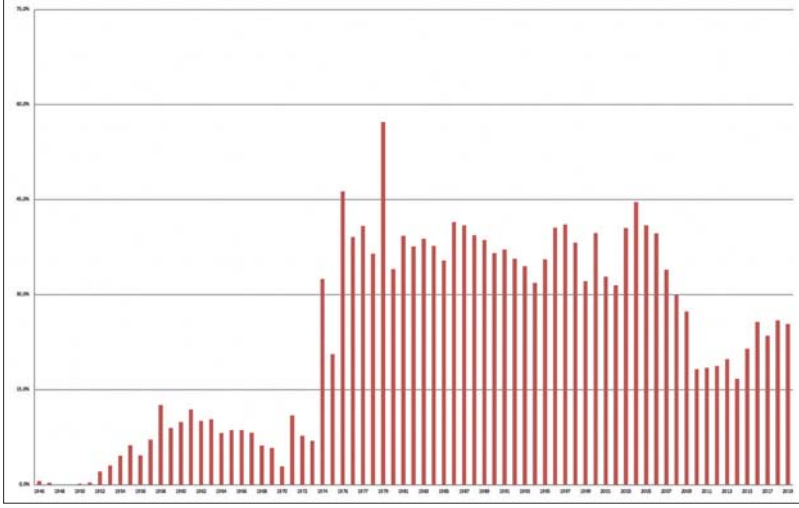
Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) yumuşak gücünün temelini oluşturan dış yardımlar, küresel ve bölgesel politikalarda etkin olmaya yönelik dış politika eylemlerine olan desteği artırma amacıyla tüm dünyada Amerikan yanlı devletlere sunulmaktadır. Doğal olarak, söz konusu Amerikan dış yardımlarının bir kısmı da Ortadoğu bölgesine ayrılmaktadır. Ekonomik ve askerî olmak üzere iki farklı başlık altında değerlendirilebilecek olan dış yardımlar, bölge devletlerin istihdam, kalkınma, refah ve güvenlik gibi sorunlarının çözümünde etkili olmakta ve bu devletlerle oluşturulan ittifak ilişkileri üze-

rinden ABD bölgedeki varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla söz konusu yardımların mevcut durumu ABD'nin bölgedeki varlığı ve bu varlığın geleceği hakkında önemli veriler sunmaktadır. Bu kısa yazıda öncelikle ABD'nin bölgeye yönelik yardımlarının tarihî

gelişimine genel hatlarıyla değinilecek, daha sonra yardımların Soğuk Savaş sonrası dönemdeki durumu ele alınacak ve son olarak da ABD yardımlarının güncel eğilimlerinin bölge açısından yaratacağı olası sonuçlar tartışılacaktır.

Tablo 1: Ortadoğu'ya Yapılan Ekonomik ve Askerî Yardımların ABD'nin Tüm Dünyaya Yaptığı Toplam Yardım İçerisindeki Oranı

Kaynak: United States Agency for International Development (USAID)

“

Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan iki önemli gelişme söz konusu eğilimde önemli değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. İlk olarak 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin benimsediği terörle savaş doktrini ve bu doktrin kapsamında gerçekleştirdiği askerî operasyonlar ABD'nin bölgedeki önceliklerini değiştirmiştir.

”

SOĞUK SAVAŞ SÜRECİ

ABD'nin tüm dünyaya yönelik dış yardımları içerisinde Ortadoğu bölgesine ayırdığı pay oranının (Tablo 1), bu ülkenin söz konusu bölgeye yönelik ilgisinin önemli bir göstergesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Soğuk Savaş'ın ilk dönemlerinde, uluslararası sistem genelindeki ABD-Sovyet Rusya rekabetinin bu ülkelerin Ortadoğu politikalarına da yansımaya ve ABD'nin Ortadoğu'da Sovyet etkisinin artmasını önlemeye yönelik politikalar geliştirmesine rağmen, 1973 yılına kadar ABD'nin bölgeye yönelik dış yardımlarının toplam yardımlara oranının %10 gibi düşük bir seviyede seyrettiği görülmektedir. Öte yandan, 1973 Arap-İsrail savaşında İsrail'in beklenmedik şekilde ağır kayıplar vermesi, OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ambargosunun yarattığı ekonomik kriz ve bölge dengesinin ABD aleyhine dönüşmesi ihtimali ABD'nin bölgeye yönelik ilgisinin artmasına ve dış yardımlarda bölgeye daha fazla pay ayrılmasına neden olmuştur. Bu tarihten sonra

bölgeye yönelik dış yardımların tüm ABD yardımları içerisindeki oranı düzenli olarak artmış ve İran devriminin yaşandığı 1979 yılında yaklaşık %60 ile en üst seviyeye yükselmiştir. 1970'lerin ortasında başlayan bu eğilim, Soğuk Savaş'ın sonrasında da devam ederek 2009 yılına kadar ABD'nin toplam dış yardımları içerisindeki Ortadoğu bölgesine ayrılan pay her yıl %30-40 seviyelerinde gerçekleşmiştir.

Doğal olarak, ABD'nin bölgeye yönelik yaptığı yardımların göndereildiği devletler, ABD'nin bölgede oluşturmaya çalıştığı ittifak sistemi içerisinde yer almasını istediği aktörlerdir. Süreç içerisinde bölge aktörlerinin politika tercihlerinde yaşanan değişimler, ABD'nin destek verdiği devletlerin de değişimine neden olmuştur. Bu bağlamda Soğuk Savaş'ın erken dönemlerinden itibaren bölgedeki Sovyet etkisine karşı ABD'nin Mısır, İran ve Irak gibi devletlere ağırlıklı olarak yardımlar yaptığı görülmektedir. Soğuk Savaş'ın ilerleyen yıllarında Mısır'ın Sovyet Rusya'ya yakınlaşması ve Arap-İsrail mücadelesinde ABD'nin İsrail'e ağırlık veren politikaları ile birlikte ABD yardımlarının bölgedeki ana alıcısı İsrail olmuştur. Bu dönemde ABD yardımlarından en çok faydalanan diğer devlet ise İran'dır ancak İran'da gerçekleşen İslam Devrimi'nin ardından, bu devlete yapılan yardımlar tamamen durmuş, Cemal Abdünnâsır'ın ölümünden sonra iktidara gelen Enver Sedat yönetiminin Batı'yla yakın ilişkiler kurma gayretleri neticesinde İran'ın yerini Mısır almıştır. Dolayısıyla 1980'lerden sonra ABD'nin bölgeye yönelik yardımlarının ana alıcıları bu iki aktör olagelmıştır.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM

ABD'nin bölgeye yönelik yardımlarında Soğuk Savaş sırasında oluşturan bu eğilim, Sovyetlerin dağılmasının ardından da devam ettirilmiştir. Bununla birlikte Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan iki önemli gelişme söz konusu eğilimde önemli değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. İlk olarak 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin benimsediği terörle savaş doktrini ve bu doktrin kapsamında gerçekleştirdiği askerî operasyonlar ABD'nin bölgedeki önceliklerini değiştirmiştir. Gerçekleştirilen Afganistan ve Irak operasyonları sonrasında ABD'nin bölgeye yönelik ayırdığı bütçenin önemli bir kısmı bu bölgelere kaydırılmıştır. Örneğin 2003 operasyonunun hemen ardından Irak'a yapılan yardımlar yaklaşık 4 milyar dolara ulaşmıştır. Bu tarihten sonra 2010 yılına kadar ABD'nin bölgede en çok yardım gönderdiği devlet Irak olmuştur. Söz konusu yardımlarla ABD operasyon sonrası Irak'ın yeniden inşa sürecini sürdürmeye çalışmıştır.

ABD'nin bölgeye yönelik yardımlarını etkileyen bir diğer önemli gelişme ise ABD'nin küresel politikalarına ilişkindir. Afganistan ve Irak'ta yapılan operasyonlar sonrası bu bölgelerde istediği politik yapılanmayı inşa edemeyen ABD'nin gücünün gerilemesine yönelik eleştiriler ve yine bu dönemde giderek artan Çin'in yükselişi iddiası, ABD hegemonyasının sonuna gelindiği söyleminin güç kazanmasına neden olmuştur. Bu söyleme paralel olarak ABD, Çin'in yükselişini önlemek ve hegemonyasını devam

ettirebilmek için stratejik odağını Asya-Pasifik bölgesine kaydırmıştır. Bu durum doğal olarak, ABD'nin diğer bölgelere yönelik dış yardımları da azaltmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Irak, Afganistan ve Suriye örneklerinde görüldüğü gibi ABD'nin bölgedeki askerî varlığını azaltmasına paralel olarak, bölgeye yönelik yardımlarda da önemli oranlarda kesintiye gidilmiştir. Bu tarihten sonra yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, toplam dış yardımlar içerisinde bölgeye ayrılan yardımların oranı yaklaşık %40'lardan %20 seviyesine kadar inmiştir. Ancak yardım oranlarında görülen bu düşüşü, ABD'nin Ortadoğu bölgesini tamamen terk ettiği şeklinde yorumlamak mümkün değildir. Zira genel olarak bir düşüş olduğu görülmekle birlikte hâlen ABD toplam yardımlarında en çok pay Ortadoğu bölgesine ayrılmaktadır. Bu durum hâlen bölgenin, ABD dış politikası açısından önem arz ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Hâlihazırda büyük ölçüde dış yardımlarla varlığını sürdüren Filistin'in önemli destekçilerinden biri de ABD'dir. ABD desteklerindeki azalma zaten zor zamanlar geçirmekte olan Filistin yönetiminin daha da zayıflamasına neden olacaktır. Üstelik son yıllarda, ABD'nin öncülük ettiği İsrail ile bölge aktörleri arasındaki normalleşme politikası, Filistin'in elini daha da zayıflatmaktadır.

AMERİKAN YARDIMLARDAKİ DÜŞÜŞ EĞİLİMİNİN OLASI SONUÇLARI

Amerikan yardımlarındaki bu düşüşün, bölge aktörlerinin ekonomik ve askerî durumlarına olumsuz yönde etki ederek, bölge politikalarında önemli değişimlerin tetikleyicisi olması muhtemeldir. Bu durumun en belirgin yansımasını Irak üzerinden gözlemlemek mümkündür. 2003 operasyonu sonrası Amerikan yardımlarının odak noktası hâline gelen Irak'a yapılan yardımlar 2009 yılında tepe noktasına ulaşarak yaklaşık 9 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu rakam, yardımlardaki düşüş trendiyle birlikte, 2021 yılında 400 milyon dolar seviyesine kadar gerilemiştir. Bu durum şüphesiz ki Irak'ın üzerindeki Amerikan etkisinin zayıflamasının önemli bir göstergesidir.

Benzer şekilde Amerikan yardımlarındaki düşüş eğiliminin Filistin açısından da çok önemli sonuçları olacağı aşikârdır. Hâlihazırda büyük ölçüde dış yardımlarla varlığını sürdüren Filistin'in önemli destekçilerinden biri de ABD'dir. ABD desteklerindeki azalma zaten zor zamanlar geçirmekte olan Filistin yönetiminin daha da zayıflamasına neden olacaktır. Üstelik son yıl-

larda, ABD'nin öncülük ettiği İsrail ile bölge aktörleri arasındaki normalleşme politikası, Filistin'in elini daha da zayıflatmaktadır.

Son dönemde söz konusu yardım miktarlarında yaşanan düşüşlerin, bölgedeki Amerikan etkisinin zayıflamasının önünü açma ihtimali yüksektir. Bu durumun bölge politikaları açısından yaratacağı en önemli değişim, ABD'nin finansal açıdan yarattığı boşluğun başka aktörler tarafından doldurulması ihtimalidir.

Öteden beri ABD yönetimleri Filistin'e verdikleri destekleri, İsrail-Filistin ilişkilerinde bir araç olarak kullanma eğilimindedir. Zira Donald Trump yönetimi, 2018 yılında İsrail ile müzakere sürecine girmeyi reddeden Filistin'e verdiği desteği tamamen kesmiştir. Dolayısıyla tüm bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, Amerikan yardımlarındaki düşüş eğilimi Irak ve Filistin gibi bölgede dış yardımlara ihtiyaç duyan aktörlerin alternatif arayışlarına girmesine neden olacaktır. Sonuç olarak, şüp-

hesiz ki dış yardımlar ABD'nin Ortadoğu politikalarında çıkarlarını elde etmede kullandığı araçların başında gelmektedir. Dolayısıyla son dönemde söz konusu yardım miktarlarında yaşanan düşüşlerin, bölgedeki Amerikan etkisinin zayıflamasının önünü açma ihtimali yüksektir. Bu durumun bölge politikaları açısından yaratacağı en önemli değişim, ABD'nin finansal açıdan yarattığı boşluğun başka aktörler tarafından doldurulması ihtimalidir. Bu bağlamda, son dönemde bölge içerisinde İran'ın, bölge dışından ise Çin'in bölgedeki etki alanını genişlettikleri ileri sürülmektedir. İran'ın Irak, Suriye ve Yemen gibi örneklerde görüldüğü gibi bölgenin önemli sorun alalarında etkili bir politika izlediği ve dolayısıyla ABD'nin çekilmesiyle yarattığı boşluktan yararlanmaya çalıştığı açıkça görülmektedir ancak İran ekonomisinin kırılğan yapısı, bölge aktörlerinin yardım beklentilerini karşılama ve ABD'ye bu anlamda alternatif hâline gelmesini engellemektedir. Diğer yandan, güçlü bir ekonomiye sahip olan Çin'in özellikle Kuşak-Yol projesi ile tüm dünyada olduğu gibi bölgede de ekonomik araçlar üzerinden etkili olmaya çalışması ve bölgede birçok önemli projenin finansörlüğünü yapması, bölgedeki Amerikan etkisinin daha da zayıflamasına ve hatta bölge ekonomileri açısından Çin'in, ABD'nin ikamesi hâline gelmesine yol açabilecektir. Zira Çin'in Kuşak-Yol projesi bağlamında yaptığı yatırımların yaklaşık %30 ile en büyük bölümünün Ortadoğu bölgesine ayrılmış olması, Çin'in bölgedeki ekonomik varlığını genişlettiğinin ve ABD'ye alternatif hâline geldiğinin açık bir göstergesidir. ■

SORUN YA DA
OLGU ARASINDA:

2022 YILINDA SAHRAALTI AFRIKA EKONOMİSİ

DR. VOLKAN İPEK

Akademisyen YEDİTEPE ÜNİ.

“

Günümüzde ekonomik temelde en çok yıpranma yaşayan yerleşim yerlerinin başında Sahraaltı Afrika ülkelerinin toplumları gelmektedir. Bu toplumlar kolonyal dönemden önceki Atlantik ve Doğu köle ticaretleri, kolonyal dönemdeki Batılı ülkelerin toprak ve emek sömürüleri, postkolonyal dönemde de Batı ülkelerine ekonomik bağımlılığın ve ulusal yöneticilerin teorik ve pratikte yetersizliklerinin getirdiği olumsuzluklar yüzünden zaten yeterince yıpranmış durumdadır.

”

Yüksek talep, maliyet ve yerleşik enflasyon oranları, banka faizlerinin yüksekliliği, ulusal para birimlerinin yabancı para birimleri karşısında değer kaybetmesi gibi pozitivist açıdan ilk başta sorun olarak görülen olguların ilgili olduğu eko-

nomiye felsefi yaklaşımları paradoksal bir döngü yaratabilir. Örneğin, ekonominin temel anlamlarından biri sayılan sınırsız ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla yönetilmesi başlı başına ontolojik bir paradokstur. Normal koşullar altında, sınırlı olan bir gücün sınırsız

olan bir ivmeyi kontrol edemeyeceği kabul edilirken sınırlı kaynakların sınırsız ihtiyaçları da asla karşılamayacağı düşünülebilir. Bu durum ekonomiye tanımsal bir sorun değil tanımsal bir doğallık yükler. Yani ekonomi aslında varoluşsal bir doğallık taşır ve bu

doğallık içinde sorun gibi görünen olguları da barındırır. Aynı şekilde, politik ekonominin ve makroekonominin doğurduğu kapitalizm de aslında tıpkı Geç Cretaceous döneminde yaşayan *oviraptor philoceratops* türü dinazorun doğduktan belli bir dönem sonra annele-

rine saldırarak onu yemeye çalışmaları gibi, insanın karşılayabileceğinden çok ihtiyaç yaratarak doğduğu ekonomiyi yok etmek istemesi de bir paradokstur. Bunun yanında, hiçbir devlet ütopyik olanı gerçekleştirip çalışan nüfusunun tamamına iş yaratamayacağı için

asında işsiz kalan insanlar da ekonomi yine makroekonomi içinde bir sorun olarak değerlendirilemez. Neoklasik ekonominin tanımına uygun olarak işsizlik ve hatta yoksulluk birer sorun değil, birer gerçektir. Hükümetler de zaten yönetime gelince programlarını bu iki konuyu tamamen yok etmeye değil, elverdiğince en az düzeye indirmeye göre ayarlama paradoksuna göre hareket eder. Toplumlardaki mal ya da hizmet üretim oranlarının toplumun içindeki piyasadaki para miktarına göre dengesiz olması doğal olarak enflasyona ya da deflasyona yol açarken, hükümetlerin daha çok yabancı yatırım çekmek için ulusal para biriminin değerini düşürmesi doğal olarak devalüasyona, toplumun para arzını güvenceye almak için kurulmuş bankaların bu güvenlerini devam ettirmek için kâr amaçlarını arttırarak faizlerini yükseltmesi de doğal olarak yüksek faize yol açar. Enflasyon, devalüasyon ve bankaların yüksek faizi ekonomiyi yolunda tutmaya çalışan bir hükümetin ekonomik kalkınma amacını güderken toplumlarına yaşattıkları paradoksal ol-

gulardır. Tabii ki bu sorun gibi görünen olgulara felsefi açıdan bakmayarak onları birer *de facto* sorun gibi görmek de olanaklıdır.

“

Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi sadece Avrasya'yı değil Sahraaltı Afrika'yı da etkilemiştir. Bu savaşla birlikte dünyadaki gıda fiyatı endeksi 2005 yılındaki varil başına 75 dolardan 2022 yılında 125 dolara çıkmış, aynı şekilde 2005 yılında varil başına 60 dolar olan petrol de 2022 yılında 110 dolara kadar yükselmiştir. Bu bağlamda buğday fiyatları 2022 yılının Şubat ayında 120 dolardan 2022 yılının Şubat ortasına bir anda 175 dolara çıkmıştır.

SAHRAALTI'NIN EKONOMİK GERÇEKLERİ

İster birer olgu ister birer sorun olsun, günümüzde ekonomik temelde en çok yıpranma yaşayan yerleşim yerlerinin başında Sah-

raaltı Afrika ülkelerinin toplumları gelmektedir. Bu toplumlar kolonyal dönemden önceki Atlantik ve Doğu köle ticaretleri, kolonyal dönemdeki Batılı ülkelerin toprak ve emek sömürüleri, postkolonyal dönemde de Batı ülkelerine ekonomik bağımlılığın ve ulusal yöneticilerin teorik ve pratikte yetersizliklerinin getirdiği olumsuzluklar yüzünden zaten yeterince yıpranmış durumdadır. Ne yazık ki bu yıpranma, 2022 yılında da sürmüştü ve 2023 yılına da yansımıştır; 2022 yılının sonunda Sahraaltı Afrika toplumlarını ekonomik olarak yıpratın üç önemli başlık sıralanabilir. Bunlar; Rusya ve Ukrayna arasında yaklaşık bir yıldır süren savaş durumu, iklim krizi ve hükümetlerin özel para politikalarındaki çarpıklıklardır.

Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi sadece Avrasya'yı değil Sahraaltı Afrika'yı da etkilemiştir. Bu savaşla birlikte dünyadaki gıda fiyatı endeksi 2005 yılındaki varil başına 75 dolardan 2022 yılında 125 dolara çıkmış, aynı şekilde 2005 yılında varil başına 60 dolar olan petrol de 2022 yılında 110 dolara kadar yükselmiştir. Bu bağlamda buğday fiyatları 2022 yılının Şubat ayında 120 dolardan 2022 yılının Şubat ortasına bir anda 175 dolara çıkmıştır. Bu fiyat artışı özellikle bazı Sahraaltı Afrika ülkelerini diğerlerine göre daha fazla etkilemiştir. Kullandıkları buğdayın %85'ini Rusya'dan ithal eden ülkeler Tanzanya, Fildişi Sahili, Senegal, Mozambik, Angola, Etiyopya, Kenya ve Etiyopya gayrisafi ulusal hasıllarının savaştan önce %12'sini buğday alımı için kullanırken bu oran savaşla birlikte %24'e yükselmiştir. Bu ülkeler baş-

ta olmak üzere pek çok Sahraaltı Afrika ülkesi buğday ve diğer gıda ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanma yoluna gitmişlerdir. 2010 yılında Sahraaltı Afrika ülkelerinin ortalama iç, dış, çok yönlü, iki yönlü ve diğer borçları gayrisafi ulusal hasıllarının %27'sini oluştururken bu oran, 2022'de %58'e kadar yükselmiştir. Yoksulluk azaltma ve büyüme güven endeksi sayılan PRGT'ye göre 2015 yılında borcunu ödeyememe riski bulunan Sahraaltı Afrika ülke sayısı sadece ikiyken bu sayı 2022 yılında altıya çıkmıştır. Aynı şekilde borcunu ödemedi güven duyulan Sahraaltı Afrika ülke sayısı 2015 yılında yine altıyken bu sayı 2022 yılında sifira inmiştir. Yine 2015 yılında Sahraaltı Afrika bankalarının hükümet borçlarını sahiplenme oranı tüm varlıkların %13'üyken bu oran 2022 yılında %19'a çıkmıştır. 2023 yılının sonunda Sahraaltı Afrika'da gıdaya yapılan kişisel harcamalar 2017 yılında aylık bütçelerin %21'ini oluştururken bu oranın 2023 yılının sonunda %35'e çıkması öngörülmektedir. Bu bağlamda Sahraaltı Afrika gıdaya yapılan kişisel harcamalarda en çok

artışın görüleceği bölgedir. Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşın Sahraaltı Afrika'ya başka bir yansıması da silah satışı noktasında yaşanmıştır. Rusya'nın özellikle 2014 yılından beri toplam 12 Sahraaltı Afrika ülkesine sattığı yaklaşık 3 milyar dolarlık silah satışından sonra 1 Mart 2022 tarihinde Birleşmiş Milletlerde Rusya'ya karşı uygulanacak yaptırımlara bir tek Eritre hayır oyu vermiş, Batı Sahara dışında geri kalan ülkelerin yaklaşık yarısı çekimser kalırken yarısı da evet oyu vermiştir. Evet oyu veren Sahraaltı Afrika ülkelerinin buğday ithalatını Ukrayna'dan yapmaları ilginçtir.

İklim krizi genelde Sahraaltı Afrika özeldeyse Doğu Afrika ülkelerindeki toplumların yaşadığı ekonomik yıpranmanın ikinci nedenidir. Doğu Afrika ülkelerinden Somali, Cibuti, Etiyopya ve Güney Sudan 1981 yılından beri bölgedeki en ciddi kuraklığın altında kalmışlardır. 2022 yılında bu bölgedeki toplam 10 milyon kişi açlık çekerken, bu kişilerden 6 milyonu sadece Somali'de bulunmaktadır. 1992 yılından 2011 yılına kadar yaşanan

kuraklıkta bölgedeki toplam 200.000 kişi hayatını kaybederken 2022 yılında başlayan kuraklığın toplamda 100.000 kişinin ölümüne neden olacağı öngörülmektedir.

Sahraaltı Afrika'da açlık, Kovid-19'a karşı alınan önlemlerle birleştiği zaman 2022 yılında Mısır'da 11,8 milyon, Güney Afrika'da 9,7 milyon, Nijerya'da 10,2 milyon çocuk dengeli beslenememektedir. Ayrıca Etiyopya Ordusunun, Tigray Halk Kurtuluş Cephesi'ne karşı 2021 yılında girdiği silahlı mücadeleden ve bu mücadelenin kısa zamanda iç savaşa dönüşmesinden dolayı ülke topraklarının 2021 yılının Ocak ayında %24'ü acil gıda güvensizliği yaşarken aynı yılın haziran ayında bu oran %37'ye çıkmıştır.

Birleşmiş Milletlerin 2022 yılının Aralık ayında yayımladığı bir rapora göre, Doğu Afrika'daki kuraklığın giderilmesi için 4,5 milyar dolara ihtiyaç duyulmaktadır. Sahraaltı Afrika'da açlık, Kovid-19'a karşı alınan önlemlerle birleştiği zaman 2022 yılında Mısır'da 11,8 milyon, Güney Afrika'da 9,7 milyon, Nijerya'da 10,2 milyon çocuk dengeli beslenememektedir. Ayrıca Etiyopya Ordusunun, Tigray Halk Kurtuluş Cephesi'ne karşı 2021 yılında girdiği silahlı mücadeleden ve bu mücadelenin kısa zamanda iç savaşa dönüşmesinden dolayı ülke topraklarının 2021 yılının Ocak ayında %24'ü acil gıda güvensizliği yaşarken aynı yılın ha-

ziran ayında bu oran %37'ye çıkmıştır. Neyse ki 2022 yılının sonlarına doğru iki taraf arasında imzalanan ateşkes anlaşması bu oranın daha da büyümesini engelleyecek niteliktedir. Bunun yanında Mali, Burkina Faso, Nijer gibi Sahel bölgesinin ana aktörlerinde yüksek düzeyde gıda güvensizliği sorunları göze çarpmaktadır. Doğuda, batıda ya da herhangi başka yönde olsun, 2017 yılında Sahraaltı Afrika'da yaklaşık 75 milyon kişi gıda güvensizliği yaşarken bu oran 2022 yılının sonunda 180 milyon kişiye çıkmıştır. Sahraaltı Afrika 2017'den 2022 yılına kadar geçen zamanda gıda güvensizliğin en yoğun oranda yaşandığı bölgedir.

SAHRAALTI AFRIKA'DA TERÖRİZMİN YIKICI EKONOMİK ETKİLERİ

Cihatçı teröristler, yine genelde Sahraaltı Afrika ancak bu sefer özelde Batı Afrika ülkelerindeki toplumların yaşadığı ekonomik yıpranmanın üçüncü nedenidir. Cezayir İç Savaşı'ndan sonra Sahel bölgesine inen el-Kaide'nin yanında DAES ve Ensaru'İ İslam Mali'de, Nijer'de ve Burkina Faso'da etkili olarak bu üç ülkenin zaten Sahara Çölü nedeniyle herhangi bir tarımsal ya da sanayi kalkınmasına olanaklı olmayan coğrafi konumlarını zora sokmaktadır. 2022 yılının sonlarına doğru bu üç terör örgütü toplamda yaklaşık 13.000 kişinin ölümünden sorumlu saldırıları düzenlemişler, yaklaşık 2 milyon kişinin de yerlerini terk etmelerine neden olmuşlardır. Bu örgütler yüzünden Mali'de 2020 ve 2021 yıllarında iki askerî darbe gerçekleşmiş, Batı Afrika Ekonomik Birliği Örgütü (ECOWAS), Dünya

Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) bu ülkeye karşı ekonomik yaptırımlar düzenlemiştir. Aynı şekilde Nijer'de de 2021 yılında bu örgütler nedeniyle bir askerî darbe girişimi gerçekleşmiş ve Nijer de bazı bölgesel ve küresel uluslararası örgütlerin ekonomik yaptırımlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Son darbelerden biri de 30 Eylül 2022 tarihinde Burkina Faso'da gerçekleşmiş, ülke Afrika Birliği üyeliğinden geçici olarak çıkarılarak ECOWAS'ın ekonomik yaptırımlarıyla karşılaşmıştır. Bunların yanında Nijerya'daki Boko Haram ve Nijer Deltası İntikamcıları gibi örgütler, ülkedeki petrol boru hatlarına saldırılar düzenleyerek petrolden geliri düşürmekte; üstelik Delta bölgesine petrol alanında yapılan yatırımların da Nijerya'dan çıkmasına neden olmaktadır. Bu iki örgüt, yaptığı saldırılarla Nijerya'nın yıllık petrol gelirlerinin %14'üne el koymaktadır. Somali'nin başkenti Mogadişu ve çevresini 2019 yılından 2021 yılına kadar adeta ablukaya alana el-Şebab terör örgütünün saldırıları nedeniyle günde ortalama 7-8 kişi hayatını kaybetmiştir. El-Şebab'ın

etkinliği nedeniyle bir liman ülkesi olan Somali'ye Aden Körfezi'ni geçip uğrayan ticari gemiler gelmemektedir. El-Şebab Asya ve Afrika arasındaki ticaretin Somali üzerinden gelişmesine böylece engel olmaktadır.

Sahraaltı Afrika ülkelerinin günümüzdeki hükümetlerinin para politikalarındaki eksiklikler kıtadaki ekonomik yıpranmaların dördüncü ve son nedenidir. Bu ülkelerden Zimbabwe 2008 yılında yaşadığı %73 sekstilyonluk enflasyondan sonra her ne kadar Zimbabwe doları yerine Amerikan doları, daha sonra bono dolar, daha sonra da elektronik para olan Zollar'ı kullanmışsa da 2022 yılına gelindiğinde %243,8'le Sahraaltı Afrika'nın en yüksek enflasyona sahip ülkesidir. Bunun yanında 2018 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra Angola'da hükümet kuran Joao Lorenço döneminde ülkedeki petrol üretimi düşüş göstermeye başlamıştır. 2014 yılında günde 1,5 milyar varil petrol üreten Angola'da bu oran 2020 yılına kadar neredeyse sabit gitmiş, 2020 yılından sonra düşüşe geçmiştir. Ülkedeki petrol üretimi 2021 yılında

tarhinde iki kez günde 1,5 milyar varilin altına düşmüştür. Ülkenin 2023 yılında üreteceği petrol varili 500.000'in altına düşeceği öngörülmektedir. Angola'nın Nijerya, Gabon ve Ekvatoryal Gine ile birlikte Sahraaltı Afrika'nın en güçlü petrol üreticileri olduğu düşünülürse ülkedeki petrol üretimin düşüşü endişe verici sayılabilir. Öte yandan ülkenin 2018 yılındaki dış borcunun gayrisafi ulusal hasılasına oranının %80'den 2022 yılının sonunda %67'ye inmesi her ne kadar olumlu bir gelişme gibi gösterilse de yine de oldukça fazladır. Ayrıca Angola 2022 yılında Çin'in en çok borç verdiği ülkelerin başında gelmektedir. 2018 yılında Çin'in Sahraaltı Afrika'ya verdiği borç miktarı olan 30 milyar doların 20 milyar doları sadece Angola'ya verilmiştir. Bu sayının 2025 yılının sonunda 27 milyar dolara çıkacağı öngörülmektedir. Sahraaltı Afrika ülkelerine verdiği borçlar üzerinden onlara siyasi egemenlik kurmaya

çalıştığı Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda aleyhine düzenlenen oturumlardaki oylamalardan hayır oyu bekleyen Çin'in Angola'daki etkisi daha da büyüyeceğe benzetilmektedir. Bu iki ülkeye ek olarak toplam borçların uzun zamandır gayri safi ulusla hasılayı geçtiği Zambiya göze çarpmaktadır. Zambiya hükümetinin iç ve dış borcunun toplamı 2014 yılında gayrisafi ulusal hasılanın %40'ına denk gelirken bu oran 2018 yılından itibaren giderek artmıştır. 2019 yılında %90'a ulaşan bu oran 2020 yılında %120'ye, 2022 yılında ise %142'ye ulaşmıştır. Bu da ülke toplumuna büyük sıkıntılar yaşatmaktadır. Son olarak ise bütçe açığının gayrisafi ulusal hasılaya oranının sürekli büyüdüğü Gana'dan söz edilebilir. 2000 yılından itibaren sürekli olarak bütçe açığı veren Gana'da bu açıklık 2020 yılında gayrisafi ulusal hasılanın %16'sına denk gelecek rekor kırmıştır. Ülke 2022 yılının sonuna doğru

IMF ile bir stand-by anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır.

Sonuç olarak Sahraaltı Afrika ülkelerinin toplumları geçmişten gelen ekonomik yıpranmaları yaşamaya devam etmektedir. Bu yıpranmalar genel ve özel olduğu gibi, ekonomiye felsefi yaklaşımların bir sonucu olarak sorun ya da olgu olarak da değerlendirilebilir. Her şeye rağmen, Sahraaltı Afrika 2022 yılında 2,870 milyar dolarlık gayrisafi ulusal hasılasıyla 2021 yılındaki 1,862 ve 2020 yılındaki 1,620 milyar dolarlık oranı geçmiştir. Bunun yanında Sahraaltı Afrika'dan toplam altı ülkenin yıllık büyüme oranı ortalama %5,5 olmuştur. Ancak tüm bu olumlu gelişmeler kıtayı genel veya özel ekonomik sorunlardan kurtaramamıştır. Hükümetlerin değil bireylerin ekonomik gelişmesinin çok daha önemli olduğu Sahraaltı Afrika'da ekonomik sorunların ya da olguların altında yıpranmalar devam etmektedir. ■

GÜNEY AFRİKA'DA DERİNLEŞEN ENERJİ KRİZİ: ARKA PLAN VE HÜKÛMETE YANSIMALARI

KAAN DEVECİOĞLU

Uzman ORSAM

“

Güney Afrika'da son günlerde artan elektrik kesintileri ve buna ek olarak yüksek tarife artışı tüm ülkede tepkilere yol açmaktadır. Ancak ülkenin ulusal enerji tedarikçisi ESKOM, bu durumu zor bir karar olarak değerlendirmiş ve yaşanan yüksek fiyat artışının finansal sürdürülebilirlik bakımından olumlu sonuçlar ortaya çıkaracağını belirtmiştir.

”

Güney Afrika'da enerji krizi, 2007 yılının son aylarından bu yana devam eden yaygın ulusal elektrik kesintileriyle ilgilidir. Güney Afrika hükümetine ait ulusal elektrik kuruluşu ve birincil elektrik üreticisi ESKOM ve çeşitli parlamenterler, yaşanan söz konusu kesintileri yetersiz üretim kapasitesine bağlamaktadırlar. Güney Afrika'nın enerji şebekesi, Eylül 2022'nin ortalarında üretim kapasitesinde

kayda değer bir çöküş yaşamış ve bu, ESKOM'un üretim kapasitesinin yarısının kaybolmasına neden olmuştur. Yaşanan enerji krizinin Güney Afrika'ya pek çok olumsuz etkisi olmuştur. Bunlar ekonomik büyümeyi azaltmaktan, ülkede üretimin zorlaşmasına ve artan suç oranlarından Güney Afrika siyasetini şekillendirmeye kadar çeşitlenmektedir. Özellikle, 12 Ocak Perşembe günü ESKOM'un açıkladığı fiyat artışları ve elektrik kesintilerinin devamı halk tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Güney Afrikalı muhalif gruplar, sendika ve işletme sahipleri elektrik kesintileri nedeniyle hükümeti dava etmekle tehdit etmişler ve hükümete elektrik arzını istikrara kavuşturma ve elektrik temin etme hizmetini ihlal ettiği gerekçesiyle yasal işlem başlatacaklarını duyurmuşlardır. Yasal işlem başlatmadan önce hükümete 20 Ocak Cuma gününe kadar süre tanımıştır. Devlet Başkanı Cyril Ramaphosa, tepkilerden sonra Davos Dünya Ekonomik Forumu'na katılma planını iptal etmiş ve acil toplantılar düzenlemeye başlamıştır. Bu kapsamda ülkede yaşanan krizin gidişatını ve gündemini,

hükümetin atacağı adımlar belirleyecektir.

Güney Afrika'da son günlerde artan elektrik kesintileri ve buna ek olarak yüksek tarife artışı tüm ülkede tepkilere yol açmaktadır. Ancak ülkenin ulusal enerji tedarikçisi ESKOM, bu durumu zor bir karar olarak değerlendirmiş ve yaşanan yüksek fiyat artışının finansal sürdürülebilirlik bakımından olumlu

sonuçlar ortaya çıkaracağını belirtmiştir. Ekonomistler bu durumun ülke ekonomisine olumsuz etkilerinin daha fazla olacağını ileri sürmektedir. Ülkede kısa vadede teknik durgunluğun önüne geçilebilecek olursa da uzun vadede işsizlik ve yoksulluk seviyelerinin aynı kalacağı hatta daha da yükseleceği tahmin edilmektedir. Buradan hareketle çalışmada

Güney Afrika'da ortaya çıkan elektrik krizi ve bu durumun diğer sektörlerin yanı sıra ülke ekonomisine yansımaları incelenmektedir.

ELEKTRİK KESİNTİLERİNİN TEMEL NEDENLERİ

Güney Afrika'daki planlanmış elektrik kesintileri, ESKOM'un talebe

ayak uyduramaması ve eskiyen kömürlü elektrik altyapısını sürdürmesi nedeniyle yıllardır ülke toplumunun temel problemlerinden biridir ancak şirketin sabotaj suçlamasıyla son 12 ayda artan elektrik kesintileri toplum için dayanılmaz bir hâl almıştır. Son haftalarda yapılan resmî açıklamalarda ise bir dizi jeneratör bozulduktan sonra bir sonraki duyuruya kadar

günde yaklaşık 12 saate kadar elektrik kesintisi uygulayacağı söylenmiştir. Bu kapsamda hükümet, ESKOM'un borcunun yarısını üstlenme sözü vermiş ve geçtiğimiz ay elektrik santrallerini korumak için orduyu konuşlandırmaya başladığını belirtmiştir. Diğer taraftan aralık ayında istifasını sunan ESKOM'un CEO'su, kamu hizmetinden dönmenin önündeki engellerden bazıları olarak siyasi destek eksikliğini ve yolsuzluğu sebep olarak sunmuştur.

Güney Afrikalı enerji analistleri söz konusu krizin arka planındaki temel nedenin ESKOM'un yıllarca kötü bir şekilde yönetilmesi, ekipmanların bakımsız kalması ve yoksulluk olarak açıklamaktadır. Nitekim Güney Afrika'nın elektrik enerjisinin yüzde 90'ından fazlasını üreten ESKOM'un son 15 yılda en az 12 farklı kişi CEO olarak görev yapmıştır. Bu durum da şirket hakkındaki olumsuz yorumları destekler niteliktedir.

Güney Afrika'nın yüksek borçlarla mücadele eden elektrik şirketi ESKOM, 13 Ocak Cuma günü, toplumu zor duruma sokan ve sıklıkla gerçekleştirilen elektrik kesintilerine rağmen tarifelerdeki sert artışı "zor bir karar" olarak savunmuştur. ESKOM tarafından 12 Ocak Perşembe günü yapılan açıklamada, 400 milyar Rand (23,3 milyar \$) borçla mücadele edildiği, bu yüzden elektrik fiyatlarının yüzde 18,65 oranında artırılmasına izin verdiği belirtilmiştir. Ayrıca açıklamada

ESKOM'un yüzde 32 zam için başvurduğuna, fakat düzenleyici kurumun "zor kararını" takdir ettiği belirtilmiş, bunun finansal ve sürdürülebilirlik açısından olumlu katkı sağlayacağına da dikkat çekilmiştir. Bunun yanı sıra zam kararının nisan ayında geçerli olacağı bilinmektedir. Güney Afrikalı enerji analistleri söz konusu krizin arka planındaki temel nedenin ESKOM'un yıllarca kötü bir şekilde yönetilmesi, ekipmanların bakımsız kalması ve yoksulluk olarak açıklamaktadır. Nitekim Güney Afrika'nın elektrik enerjisinin yüzde 90'ından fazlasını üreten ESKOM'un son 15 yılda en az 12 farklı kişi CEO olarak görev yapmıştır. Bu durum da şirket hak-

kındaki olumsuz yorumları destekler niteliktedir.

MUHALEFETİN TEPKİLERİ VE HÜKÜMETİN ÖNLEMLERİ

Güney Afrika toplumunun önde gelen Sivil Toplum Kuruluşları da söz konusu durumla ilgili eleştirilerde bulunmaktadır. Örneğin, Güney Afrika'da önde gelen sendika federasyonu COSATU tarafından yapılan açıklamada, bu durumun Kovid-19 kısıtlamaları ve yaygın enflasyonun hâlâ olumsuz etkilerinin hissedildiği bir ekonomide hayatta kalma mücadelesi veren işçiler ve işletmeler için yıkıcı darbe olacağı belirtilmiştir. Ayrıca uluslararası bir çevre grubu

olan Greenpeace Africa tarafından yapılan açıklamada ise Güney Afrikalıların gıda ve enerji ihtiyaçları arasında denge kurmak zorunda kalacaklarını belirtmiştir. Diğer taraftan Güney Afrika Devlet Başkanı Cyril Ramaphosa'nın ofisinden 15 Ocak Pazar günü yapılan açıklamada, ülkede kötüleşen elektrik kesintileriyle başa çıkmak için Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu gezisi iptal edilmiştir. Ramaphosa'nın Güney Afrika'yı bir yatırım noktası olarak tanıtmak için bir heyete liderlik etmesi planlanmıştı. Ancak halkın tepkisinin artması nedeniyle programını iptal etmek zorunda kalan Ramaphosa, krize yönelik acil toplantılar düzenlemek mecburiyetinde kalmıştır.

“

Güney Afrika'daki elektrik kriziyle ilgili vurgulanması gereken son gelişme ise muhalif gruplar, sendikalar ve işletme sahiplerinin ülkedeki elektrik kesintileri nedeniyle hükûmeti dava etmekle tehdit etmeleridir. Hükûmete elektrik arzını istikrara kavuşturması veya elektrik sağlama görevini ihlal ettiği için yasal işlemle karşı karşıya kalması için 20 Ocak Cuma gününe kadar süre verdiklerini belirtmişlerdir.

”

Güney Afrika'daki elektrik kriziyle ilgili vurgulanması gereken son gelişme ise muhalif gruplar, sendikalar ve işletme sahiplerinin ülkedeki elektrik kesintileri nedeniyle hükûmeti dava etmekle tehdit etmeleridir. Hükûmete elektrik arzını istikrara kavuşturması veya elektrik sağlama görevini ihlal ettiği için yasal işlemle karşı karşıya kalması için 20 Ocak Cuma gününe kadar süre verdiklerini belirtmişlerdir. Kamu İşletmeleri Bakanı Pravin Gordhan'a ve devlet hizmet şirketi ESKOM'un Genel Müdürü Andre de Ruyter'e devletin elektrik sağlama yükümlülüğünü ihlal ettiğini söyleyen bir talep mektubu yazmışlardır.

Bu kapsamda önümüzdeki süreçte Güney Afrika hükûmetinin söz konusu enerji krizini çözmesi noktasında kısa vadeli ve orta/uzun vadeli önlemler bulunmaktadır. Kısa vadeli önlemler olarak Ramaphosa ofisinin bir organı olan Güney Afrika Ulusal Enerji Krizi Komitesi, krizi kısa vadede hafif-

letmek için komşu ülkelerden enerji ithal etmek ve fazla enerjiyi özel üreticilerden satın almak da dâhil olmak üzere çeşitli önlemler önermiştir. Bu konu için ise acil durum mevzuatı hazırlandığı belirtilmektedir. Orta ve uzun vadeli olarak ise ESKOM'un mevcut yapısının revize edilmesinin yanı sıra yenilenebilir enerji yatırımlarına ağırlık verilmesi beklenebilir. Nitekim bu ülke bol güneş ışığına ve rüzgâra sahip olduğuna dair mühendislik çalışmaları ortaya konmuştur. Ancak hâlen Güney Afrika'nın enerjisinin yaklaşık yüzde 80'ini kömürden ve kalanının büyük bölümünü ise sahip olduğu bir nükleer santralden karşılamaktadır. Ayrıca ülkede yenilenebilir enerji yatırımlarının son on yılda artmaya başladığı da rapor edilmekte, bu kapsamda mevcut hükûmet bağımsız elektrik üreticilerinden elektrik tedarik etmek için yeni projeleri onaylamaktadır. Cape Town merkezli Futuregrowth Asset Management'a göre program, 2011 ile 2020 yılları arasında 209 milyar Rand'dan (12,3 milyar \$) fazla özel sektör yatırımı gerçekleşmiştir. Diğer taraftan Güney Afrikalı enerji uzmanları güneş ışığı ve rüzgârın az olduğu akşam saatlerinde enerji üretiminin düşeceği ve pil maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı yenilenebilir enerjinin de beklenen etkiyi oluşturmayacağını vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, Güney Afrika'daki elektrik krizi, ülkenin Covid-19 ve yüksek enflasyon gibi kötü ekonomik koşulların üzerine gelmesiyle toplum nezdindeki Ramaphosa hükûmetinin algısına olumsuz etki oluşturmaktadır. ■

KUZEY AFRİKA'NIN ETKİLİ AKTÖRÜ FAS'IN EKONOMİ SINAVI

DR. HÜSNA TAŞ YETİM

Akademisyen

“

Fas ekonomisinde olumsuz dalgalanmaların nedenleri irdelendiğinde, 2019 yılı itibarıyla dünyayı etkisi altına alan Kovid-19 pandemisi, ülke ekonomisinde ağırlıklı bir paya sahip olan tarım sektöründe son yıllarda kurak geçen mevsimlerden dolayı ortaya çıkan durgunluk ve 24 Şubat 2022'den buyana sürmekte olan Ukrayna işgalinin küresel enerji ve gıda piyasalarında yol açtığı olumsuz dalgalanma öne çıkmaktadır.

”

1 1980'li yıllardan itibaren Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve Avrupa Birliği ile gerçekleştirdiği iş birliklerinin de katkısıyla Fas'ın ekonomide gerçekleştirdiği başarılı reformlar ülkenin uluslararası arenadaki görünürlüğünü arttırmıştır. Bu kapsamda Fas dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesini, yeni yatırımların teşvik edilmesini, çeşitli özelleştirme programlarının

hayata geçirilmesini ve bankacılık sisteminin iyileştirilmesini içeren birçok düzenlemeyi hayata geçirmiştir. Böylece ülke ekonomisinin 1990'lı yıllardan itibaren yıl bazında yaklaşık olarak kaydettiği yüzde 3'lük büyüme hızı, Fas'ın Kuzey Afrika'nın son dönem yükselen güçlerinden biri olarak tanımlanmasını sağlamaktadır. 2022 Dünya Kupası maçlarını dördüncülikle tamamlaması ise ülkenin uluslararası arenadaki statüsünü daha fazla pekiştirmiştir. Ancak Fas ekonomisindeki söz konusu olumlu tablo son iki yıldır ciddi meydan okuma ile karşı karşıyadır. Dünya Bankasının son verilerine göre, Nisan 2022 tarihinde yüzde 5,9 dolayına ulaşan enflasyon rakamı ülkenin son otuz yılda karşılaştığı en yüksek enflasyon seviyesine işaret etmektedir. Ülkedeki giyim, gıda, enerji ve yakıt ürünlerinin fiyatı ise her geçen gün artış kaydederek ülke ekonomisini ve Faslıların yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Fas yönetimi ülke ekonomisindeki söz konusu olumsuzlukları gidermeye yönelik kapsamlı ekonomik önlemler almasına karşın, ekonomik zorluklar ülkenin akut sorunları arasında yer almaya devam ediyor. Bu kapsamda Uluslararası Para Fonunun

(IMF) Kasım 2022 tarihinde yaptığı değerlendirme kayda değerdir. IMF raporuna göre, Fas'ın son dönemde yüzde 6 dolayına yaklaşan yıllık enflasyon oranını 2024'te yüzde 2'ye indirmesi için faiz oranlarını artırması ve çok sayıda ekonomik tedbir alması gerekmektedir.

KRİZİN ÜÇ NEDENİ

Fas ekonomisinde olumsuz dalgalanmaların nedenleri irdelendiğinde, 2019 yılı itibarıyla dünyayı

IA - MOROCCO

S PIPELINE

U BETWEEN ECOWAS, NIGERIA AND MOROCCO

AY, 15 SEPTEMBER 2022

etkisi altına alan Kovid-19 pandemisi, ülke ekonomisinde ağırlıklı bir paya sahip olan tarım sektöründe son yıllarda kurak geçen mevsimlerden dolayı ortaya çıkan durgunluk ve 24 Şubat 2022'den buyana sürmekte olan Ukrayna işgalinin küresel enerji ve gıda piyasalarında yol açtığı olumsuz dalgalanma öne çıkmaktadır.

KOVİD-19 SALGINI

Kovid-19 salgını, dünyanın diğer tüm ülkelerinde olduğu gibi Fas

ekonomisini de oldukça olumsuz etkilemiştir. 2 Mart 2020'de Fas'ta ilk Kovid-19 vakalarının tespit edilmesiyle birlikte ülke genelinde iki hafta içerisinde virüsün yayılmasını önlemeye yönelik sıkı tedbirler alındı. Bu kapsamda uygulamaya konan eve kapanma ve sosyal mesafe önlemleri aylarca sürdü. Bu tedbirler sağlık altyapısının aksamasını ve virüsün yayılmasını engelledi ancak ülkenin 1995'ten sonra ikinci kez büyük bir ekonomik durgunluk dönemine

girmesine yol açtı. Tedbirler kapsamında yaklaşık 142.000 şirket ve iş yerinin kapatılması bir taraftan ülkedeki istihdamı düşürürken diğer taraftan devlet bütçesini oldukça olumsuz etkiledi. Kapatılan iş yerleri nedeniyle 2019'da yüzde 9,1 olan işsizlik oranı 2020'de yüzde 13'e yükseldi. Bunun üzerine devletin işsiz kalan vatandaşlara ödediği tahsilatlar, pandemiyle mücadele için dışarıdan satın alınan sağlık ekipmanları ve ilaçlar devlet bütçesine ek yükler getirdi. Dünya çapında ülkeler arası seyahatlere getirilen sıkı tedbirler ise Fas gayrisafı milli hasılasının (GSMH) yaklaşık yüzde 6,5'ini oluşturması nedeniyle ülke ekonomisine önemli girdi sağlayan turizm sektörünü ve Faslı göçmen işçilerin durumunu olumsuz etkiledi. 2020'nin ilk çeyreğinde ülkenin ticaret açığı yüzde 23,8 düzeyinde artış kaydederken, ekonomik büyüme yüzde 1,1'e geriledi ve ihracat rakamları ise Ocak-Nisan 2020 arasında yüzde 19,7 oranında azalma kaydetti. Böylece 2020'de yaklaşık yüzde 6,6'lık bir ekonomik daralma yaşadı.

Pandemi tedbirlerinin yol açtığı ekonomik daralma üzerine Fas 2020 yılının ilk yarısı itibarıyla söz konusu tedbirleri kademeli olarak gevşetti. 20 Haziran 2020 tarihinden itibaren ekonomisini yeniden inşa etmeye ve vatandaşlarına sosyal refah sağlamaya odaklanan Fas bu kapsamda Kovid-19 ekonomik stratejisi geliştirdi. Bu strateji kapsamında ekonomik açıdan savunmasız olan vatandaşlar ve işletmeler yardım, geri ödeme planları ve kredi paketleri yoluyla desteklemeye başlandı. Yine aynı düzenleme doğrultusunda sağlık

harcamaları bir plana bağlandı, ekonomi ve maliye bakanlığı bün-yesinde pandeminin ekonomik etkisini izlemesine yardımcı olacak birimler ve pandemi acil durum fonları oluşturuldu ancak tüm bu tedbirlere karşın ülke ekonomisi pandeminin yol açtığı sorunlardan etkilenmeye devam etmektedir. Özellikle işsiz kalanlara yönelik yapılan maaş ödemeleri ve yardımların miktarı Faslıların kira, geçim...vb. temel ihtiyaçlarını karşılamasının gerisinde bulunmaktadır. Şirketlere ve bireylere taahhüt edilen yardımların ise ulaştırılması aşamasında yaşanan aksaklıklar ve gecikmeler söz konusu sorunu daha fazla arttırarak Faslıların grup ölçekli protestolarına yol açmaktadır.

KURAKLIK

Fas ekonomisi, 2019'da tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgınının dünya ekonomi piyasalarında yarattığı olumsuz etki neticesinde bir durgunluk süreci yaşadktan sonra aldığı ekonomik önlemlerle 2021 yılında güçlü bir toparlanma sürecine girmişti. 2021 yılına gelindiğinde ülke GSMH'si yüzde 7,2'lik bir büyüme oranını yakalamıştı. Ancak ülke ekonomisindeki bu olumlu gidişat Covid-19'un ortaya çıkan yeni varyantlar ve 2022'den beri devam eden Ukrayna savaşına ek olarak 2019'dan bu yana ivme kazanan küresel ısınma dolayısıyla şimdilerde ke-sintiye uğramış durumdadır. Küresel ısınma dolayısıyla mevsim normallerinin üzerinde seyreden sıcaklık değerleri ve azalan yağış miktarı ülke ekonomisinde önemli bir paya sahip olan tarım sektörünü derinden etkilemektedir.

“

Yağış seviyelerindeki büyük dalgalanmaların 2023 yılında da süreceğini belirten uzmanlar bu nedenle ülke ekonomisindeki büyümenin bu yıl yavaşlayacağını belirtmektedir. Faslı yetkililer de kuraklığın uzun vadede sürmesi hâlinde Fas'ın çölleşme riskiyle karşı karşıya olduğunu belirtmektedir. Fas yönetimi son yirmi yıldır uygulamaya geçirdiği “büyük barajlar stratejisini” olası senaryoyu önleyecek şekilde revize ederek sürdürmektedir.

”

Dünyanın en büyük fosfat yataklarına sahip olan Fas'ın, diğer önemli gelir kaynağını oluşturan tarım sektöründeki verimin mevsimlere bağlı olması ülke ekonomisini mevsim değişimlerine karşı oldukça hassas kılmaktadır. Son yıllarda ivme kaydeden küresel

ısınma neticesinde Fas'ta tarım mevsimleri özellikle 2019 yılı itibarıyla oldukça kurak geçmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak bol yağış gerektiren tarım ürünlerinden alınan miktar ve verimde meydana gelen azalma üzerine Fas yönetimi Nisan 2021 yılı itibarıyla Yeni Kalkınma Modeli'ni uygulamaya koymuştur. Kamu yatırımlarını tarımsal alana yönlendirerek tarım alanındaki verimliliği ve dayanıklılığı arttırmayı hedefleyen bu uygulama doğrultusunda tarımsal teşvikler oluşturulmuştur.

Söz konusu uygulama neticesinde 2021 yılında tarımsal alanda görece iyileşme sağlanmış ancak şiddetli şekilde seyreden kurak hava koşulları 2022 yılında tarım mahsullerinde azalmaya neden olmuştur. Bunun neticesinde bu ürünlerin piyasadaki görünürlüğü azalmış ve yüksek fiyat artışları kaydedilmiştir. Yağış seviyelerindeki büyük dalgalanmaların 2023 yılında da süreceğini belirten uz-

manlar bu nedenle ülke ekonomisindeki büyümenin bu yıl yavaşlayacağını belirtmektedir. Faslı yetkililer de kuraklığın uzun vadede sürmesi hâlinde Fas'ın çölleşme riskiyle karşı karşıya olduğunu belirtmektedir. Fas yönetimi son yirmi yıldır uygulamaya geçirdiği "büyük barajlar stratejisini" olası senaryoyu önleyecek şekilde revize ederek sürdürmektedir. Bununla birlikte kuraklığın Ukrayna savaşı ve Kovid-19 varyantlarının küresel ekonomide ortaya çıkardığı durgunlukla eş zamanlı seyretmesi Fas piyasasındaki tabloyu daha da vahimleştirmektedir.

UKRAYNA SAVAŞI

Fas'ın son yıllarda Rusya ile çeşitlilik kazanan ilişkileri ülkeyi söz konusu yaptırımlara katılmaktan Fas'ı alıkoymayan, savaşta tarafsız tutum izlemesini de motive etmiştir. Buna rağmen Ukrayna işgali Fas ekonomisine enerji ve gıda düzeyinde etkilerde bulunmaktadır. Bilindiği üzere bu müdahaleyi takiben uluslararası toplumun Rusya'yı işgalden vazgeçirmeye yönelik olarak uygulamaya koyduğu ekonomi ağırlıklı yaptırımlar karşısında Moskova bu ülkelere gerçekleştirdiği doğal gaz ihracatını kesti. Dünyanın en büyük doğal gaz üreticisi konumundaki Rusya'nın bu hamlesi kısa sürede küresel enerji piyasalarında önemli dalgalanmalara yol açtı. Doğal gaz ve petrolle ilişkili olan ürünlerin fiyatlarında meydana gelen yüksek artış bu ürünleri üretemeyen ve bu nedenle bunları dışarıdan tedarik eden her ülke gibi enerjide yüzde 92 dolayında gibi yüksek bir oranla dışa bağımlı olan Fas'ı da derinden etkilemektedir. Faslı

yetkililer, Ukrayna savaşıyla birlikte ülkenin enerji tedariki için bütçeden ayırdığı miktarın yılda yaklaşık 3,6 milyar dolar seviyesine ulaştığını belirtmektedir.

Uluslararası medyada yakın zamanda Fas'ın Ukrayna'ya bilinmeyen sayıda T-72B ana muharebe tankları sattığına ilişkin yer alan haberleri takiben Fas'ın tarafsızlığı geride bıraktığına ilişkin yorumlar kuvvetlendi. Faslıların Ukrayna politikasında gittiği bu değişimin Fas-Ukrayna vatandaşı olan Brahim Saaudun'un, Donetsk'teki Rus ayrılıkçılar tarafından ölüm cezasına çarptırılmasından, Faslıların artan fiyatlardan Rusya'yı sorumlu tutmasından ve ABD'nin müttefik Fas üzerinde Ukrayna konusunda arttırdığı baskısından kaynaklandığı ayrıca ifade edilmektedir. Fas'ın, Ukrayna ile son dönemde ivme kazanan ilişkileri neticesinde ülkeyle artan ticaret hacmi ve bu oran içerisinde buğdayın sahip olduğu ağırlık Fas ekonomisini etkileyen diğer faktörün buğday olmasına yol açmaktadır. Rusya'nın Karadeniz'deki Ukrayna tahıl ihracatına yönelik sürdürdüğü deniz ablukası, dünya buğday ihtiyacının yüzde 40'tan fazlasını karşılayan ülkenin işgal edilmesinin küresel gıda piyasalarında vahim sonuçlara yol açmasına neden oldu. İşgali takiben uluslararası düzeyde buğdayla imal edilen temel gıda ürünlerinin fiyatları yüksek oranlara ulaştı. Ukrayna, Fas'ın buğday ihtiyacının önemli bir kısmını tedarik ettiği ülke konumundadır. Fas ve Ukrayna arasında yıllık toplam 310 milyon dolar düzeyinde seyreden ithalat hacminin yaklaşık yarısını Ukrayna'dan alınan buğday oluşturmaktadır. Dolayısıyla Rusya

işgali neticesinde küresel düzeyde buğday ürünlerinde ortaya çıkan olumsuz tablo Fas'ın gıda piyasasını oldukça olumsuz etkilemektedir. Ülkede yeterli düzeyde sağlanamayan buğday arzı özellikle et, süt ve tahılla ilişkili ürün fiyatlarının gün bazında artmasına yol açmaktadır.

Sonuç olarak, Fas ekonomisindeki dalgalanma karşısında Faslılar, hükümetlerinden yüksek enflasyon oranının frenlenmesini, iş imkânı alanlarının oluşturulmasını, işçi maaşlarının arttırılmasını ve hayat standartlarının yükseltilmesini kapsayan ekonomik reformlar talep etmektedir. Faslılar bu taleplerini hem sosyal medya mecralarından ifade ederken hem de dünya kupası turnuvaları sürdüğü sırada başkent Rabat ve ülkenin en büyük şehri olan Kazablanka'da düzenledikleri orta ve küçük çaplı gösterilerle de hâlihazırda sürdürmektedir. Bu gösteriler 2011 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ortaya çıkan halk ayaklanmalarını şiddetsiz bir şekilde geride bırakan Fas açısından beklenmedik gelişme olmakla birlikte, Faslı yetkililerin izni dâhilinde gerçekleştirilmektedir. Bunun yanı sıra Rabat yönetiminin ekonomide aldığı yapıcı önlemler gösterilerin seyir ve kapsamı açısından sınırlı düzeyde sürmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda Faslı yetkililer yukarıda belirtilen önlemlere ek olarak yakın dönemde sübvansiyon harcamalarını neredeyse iki katına çıkararak bir ekonomik düzenlemeye de imza atmıştır. İşsizlik oranını düşürmeye yönelik acil önlemlerin alınması da pandemi gibi devam eden dış şokların etkisini hafifletse de kapsamlı biçimde çözmüş değildir. ■

ORTADOĞU'DA ABD HEGEMONYASI VE YÜKSELEN ÇİN

MERVE ZORLU

Doktora Öğrencisi İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİ.

“

Çin'de yaşayan ve yaklaşık 20 milyon olan Müslüman nüfus sebebiyle Arap ayaklanmaları akabinde yaşanan gelişmeler ve DAES gibi terör örgütlerinin faaliyetleri Çin'in Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımındaki dönüşümü hızlandırmıştır. Bu bağlamda Çin'in bölge ülkeleri tarafından Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) alternatif stratejik partner olarak değerlendirildiği görülmektedir.

”

Tarih boyunca Ortadoğu bölgesi büyük güçlerin rekabet alanı olmuştur. Enerji kaynakları açısından zenginliği ve jeostratejik bağlamda kritik noktada yer alması Ortadoğu'nun 21. yüzyılda bu özelliğini muhafaza etmesini beraberinde getirmektedir. Özellikle Arap ayaklanmalarının ardından bölgede meydana gelen siyasi dönüşüme paralel olarak bölgesel ve küresel güçlerin bölgeye yönelik dış poli-

tikalarını yeniden tanımlamak ve konumlanmak zorunda kalması Çin'in de bölgeye yaklaşımını etkilemiştir. Çin'in Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında geleneksel olarak komünist partinin etkisiyle ideolojinin belirleyici olduğu görülmüştür. Ancak 1990'lı yıllarla birlikte Çin'in artan enerji talebi bölgeye yönelik açılımını belirle-

miştir. Akabinde ise bu açılımın ticari ve stratejik güvenliğe doğru genişlediği görülmektedir. Çin'de yaşayan ve yaklaşık 20 milyon olan Müslüman nüfus sebebiyle Arap ayaklanmaları akabinde yaşanan gelişmeler ve DAESH gibi terör örgütlerinin faaliyetleri Çin'in Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımındaki dönüşümü hızlandırmıştır.

Bu bağlamda Çin'in bölge ülkeleri tarafından Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) alternatif stratejik partner olarak değerlendirildiği görülmektedir. Özellikle Arap Ayaklanmaları'nın ardından artan ikili ticari ilişkiler ve farklı alanlardaki iş birlikleri, Çin'in Asya ve Afrika'dan sonra Ortadoğu'da da varlığını güçlendirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda bölgedeki Çin varlığının dış müdahalelere karşı bir duruş ve karşılıklı kalkınma temeline dayanan ilişkiler kapsamında geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

“

21. yüzyılla birlikte Çin, Ortadoğu ülkeleriyle ikili ilişkilerini geliştirme çabasına girmiştir. Bu bağlamda ilk somut adım 2004 yılında kurulan Çin-Arap Ülkeleri İşbirliği Forumu ile atılmıştır. Bu forumla Çin, Arap ülkeleriyle ekonomi, ticaret, siyaset, kalkınma, banş, kültür ve teknoloji gibi birçok alanda ilişkileri ve iş birliğini geliştirmeyi amaçlamıştır.

”

ÇİN'İN ORTADOĞU YAKLAŞIMINDA DÖNÜŞÜM

Çin'in Ortadoğu'ya yönelik duruşunu belirleyen ilk olayların 20. yüzyılın sonlarında geliştiği görülmektedir. Birincisi, 1989 Tiananmen Olayları akabinde Çin uluslararası toplum tarafından dışlanmaya ve yaptırımlara maruz kalmıştır. Bu Çin'in imajında olumsuz algının gelişmesini beraberinde getirmiştir. İkinci olarak ise ilk kez 1993 yılında Çin, net olarak

petrol ithalatçısı bir ülke hâline gelmiştir. Böylece Çin'in ekonomik büyümedeki istikrarı enerji piyasalarındaki varlığıyla bağımlı hâle gelmiştir. Bu bağlamda güvenliğini temin edebilmek için var olan olumsuz imajını düzeltme yolları arayan Çin için Kuveyt krizi 1990'lı yıllarda bir fırsat olmuştur. Uluslararası toplumda Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı bir duruş sergileyen Çin, bölgeye yönelik ABD başta olmak üzere Batılı askerî müdahalelere yönelik de tepki göstermiştir. Bu kapsamda bölgesel çabalara destek olmayı tercih ettiği görülmüştür. Uluslararası sistemde güç kullanımına karşı Çin'in gösterdiği ilkesel duruş günümüzde de Ortadoğu açılımının temel unsuru olmuş ve ABD ile bölgeye yönelik ayrışan politikaların temelini oluşturmuştur.

21. yüzyılla birlikte Çin, Ortadoğu ülkeleriyle ikili ilişkilerini geliştirme çabasına girmiştir. Bu bağlamda ilk somut adım 2004 yılında kurulan Çin-Arap Ülkeleri İşbirliği Forumu ile atılmıştır. Bu forumla Çin, Arap ülkeleriyle ekonomi, ticaret, siyaset, kalkınma, barış, kültür ve teknoloji gibi birçok alanda ilişkileri ve iş birliğini geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu çabaların temeli ise Çin tarafından, siyasi ilişkilerde saygıya dayanan, kalkınma odaklı ticari ve ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesini hedefleyen, kültürel değişim odağında karşılıklı kazanımları önemseyen, iş birliği çerçevesinde barış ve ortak kalkınmayı merkeze alan bir zeminde oluşturulmuştur. Tarafsızlık ekseninde başlayan Ortadoğu yaklaşımının, 2011 yılındaki Libya müdahalesine kadar devam ettiği görülmüştür. Bu süreçte politikasını belirlemede

zorlanan Çin'in müdahaleye çekimser oy kullanarak kısmi şekilde tarafsızlıktan kaydığı görülmüştür. Afrika bölgesinde geniş yatırım ağına sahip olan Çin'in Libya'daki yatırımları söz konusu müdahale ardından ciddi şekilde zarara uğramış, akabinde ise tarafsızlık yaklaşımının kendi çıkarları eksenine kaydığı görülmüştür. Bu bağlamda belirgin şekilde devam eden tutumu ise bölgeye yönelik dış müdahale karşıtlığı olmuştur. Akabinde yaşanan küresel ve bölgesel gelişmelerle Çin'in bölge ülkeleri için başta ABD olmak üzere Batılı partnerlere alternatif olabileceği görülmeye başlanmıştır.

ABD HEGEMONYASINA KARŞI ALTERNATİF PARTNER ÇİN

Çin'in enerji, ekonomik ve stratejik güvenlik bağlamındaki Ortadoğu'ya yönelik konumunun en önemli göstergesi, 2013 yılında duyurulan "Bir Kuşak Bir Yol" (One Belt One Road/OBOR) projesi ve 2016 yılında yayımladığı Arap Po-

litika Belgesi olmuştur. OBOR için Ortadoğu stratejik olarak kilit bir bölgedir, nitekim projeye Avrupa pazarının Ortadoğu üzerinden doğrudan Çin'e bağlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda Çin'in bölgeye yaptığı ve yapacağı yatırımlarla Afrika'dan Asya'ya uzanan etkisinin artacağı görülmektedir. 2016 yılında yayımlanan belgede ise enerji, altyapı inşaatı, ticaret, yatırım, nükleer enerji, uydu ve yeni enerji kaynaklarını kapsayacak şekilde özellikle Körfez bölgesine odaklanan bir iş birliğinin temel alındığı görülmektedir. Bu bağlamda 2004 yılında Katar ile yapılan "Stratejik Ortaklık" anlaşması, söz konusu belgenin ardından 2018'de Kuveyt ve Umman ile de yapılmış; 2016'da Suudi Arabistan, 2018'de ise Birleşik Arap Emirlikleri ile de "Kapsamlı Stratejik Ortaklık" anlaşmaları imzalanmıştır. Bu bağlamda Çin'in söz konusu ülkelerle ortaklığında sadece kaynakları temel almadığını, tüm stratejik alanları ve sürdürülebilir karşılıklı kalkınmayı hedeflediğini göstermektedir. Bu da bölgeye yö-

nelik yatırımlarda ABD büyük paya sahip olsa da Çin'in yükselen bir ivmeyle onu takip etmesini beraberinde getirmektedir. Bu gelişmeler ise ABD açısından Çin'i uzun vadede önemli bir tehdit olarak algılanmasını beraberinde getirirken, ABD'nin bölgedeki mevcut kritik partner konumunu sarsmaktadır.

Çin'in öncülük ederek ekonomik alanda kurmaya çalıştığı Batı'ya alternatif kurumlarla Asya-Pasifik ve Afrika bölgelerinde etkinliğini sağlamlaştırırken, Ortadoğu ülkeleriyle oluşturduğu yeni ortaklıklar bölgedeki ABD varlığını sarsmaktadır. Bu duruma yönelik önlem almaya çalışan başta ABD olmak üzere Batı dünyasının Çin ile ticaret rekabetine girdiği ve çeşitli yatırımlarla Çin'i sınırlandırma çabasında olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu uygulamalar Çin tarafından başta İsrail ve İran üzerinden yürütülen iş birlikleriyle aşmaya çalışılmaktadır. Özellikle enerji talebi bağlamında İran ile kurulan ilişkiler, İsrail ile teknolojik yatırım ve ortaklıklar düzeyinde geliştiği görülmektedir. ABD-İran ilişkilerindeki gerginliklerin Çin tarafından çıkar odaklı ele alınırken, ABD'nin önemli bir partneri olan İsrail ile yürütülen ilişkilerin ise ABD'ye alternatif ortak olarak Çin'in var olabileceğini göstermektedir. Bu alternatif ortaklıklar bağlamında Çin Dış İşleri Bakanlığı tarafından 1 Aralık 2022'de "Yeni Dönemde Çin-Arap İşbirliği" raporu yayımlanmış ve siyasi ilişkilerin kurulması, siyasi güvenin sağlanması, ekonomik işbirliğiyle kültürel temaslar hedeflenmiştir. Raporda dış müdahaleye, bölgedeki her türlü hegemonyaya ve güç si-

yasetine karşı duracak olan bir Çin konumlanması sunulmuştur. Raporun akabinde 7-9 Aralık 2022 tarihleri arasında Suudi Arabistan-Çin, Körfez-Çin ve Çin-Arap zirveleriyle somut adımların atıldığı görülmüştür.

Çin, 2022 yılında Körfez bölgesinin en önemli petrol üreticisi olan Suudi Arabistan'ın ürettiği petrolün yüzde 27'sini tek başına satın alarak, ülkenin önemli ihracat ortağı olmuştur. Nitekim söz konusu zirvede de yaklaşık 30 milyar dolarlık 34 farklı iş birliğine imza atıldığı duyurulmuştur. Katar ile imzalanan uzun dönemli sözleşmeler ise Çin'i en büyük gaz ihraç edilen ülke yapmıştır. Arap ülkeleri için büyük bir ticaret ortağı ve yatırımcı hâline dönüşen Çin liman ve demiryolu projeleriyle de Arap ülkelerindeki varlığını artırmaktadır. Yine zirve sonucunda yayımlanan Riyad Bildirgesi ile Çin'in bölgesel meselelerde istikrarın sağlanmasına, krizlere çözüm odaklı yaklaşılmasına, kalkınma ve terörle mücadele faaliyetlerine katkı sunacağı belirtilmiştir. Bu zirvelerden hemen önce ABD Başkanı Joe Biden'ın Riyad'a yaptığı ziyarette OPEC+ grubunun petrol üretimini artırmaya yönelik talebin karşılık bulamazken, Çin zirvelerinde petrol ve doğal gaz ticaretinin artırılacağına ilişkin yaşanan gelişmeler ABD'ye alternatif olarak Çin'in önemli bir partner olarak görüldüğüne yönelik algıları güçlendirmiştir. Buna ek olarak Pekin yönetiminin Körfez'deki enerji ticaretinde Çin para birimi olan Yuan'ın kullanılmasına yönelik çalışmaların devam ettiğini belirtmesi, ABD'nin bölgedeki varlığını sarsacak önemli bir gelişme olarak

yorumlanabilecektir. Ayrıca askeri olarak bölgede ABD karşısında henüz bir varlık göstermese de Çin'in silah ticareti yoluyla da bölgede alternatif olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Çin'in bölgeye yaptığı yatırımlara ek olarak ikili ticaret anlaşmalarının da geliştirdiği bilinmektedir.

Çin'in söz konusu zirvelerini sonraki hafta ABD'nin Washington'da gerçekleştirdiği ABD-Afrika Liderler Zirvesi takip etmiştir. Söz konusu zirvede imzalanan yatırım anlaşmalarıyla ABD'nin Çin'in Afrika'daki nüfuzunu kırmaya çalıştığı görülmektedir. Nitekim 2022 yılında Çin'in bölgedeki ticaret hacmi 254 milyar dolara ulaşırken, ABD'nin 64 milyar doları geçemediği görülmüştür. Bu bağlamda Çin'in Ortadoğu bölgesinde ABD'nin ticaret hacmine ortak olurken, iş birlikleriyle de güçlenmesi, ABD tarafından farklı önlemlerin alınmasını tetiklemektedir. Ancak Batı ülkelerinin ve ABD'nin Ortadoğu'daki varlığı köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Bu bağlamda kısa vadede ABD'nin yerini Çin'in alması her ne kadar mümkün görülme de değişen küresel sistem ve yaşanan gelişmeler Ortadoğu ülkelerinin partnerlerini ve ekonomilerini çeşitlendirme çabalarını beraberinde getirmektedir. Özellikle fosil kaynaklardaki ekonomik bağımlılıklarını çeşitlendirme çabasında olan Körfez ülkeleri için Çin'in olumlu bir alternatif partner olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu aynı zamanda partnerlerini çeşitlendiren Arap ülkeleri için siyasi ve stratejik güvenliği de sağlamaya katkı sunabilecek bir gelişme olarak görülebilecektir. ■

KİK ÜYESİ ÜLKELERİN BELİRSİZLİKLER İÇERİSİNDEKİ 2022 PERFORMANSLARI VE 2023 BEKLENTİLERİ

ÖĞÜZHAN DEMİRDÖĞEN

Araştırmacı ORSAM

“

Bölgesel olarak KİK ülkelerinin kendi aralarındaki ekonomik rekabetin artması, KİK ülkelerinin petrol sonrası dönem için aldıkları tedbirler kapsamında yerleşme politikaları, uluslararası bağlamda ise devam eden Rusya-Ukrayna savaşının etkileriyle birlikte artan ABD-Çin gerilimi ekonomik ilişkileri olumsuz etkileyebilecek faktörler olarak sıralanabilir.

”

2 020 yılında başlayarak küresel ekonomiyi olumsuz etkileyen koronavirüs salgını kaynaklı bazı aksaklıklarının hâlihazırda süregeldiği 2022 yılında, Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişiminin başlaması ve kuraklığın hissedilir düzeyde artması emtia fiyatlarının rekor düzeylere ulaşmasına neden oldu. Üretim süreçlerindeki ham madde tedariki sorunları yıl içerisinde gıda ve enerji temelinde genişledi.

UKRAYNA SAVAŞI SONRASI KÜRESEL DURUM

Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında artan küresel riskle beraber Avrupa'nın doğal olarak artık sınırlarında hissettiği güvenlik tehdidi neticesinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile birlikte Rusya'ya karşı tedbir ve yaptırım kararları alındı. Özellikle Batı ülkelerini et-

kileyen enerji ve küresel çaplı gıda arz sorunlarının ortaya çıkması, fiyat dengeleriyle birlikte beklentileri de olumsuz etkiledi. 28 gelişmiş ekonomi ve 60 gelişmekte olan ekonomi dâhil olmak üzere 88 ülkedeki belirli kategorilerde medyan toplam enflasyonu gösteren grafik incelendiğinde 2022 yılının yüksek enflasyonu ve onu oluşturan etmenlerin etkileri açıkça

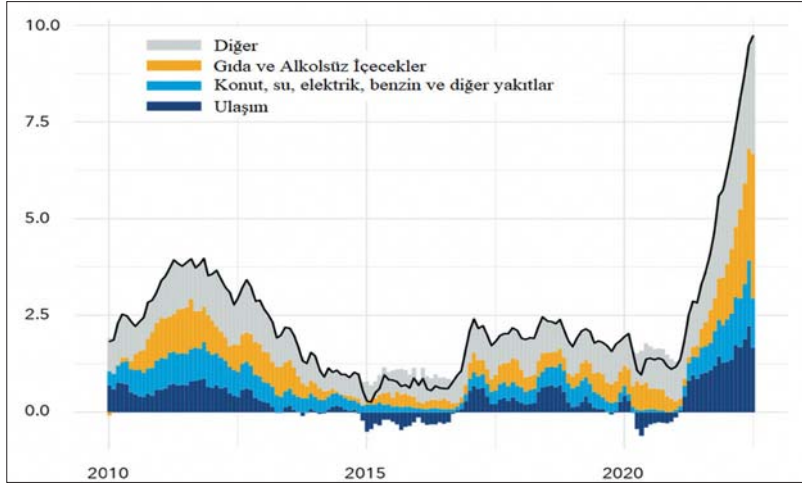
görülmektedir. Küresel ekonomide 2020 yılı itibarıyla salgına karşı alınan tedbirler kapsamında dünya genelinde uygulanan geniş para politikası ve mali politikalar sonucunda beklenen enflasyonist etkiler, 2022 içerisindeki gelişmelerle birlikte tahminlerin üzerinde gerçekleşti. Öyle ki ABD, İngiltere ve Avrupa Birliği'ndeki (AB) enflasyon oranları son 40-45 yılın en yüksek seviyelerine çıktı. Enflasyona karşı başta ABD olmak üzere Avrupa ve diğer ülkelerin de faiz artırım süreçleri ekonomilerin büyüme oranlarını etkileyen en önemli faktör oldu. ABD, mart ayında 25 baz puanla başladığı faiz artışlarını mayısta 50, hazirandan itibaren yapılan toplantılarda 75 baz puan yükseltmiş ve yılın son toplantısında 50 baz puanla faizi %4,25-4,5 aralığına çıkardı. ABD'nin faiz artırımlarıyla birlikte AB de temmuz ayında faiz artışlarına başlayarak yılı %2,5-2,75 düzeyinde kapattı. Öte yandan ABD ekonomisinin 2022'de %2,9 büyümesiyle birlikte gelen enflasyon, iş gücü piyasası ve borsa verileri küresel ekonomilerde de tedbirli bir iyimser hava ile yumuşak inişin görülebileceği beklentilerini arttırdı. Ancak son dönemde gündeme gelen uluslararası şirketler başta olmak üzere büyük işten çıkarma haberleri küresel ekonomi için bu iyimser havayı bozarken karamsar senaryoyu akla getirmektedir.

ORTADOĞU VE KUZAY AFRİKA EKONOMİLERİNDE ENFLASYON VE FAİZ

Para birimlerini ABD dolarına endeksleyerek sabit kur rejimi uygulayan çoğu Ortadoğu ülkeleri

Grafik 1: 2010-22 Yılları Arasında Küresel Enflasyon ve Enflasyonu Oluşturan Etmenler

Kaynak: Uluslararası Para Fonu

Tablo 1: Aralık 2022 İtibarıyla Bölge Ülkelerinin Yıl Sonu Enflasyon ve Faiz Oranları

	Enflasyon	Faiz
KİK		
Irak	4,00%	4,00%
Suudi Arabistan	3,30%	4,5-5,0%
Birleşik Arap Emirlikleri	5,60%	4,40%
Katar	5,93%	5,25-5,5%
Kuveyt	3,15%	4,00%
Bahreyn	3,60%	5,25%
Umman	1,98%	5-5,50%
Yemen*		
Levant		
Lübnan	189,40%	10,52%
Suriye*		
Ürdün	4,40%	6,50%
İsrail	5,30%	3,75%
Filistin*		
K. Afrika		
Mısır	21,30%	16,75%
Libya*		
Cezayir	9,20%	3,00%
Tunus	10,10%	8,00%
Fas	8,30%	2,50%

Kaynak: Ülkelerin merkez bankaları ve istatistik kurumlarından derlenmiştir.

* Bu ülkelerdeki istikrarsızlıklar nedeniyle verilere yer verilememiştir.

de faizlerini ABD ile aynı doğrultuda arttırma kararları aldı. Özellikle ekonomisi diğer ülkelere göre daha kırılgan olan Lübnan, Mısır, Ürdün ve Tunus, artan gıda ve

enerji fiyatlarından daha olumsuz etkilenmiştir. Arap dünyasının en kalabalık ve en büyük ekonomilerinden olan Mısır'ın tahvil piyasasından mart ayından itibaren

yaklaşık 25 milyar dolarlık çıkış gerçekleşirken siyasi, sosyal ve ekonomik krizin devam ettiği Lübnan ise borç almak için IMF ile süreçlerini hâlen sürdürmektedir. Lübnan'da hiperenflasyon yaşanırken hükümet gıda, enerji ve temel ihtiyaç ürünlerinde verdiği sübvansiyonları karşılamakta artık daha fazla zorlanmaktadır. Bölge ülkeleri arasında Tunus da en yüksek enflasyona sahip ülkelerden biri konumundadır ve yüksek genç işsizliği ülke için önemli bir ekonomik ve sosyal riski oluşturmaya devam etmektedir.

KİK ÜYESİ ÜLKELERİN EKONOMİK GÖRÜNÜMÜ VE BEKLENTİLER

2022'de Körfez ülkelerinin, petrol ve endüstriyel üretimleri genişlemeye devam etse de bölge küresel baskılardan muaf olamamıştır. Enflasyon, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkelerinin büyük bölümünde küresel çapta gerçekleşen oranların altında kalmış olsa da son yirmi yıldır görülmeyen seviyelere çıkmıştır. Enflasyon bölge ülkeleri arasında değişken seyretmiş ve en düşük enflasyon %1,9 ile Umman'da ve en yüksek %5,6 ile Birleşik Arap Emirlikleri'nde (BAE) görülmüştür. Bölge ülkeleri kendileri için yüksek enflasyonla mücadelelerini ABD'nin yıl içerisinde aldığı faiz artırım kararlarıyla neredeyse eş zamanlı olarak faizlerini arttırarak gerçekleştirmişlerdir.

Körfez ekonomileri için önemli bir itici güç olan ham petrolün varil fiyatları, 2023'e geçtiğimiz yılın yüksek seviyelerine göre üçte bir oranından fazla aşağıda kalan seviyelerde girmiştir. Bununla birlikte bu yıl için büyük ekonomi-

lerde talebi azaltabilecek durgunluk endişeleri nedeniyle enerji fiyatlarında aşağı yönlü baskının devam etmesi beklenmektedir. Dolayısıyla genel olarak bölge ülkeleri açısından 2023 için görünüm zayıf dış ortam göz önüne alındığında daha temkinli olacaktır. Petrol ve gaz üretiminde büyümenin bu yıl yavaşlayacağı tahmin edilirken bölgedeki üretim kapasitesini artırmaya yönelik devam eden yatırımlarla birlikte sektörün 2023'te ülkelerin gayrisafı yurtiçi hasıllarına (GSYİH) yine de olumlu katkı yapması beklenmektedir.

Bölgede petrol, mali denge dalgalanmalarının ana itici gücüdür. Geçtiğimiz yıl brent ham petrolünün varil başına ortalama fiyatı 104,8 dolar olurken 2023 yılı için yaklaşık 90 dolar seviyeleri tahmin edilmektedir. Petrol fiyatında varil başına her 5 dolarlık değişiklik KİK üyelerinin mali dengesini GSYİH'lerinin yaklaşık 1,2 puanı kadar etkileyebilmektedir. Böyle bir senaryoya göre KİK ülkeleri arasında BAE ile Katar'ın düşük petrol fiyatlarında bile cari fazlalarını koruyabilecekleri öngörülmesiyle 2023'te petrol fiyatlarında olası bir düşüşe karşı en iyi konumdaki ülkeler olarak nitelendirilebilmektedirler. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile Katar varil başına 80 dolar gibi daha düşük fiyatlarda bile dış finansman fazlalarını elinde tutabilecek güçte olmaları nedeniyle finansman pozisyonlarının bu yıl bozulmaması beklenmektedir. Öte yandan petrol fiyatı 80 doların altındayken Suudi Arabistan, Kuveyt, Umman ve Bahreyn'in yaşayabilecekleri mali veya cari hesap açığını finanse etmek için borçlanma ihtiyacı du-

yabilecekleri öngörülmektedir. Ancak bu ülkeler için 2023 yılında gelişebilecek olası zayıflıklara rağmen petrol fiyatlarının başa baş fiyatlarının üzerinde kalacağını da belirtmek gerekir. Bu yıl varil başına başa baş fiyatları Suudi Arabistan için 77,2 dolar, BAE için 46,1 dolar, Katar için 46,5 dolar, Kuveyt için 88,4 dolar, Umman için 74,6 dolar ve Bahreyn için 86 dolar olarak tahmin edilmektedir. Nispeten yüksek petrol fiyatlarına bağlı olarak bu ekonomiler için cari fazlalarının bu yıl da devam edebileceğini söyleyebiliriz.

“
Bu yıl için büyük ekonomilerde talebi azaltabilecek durgunluk endişeleri nedeniyle enerji fiyatlarında aşağı yönlü baskının devam etmesi beklenmektedir. Dolayısıyla genel olarak bölge ülkeleri açısından 2023 için görünüm zayıf dış ortam göz önüne alındığında daha temkinli olacaktır.
”

KİK ülkelerinin bu yıl için muhtemel olarak görülen düşük petrol kaynaklı GSYİH büyümelerine rağmen petrol dışı büyümelerinin yıl içerisinde daha olumlu olması beklenmektedir. Bölgede teşvik edilen sektörler arasında ilk sırada yer alan turizm açısından KİK ülkelerinin 2022'de salgın öncesine göre daha yüksek turist ziyaretçi sayıları bildirmesi sektördeki büyümeye dikkat çekmektedir. Özellikle Dünya Kupası, EXPO gibi uluslararası etkinliklerle bölge ülkeleri küresel ilgi odağı olmaya çalışmakta ve turizm bu ülkeler için stratejik bir sektör hâline getirilmektedir. Ay-

rıca yıl içerisinde KİK ülkeleriyle Çin arasındaki ticari ilişkilerin çeşitli iş birlikleriyle geliştirilmesine dair somut adımlar atıldı. Yıl sonuna doğru Çin Devlet Başkanı Şi Cinping'in Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Suudi Arabistan ile 30 milyar dolar değerinde 34 anlaşma imzalanmış ve diğer Arap ülkeleriyle de yapılan anlaşmalar neticesinde toplam 50 milyar dolarlık iş birliği oluşturulmasına karar verilmiştir. Ancak Çin ile KİK ülkeleri arasında gelişen ticari ve ekonomik ilişkiler açısından bölgesel ve uluslararası bazı gelişmeler olası zorluklar olarak ön plana çıkabilecektir. Bölgesel olarak KİK ülkelerinin kendi aralarındaki ekonomik rekabetin artması, KİK ülkelerinin petrol sonrası dönem için aldıkları tedbirler kapsamında yerleşme politikaları, uluslararası bağlamda ise devam eden Rusya-Ukrayna savaşının etkileriyle birlikte artan ABD-Çin gerilimi ekonomik ilişkileri olumsuz etkileyebilecek faktörler olarak sıralanabilir.

Sonuç olarak, KİK üyesi ülke ekonomileri geneli için petrol gelirlerine bağlı yıl içerisinde beklenen küresel yavaşlama neticesinde gelirlerin olumsuz etkilenmesiyle bu yıl 2022 yılına göre daha düşük düzeyde, yaklaşık %3 oranında büyüyecekleri tahmin edilmektedir. Bölge ülkelerinin kısa vadede ekonomik büyümelerini korumak ve ekonomik devinimlerini gerçekleştirebilmeleri için stratejik öneme sahip olan hidrokarbon dışı ekonomik çeşitlendirme, üye ekonomileri bu yıl olası küresel durgunluk rüzgarlarına karşı koruması açısından daha değerli olacaktır. ■

KÖRFEZ ÜLKELERİNDE POST-RANTİYER SÜREÇLERE GEÇİŞ DENEMELERİ

GÖKHAN ERELİ

Körfez Çalışmaları Koordinatörü ORSAM

“

Petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların ihracatı sonucu elde edilen sermaye birikimi, monarşilerin bölgesel ve küresel jeopolitik karşısında konumlarını güçlendirmeye yarayacak siyasi kapasitelerin de satın alınmasını sağladı.

”

Körfez ülkelerinin hidro-karbon kaynakların ihracatına dayanan ekonomik modellerini modernize etme çabaları 1970’li yıllara kadar dayanmaktadır. Petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların ihracatı sonucu elde edilen sermaye birikimi, monarşilerin bölgesel ve küresel jeopolitik karşısında konumlarını güçlendirmeye yarayacak siyasi kap-

asitelerin de satın alınmasını sağladı. Bu sermaye birikimi gerek monarşilerin içeride güç konsolidasyonunu sağlamaları gerekse bölgesel tehditler ile başa çıkabilecekleri bir yol olan ittifak ağlarını ABD, İngiltere, Fransa gibi batılı ülkeler ile kurmalarına da yol açtı. Fakat özellikle 2000’li yıllardan itibaren, Körfez bölgesinin küresel kapitalist ekonomik sisteme entegrasyonunun hızlanması ile birlikte, Körfez ülkeleri arasındaki ekonomik nüfuz mücadelesi de yoğun bir şekilde cereyan etmeye başladı.

EKONOMİK KAYNAKLARI ÇEŞİTLENDİRME STRATEJİSİ

Körfez ülkeleri Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve

Katar, en büyük Arap ekonomilerinden olmaları hasebiyle Körfez içerisindeki ekonomik faaliyetlerin ve Ortadoğu'daki ekonomik faaliyetlerin büyük bölümünü gerçekleştirmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren Körfez sermayesinin Ortadoğu'da ve sınır aşan şekilde diğer bölge ve ülkelerde ekonomik faaliyetlere girişinin hızlanması, aynı zamanda bu sermayenin Körfez ülkeleri içerisinde kurumsallaşması süreçlerini de beraberinde getirmiştir. Körfez ekonomilerinin en büyük sektörünü oluşturacak gelir kaynaklarının düzenlenmesi, kurumsallaştırılması ve aynı zamanda bu gelir akışından elde edilecek sermaye birikiminin diğer sektörlerin gelişmesi için kullanılması amacıyla hidrokarbon sektöründe şirketlerin kuruluşu devletlerin kuruluşuyla aynı döneme rastlamaktadır. Piyasa değeri günümüzde 2 trilyon doları bulan Suudi Arabistan'ın millî petrol şirketi ARAMCO (Arabian-American Oil Company) ile BAE'nin millî petrol şirketi ADNOC'un (Abu

Dhabi National Oil Company) kuruluşları sırasıyla 1933 ve 1971 yıllarına rast gelmektedir. Bu şirketlerin kuruluşuyla birlikte sermaye birikimi süreçleri kontrol altına alınmış ve Körfez ülkeleri büyük enerji üreticisi konumlarına ulaşmıştır. Ülkelerin büyük enerji üreticisi konumuna yükselmeleri de bölge dışında güç projeksiyonlarını gerçekleştirebilmelerine olanak sağlamıştır.

HİDROKARBON BAĞIMLILIĞINI AŞMA MEKANİZMALARI

Temelde, ekonomik kaynakların çeşitlendirilmesi ekonominin sektörlerinde petrol dışı sektörlerin ağırlığının artırılması anlamına gelmektedir. Bu çerçevede söz konusu kavram, diğer Ortadoğu ve diğer bölgelerdeki ülkelere göre daha az rastlanan bir uygulama olsa da Körfez ülkelerinde vergi gelirlerinin artırılması, petrol dışı sektörlerin gelirlerinin güçlendirilmesi ve doğrudan yabancı yatırımların

desteklenmesini de içermektedir. Günümüzde Suudi Arabistan, BAE ve Katar gibi büyük Arap ekonomileri, ekonomik kaynakların çeşitlendirilmesi politikaları çerçevesinde benzeşen politikalar izlemektedir. Devletler ekonomik kaynakların çeşitlendirilmesi çabalarının bir parçası olarak uzun süredir daha fazla Doğrudan Yabancı Yatırım (*Foreign Direct Investment - FDI*) çekmeye çalışmakta, daha fazla vasıflı iş gücünü ülkelerine çağırarak ve aynı zamanda çok uluslu küresel ölçekli firmaları kendi ülkelerinde kamu sektörü ve özel sektörle iş yapmaya davet etmektedir. Bu çerçevede geçtiğimiz yıllarda en çok doğrudan yabancı yatırım çeken Ortadoğu ülkeleri, Suudi Arabistan, BAE ve Mısır gibi ülkeler olmuştur. Aynı zamanda Suudi Arabistan son dönemde aldığı kararlarla 2024 yılına kadar bölgesel merkezlerini Suudi Arabistan'a taşımayan uluslararası firmaların Riyad'dan kamu ihalesi alamayacaklarını ifade etmiş ve Doha ve Dubai'yi hedef almıştır.

“

Sadece Körfez ülkelerinde değil, doğal kaynak zengini ülkelerin genelinde kurulan Kamu Varlık Fonları'nın (Sovereign Wealth Fund) desteklediği projelerle temel amaç ekonominin petrol dışı sektörlerini geliştirmek ve yönetilen varlıkların, dolayısıyla gelirlerin artırılması ve çeşitlendirilmesidir.

”

Dubai ise bölgesel ve küresel finans merkezi olarak, sosyal hayatı ve iş hayatını düzenleyen kanun ve kurallarda değişikliğe giderek, emirliği daha yabancı ve yatırımcı dostu hâle getirmiştir. Dolayısıyla bu minvalde, devletlerin benzeşen ekonomik kaynaklarını çeşitlendirme politikaları aynı zamanda ekonomik rekabet ortamının da oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Körfez ülkelerinde ekonomik kaynakların çeşitlendirilmesinde kullanılan mekanizmalardan bir tanesi de Gelecek Vizyonları Projeleri'dir

(Future Vision Projects). Sadece Körfez ülkelerinde değil, doğal kaynak zengini ülkelerin genelinde kurulan Kamu Varlık Fonları'nın (Sovereign Wealth Fund) desteklediği projelerle temel amaç ekonominin petrol dışı sektörlerini geliştirmek ve yönetilen varlıkların, dolayısıyla gelirlerin artırılması ve çeşitlendirilmesidir. Suudi Arabistan Kamu Yatırım Fonu (Public Investment Fund-PIF) ve BAE'nin ADIA, Mubadala ve ADQ yatırım fonları ülkelerin ekonomik kaynaklarını çeşitlendirme politikalarının önemli araçlarını oluşturmaktadır. Suudi Arabistan'da Velihaht Prens Muhammed bin Selman'ın uygulamaya koyduğu 2030 Vizyonu, BAE'de Abu Dabi 2030 Ekonomik Vizyonu ve Katar'ın 2030 Ulusal Vizyonu, bu çerçevedeki gelecek projelerine birer örnek teşkil edebilecektir. Aynı zamanda Körfez ülkeleri ekonomik kaynaklarını çeşitlendirme politikaları gereği, özel sektöre ilişkin düzenlemeleri hayata geçirmektedir. Dolayısıyla burada kamu sektörü-özel sektör

arasında dengenin kurulması, yabancı yatırımların akışını sağlama ve kaynakların çeşitlendirilmesi amacıyla gerekli uygulamadır.

SUUDİ 2030 VİZYONU

Bu çerçevede, Velihaht Prens Muhammed bin Selman'ın 2017'de ortaya koyduğu 2030 Vizyonu tam bir eylem planı olarak görülebilir. Eylem planının resmî ifadesine göre, 2030 Vizyonu, Suudi Arabistan'ın ekonomisi, toplumu ve kentleşmesi açısından uzun vadeli hedeflerini ve hükümetin bu hedeflere ulaşmak için atacağı adımları geniş şekilde tanımlamaktadır. Resmî ifadeye göre Suudi Arabistan, 2030 Vizyonu'nu üç temel kavram üzerinden meşrulaştırmaktadır.

Bu üç kavram teolojik, jeopolitik ve jeoekonomik olarak sınıflandırılabilir. Teolojik öncülle ilgili olarak Suudi Arabistan, İslam ve Arap dünyasının merkezi olduğunu iddia ederek bu vizyonu meşrulaştırmaktadır. Dolayısıyla İslam dünyasıyla iyi ilişkiler geliş-

tirmenin Suudi Arabistan'ın gelecek stratejisinde önemli faktör olduğu görülmektedir. Jeoekonomik konsept, Suudi Arabistan'ın ekonomik kaynak çeşitlendirmesine yönelik yatırımlara öncelik vererek aynı zamanda küresel yatırımları ülkeye çekme niyetini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, yatırımların ekonomik kaynakları çeşitlendirme aracı olması, Suudi Arabistan'ın bölgesel ve küresel yatırımcı rakipleriyle de mücadele etmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle benzer araç ve amaçlara sahip olan Körfez ekonomilerini

le birlikte değerlendirildiğinde Suudi Arabistan'ın BAE ile ilişkileri yatırımların amacı açısından bir örtüşme olarak görülebilir. Jeopolitik ilkeye göre ise Suudi Arabistan, coğrafi konumunu Asya, Avrupa ve Afrika arasında bir köprü olarak tasvir etmektedir. Bu, Suudi Arabistan'ın 2030 Vizyonu'nu ekonomik bir stratejiden çok geleceğe yönelik eylem planı olarak değerlendirdiğini ve bu planın siyasi ve jeopolitik amaçları olduğunu gösterebilir.

ABU DABI 2030 EKONOMİK VİZYONU

BAE de bu minvalde Suudi Arabistan'a benzer şekilde, Abu Dabi'nin ekonomik büyümesini sağlamak için vizyon belgesi ortaya koymuştur. Belge, Abu Dabi'nin iki temel ekonomik politika önceliğine sahip olduğunu açıkça belirtmektedir. Bu iki temel öncelik, "sürdürülebilir bir ekonomi inşa etmek" ve "sosyal ve bölgesel ekonomik kalkınmayı sağlamak" olarak ifade edilebilecektir. Bu anlamda, Abu Dabi'nin BAE'nin küresel ekonomik sistemdeki konumunu pekiştirmekle ilgili belirli ekonomi politikası önceliklerine sahip olduğu belirtilebilir. Başka bir deyişle Abu Dabi'nin en büyük ekonomi politikası önceliğinin BAE'nin daha dirençli ve güçlü ekonomiye ulaşması olduğu ifade edilmelidir. Abu Dabi'nin BAE içindeki siyasi ağırlığı düşünüldüğünde, emirliğin kalkınmacı ve sürdürülebilir ekonomi politikasına sahip olması ve bunu temelde petrol gelirleriyle gerçekleştirmesi, Suudilerin politikalarıyla

amaç ve imkânlarının örtüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla Riyad ile Abu Dabi arasında bölgesel güç mücadelesinin olduğu iddiası, sadece amaç ve araçlara bağlı olarak değil, teorik bakış açısıyla da ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, Suudi Arabistan'ın 2030 yılına kadar ulaşmayı planladığı ana hedef, petrol sonrası ekonomiye geçiş için en iyi şekilde hazırlık yapmak olarak ifade edilebilir ancak BAE'nin de sürdürülebilir ekonomiyi Abu Dabi siyasi eliti için ana hedef olarak gördüğü söylenebilir.

Sonuç olarak, Riyad ve Abu Dabi petrol ticareti ve türevlerinden elde ettikleri gelirleri ekonomik kaynaklarını çeşitlendirmek için kullanmaya devam etmektedirler. Bu meselenin halihazırda büyük örtüşme meydana getirmiş olmasının yanında her iki ülkenin de kamu varlık fonları üzerinden yatırım faaliyetleri gerçekleştirmesi de Suudi Arabistan ve BAE başta olmak üzere Körfez ülkelerinin ekonomi politikalarındaki rekabeti simgelemektedir. ■

16 OCAK 1980'DEN TÜRKMENLERE NE KALDI?

BİLGAY DUMAN

Irak Çalışmaları Koordinatörü ORSAM

“

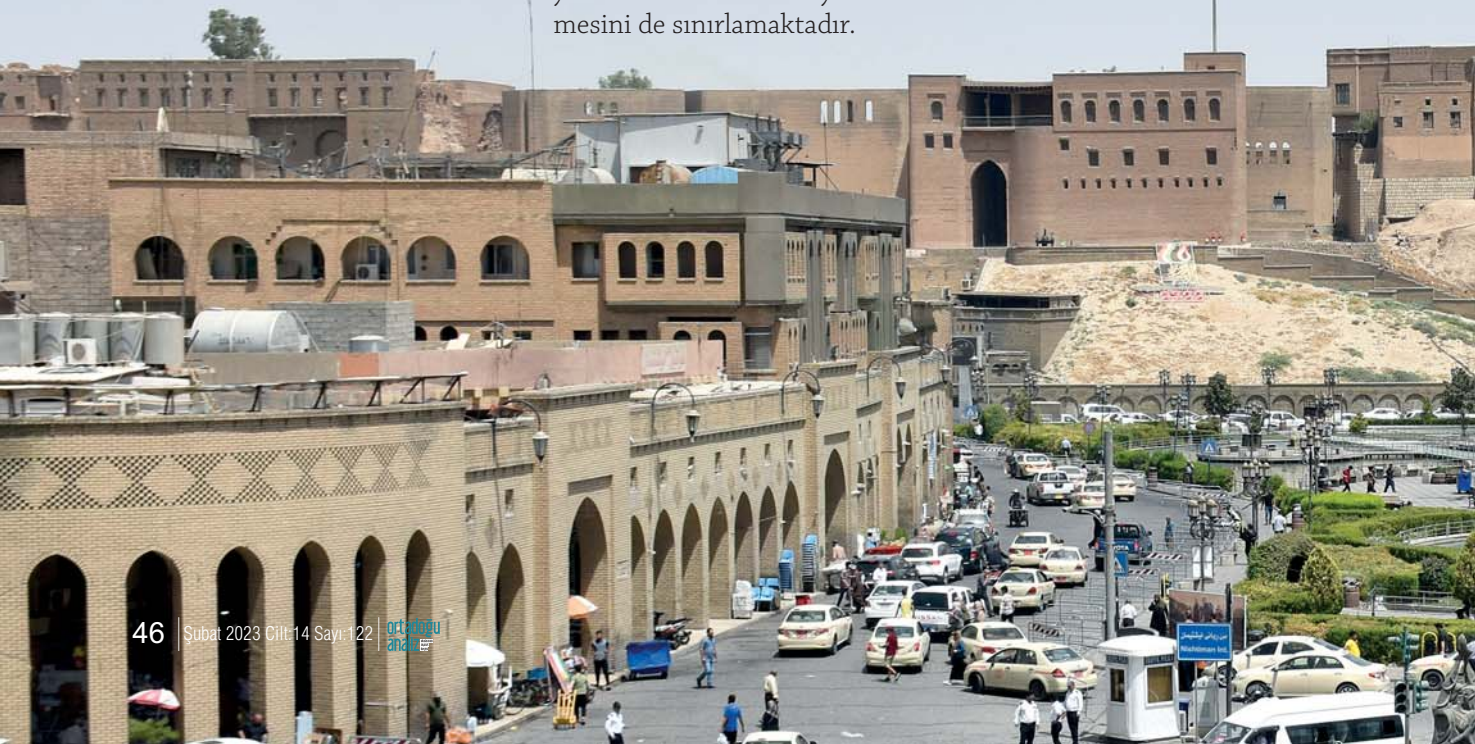
Özellikle Saddam Hüseyin rejimi tarafından Türkmenler üzerinde kurulan baskı, rejimin devrilmesinden 20 yıl gibi bir süre geçmesine rağmen etkisini devam ettirmektedir. Türkmenlerin devlet mekanizmasından büyük ölçüde dışlanması, siyaset yasağı, Türkmen liderlerin asılması gibi Türkmen kimliğinin yok edilmesine yönelik politikalar, Türkmenlerin yeni Irak'ta etkin bir siyaset izlemesini de sınırlamaktadır.

”

Modern Irak devletinin Osmanlı Devleti sonrasında İngiltere'nin bugünkü Irak topraklarında kurulmasının ardından, Osmanlı döneminin yöneticileri olan Türkmenler, yani Irak Türkleri, yönetici konumundan geriye düşmüş ve Irak'ta hiçbir dönemde hak ettikleri haklara sahip olamamıştır. Bunun yerine asimilasyon, baskı, sindirme ve şiddet eylemleri gibi insanlık dışı uygulamalara maruz kalmışlardır. Özellikle Saddam Hüseyin rejimi tarafından Türkmenler üzerinde kurulan baskı, rejimin devrilmesinden 20 yıl gibi bir süre geçmesine rağmen etkisini devam ettirmektedir. Türkmenlerin devlet mekanizmasından büyük ölçüde dışlanması, siyaset yasağı, Türkmen liderlerin asılması gibi Türkmen kimliğinin yok edilmesine yönelik politikalar, Türkmenlerin yeni Irak'ta etkin bir siyaset izlemesini de sınırlamaktadır.

IRAK'TA TÜRKMEN KİMLİĞİN ZORLU SÜRECİ

Bu açıdan 16 Ocak 1980'de Türkmen liderler Doç. Dr. Necdet Koçak, Albay Abdullah Abdurrahman, Dr. Rıza Demirci ve Adil Şerif'in Saddam Hüseyin rejimi tarafından idam edilmesi, daha sonra aynı yıl içerisinde 70'e yakın Türkmen aydınının daha aynı uygulamaya maruz kalması Türkmen tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Bu anlamıyla söz konusu uygulama 1924'teki Levi Katliamı, 1946'daki Gavurbağı Katliamı, 1959'daki Kerkük Katliamı'nın ardından Türkmenler açısından Irak tarihindeki en büyük travmalardan biri olmuştur. Zira Irak'ta, Türkmenlerin siyasi ve sosyal örgütlü hayatına yön veren isimler kısa bir süre içerisinde idama mahkûm edi-

lerek, hakları yenen Türkmenlerin örgütlü bir bütünlük ve hareket oluşturulmasının önüne geçilmiştir. Böylece Irak'taki Türkmenlere yön verebilecek aydın ve yetişmiş insanlar saf dışı bırakılmıştır. Bu kişiler dışındaki aydın ve lider özellikli kişiler ise ya Irak dışına kaçmış ya da geri çekilerek halktan kopmuştur. Böylece Türkmenlere yön verebilecek yeni aydın ve aydın hareketlerinin ortaya çıkması da engellenmiştir.

Tarihin şiddetle anılan yıllarına bir not olarak düşülen bu olay, Irak'taki Türk kimliğinin geleceğini etkileyen en önemli olaylardan biri olarak nitelendirilebilir. Bu olayla birlikte Türkmenler daha kapalı bir toplum hâline gelirken, yapılanların cezasız kalması ya da göz ardı edilmesiyle Türkmen halkının Irak devletine olan inancını azalttığını ifade etmek mümkündür. Nitekim bu olayın ardından da Türkmenlere yönelik baskı ve asimilasyon politikaları devam etmiş, 1991 Altunköprü Katliamı, 1996 Erbil Katliamı gibi olaylar Irak'taki Türkmen tarihinde iz bı-

rakan acı olayların başında yer almıştır. Her ne kadar Türkmen hareketi yeniden canlanmış olsa da Irak'taki denklem içerisinde varlığı derecesinde yer aldığını söylemek mümkün değildir. Bu varlık sadece siyasi açıdan değil, ekonomik, kültürel ve sosyal alanda da yeteri kadar kendini gösterememektedir. Türkçe eğitim veren okullara giden öğrenci sayısı her geçen gün azaldığı gibi bazı okullar da kapanmakla karşı karşıya kalmaktadır. Erbil başta olmak üzere Kerkük gibi Türkmenlerin yoğunlukta ya-

şadığı yerlerde ekonomiyi ve pazarı elinde bulunduran Türkmenler yavaş yavaş kaybetmektedir. Türkmenler siyasi ve sosyal haklar açısından kazanım sağlamış olsalar bile Türkmenler Irak'ta hak ettikleri seviyeye gelememiştir. Nitekim Türkmen kimliği Irak'ta gittikçe erozyona uğramaktadır.

2003 SONRASI TÜRKMENLERİN DURUMU

Türkmenler 2003 sonrası Irak'taki siyasi sistem içerisinde hak ettikleri

pozisyona gelemeyen hem yerel hem de genel politikada gündem güne geri plana atılmıştır. Özellikle doğrudan Türkmenlere yönelik yapılan saldırı eylemleri, fidye karşılığı adam kaçırmaya, suikastlar, Kerkük, Telafer ve Tuzhurmatu başta olmak üzere Türkmen yerleşimlerinde yaşanan bombalı saldırılar devam etmiştir. Irak'taki siyasi çekişme Türkmenlere siyasi kazanımlar sağlarken, bu çekişmenin ortaya çıkardığı güvenlik boşluğu Irak'taki en korumasız halk olan Türkmenleri olumsuz etkilemiştir. Irak merkezî hükümetinin güvenlik birimlerini siyasal amaçlar doğrultusunda kullanmasının yanında Türkmen bölgelerine yeteri kadar güvenlik ve koruma sağlayamaması, Türkmenleri şiddet eylemleriyle karşı karşıya bırakmıştır.

“

Terör örgütü IŞİD'in özellikle Türkmen bölgelerine yaptığı insanlık dışı saldırılar da göz ardı edilmemelidir. Her ne kadar uluslararası kamuoyunda etkili olabilecek ölçüde yer almasa da IŞİD'in kimyasal silahla saldırı yaptığı tek bölge Türkmen yerleşimleri olan Kerkük'e bağlı Tazehurmatu ve Beşir olmuştur.

”

Özellikle 2014 Haziran'ında terör örgütü IŞİD'in Irak'ta hâkimiyet bölgeleri oluşturmasından sonra, siyasi olarak geri planda kalan Türkmenler, IŞİD'in ortaya çıkardığı bütün olumsuzluklarla karşı karşıya kalmıştır. Türkmenler doğrudan IŞİD'in hedefi hâline gelirken, IŞİD'in kontrol ettiği ya da

etkide bulunduğu başta Telafer ve Musul olmak üzere, Kerkük, Tuzhurmatu, Diyala gibi yerlerden göç etmek zorunda kalmıştır. Bilindiği kadarıyla 600 binden fazla Türkmenin mülteci konumuna düştüğü söylenmektedir.

Türkmenlerin bir kısmı Irak'ın güneyindeki Nəcəf, Kerbela ve Hille gibi bölgelere göç ederken, bir kısmı Irak'ın kuzeyinde Duhok ve Erbil'e bir kısmı ise Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Böylelikle Türkmenler göç ettikleri bölgelerde azınlık nüfus konumuna düşmüştür. Terör örgütü IŞİD'in özellikle Türkmen bölgelerine yaptığı insanlık dışı saldırılar da göz ardı edilmemelidir. Her ne kadar uluslararası kamuoyunda etkili olabi-

lecek ölçüde yer almasa da IŞİD'in kimyasal silahla saldırı yaptığı tek bölge Türkmen yerleşimleri olan Kerkük'e bağlı Tazehurmatu ve Beşir olmuştur. Hâlen bu kimyasal saldırının etkileri bölge halkı üzerinde görülmektedir. Öte yandan 700'den fazla Türkmen kadının da hâlen IŞİD'in elinde bulunduğu bilinmektedir. Bu konuyla ilgili Irak'taki en büyük Şii dinî merci Ayetullah Ali es-Sistani dahi açıklama yapma gereği duymuştur. Sosyal hayatın uzağında kalan Türkmenler, gittikleri bölgelerde yabancılaşmış, işsizlik, eğitimsizlik gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Aralık 2017 itibarıyla IŞİD'in toprak hâkimiyeti bitirilmiş olsa bile Kerkük ve çevresindeki Türkmen bölgelerinde IŞİD'in et-

kinliği devam etmekte ve terör saldırıları gerçekleştirmektedir. Öte yandan IŞİD'le birlikte özellikle Telif'er'deki Türkmenler arasında çıkan mezhepsel gerginliğin de giderilmesi, Telif'er'e Türkmenlerin dönüşü öncesinde en önemli konulardan biri olmuştur. Nitekim hâlen Tuzhurmatu'nun çevresindeki Türkmen yerleşimleri Yengice ve Bastamlı, IŞİD'den temizlense bile, buradan göç eden Türkmenler hâlen yerlerine tam anlamıyla dönebilmiş değildir.

Kısa vadede Türkmenlerin sorunlarına bir çözüm üretilmesi çok mümkün görünmemektedir. IŞİD sonrası yeniden yapılanma ve siyasi-sosyal dengelerin sağlanması için büyük çabaya ihtiyaç duyul-

maktadır. Bu kapsam içerisinde Türkmenlerin sorunlarının en azından bir kısmının çözümü için çalışılması, Türkmenleri az da olsa rahatlatacaktır. Ancak Irak'taki siyasi, ekonomik, sosyal ve güvenlikle ilgili konulardaki istikrarsızlık özellikle Türkmenleri olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin, Ekim 2021'de yapılan erken parlamento seçimlerinin ardından hükümetin kurulması bir yıldan fazla süre almış, bu durum ülkede istikrarsızlık ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Türkmenlerin sorunlarının çözülmesine ilişkin etkili adımlar atılması mümkün olmamıştır. Daha da ötesinde Türkmenlere yeni hükümet içerisinde de bakanlık verilmemesi, Türkmenleri siyasal sürecin dışında bı-

rakmıştır. Bu noktada Türkmenlerin haklı davasının iç kamuoyu ve uluslararası alanda daha etkili biçimde anlatılması ve farkındalık oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle Türkmenlerin daha bütüncül ve etnik, mezhebî, siyasi çıkar ayrışmalarından uzak durarak Türkmen kimliğini öncelikle hareket etmesi Türkmenlerin sorunlarının çözülmesindeki en kritik konudur.

Tarihsel travmaların aşılması için Türkmenlerin önüne politika yapımcılar ve aydınlar tarafından kısa, orta ve uzun vadeli hedefler konularak belirli amaca yönelik yol haritaları çizilmesi, Türkmenlerde hedef birliğini kolaylaştırabilir.

Sonuç olarak Türkmen liderlerin asılmasının üzerinden 43 yıl geçmesine rağmen hâlen bu olaylar üzerinden politika üretmek bir fayda sağlamayacaktır. Tarihsel travmaların aşılması için Türkmenlerin önüne politika yapımcılar ve aydınlar tarafından kısa, orta ve uzun vadeli hedefler konularak belirli amaca yönelik yol haritaları çizilmesi, Türkmenlerde hedef birliğini kolaylaştırabilir. Bu olaylar her zaman akılda tutularak ve unutulmasına izin verilmeyerek, Türkmen kimliğinin daha da güçlenmesine katkı sağlanabilir. Bu açıdan önemli olan tarihte yaşamak değil, tarihi yaşayarak tarih yazmaktır. Türkmen siyasetçilerin de gelecek için çıkmaz oluşturan sorunların çözümüne katkı yapması, tarihe Türkmenler adına düşülecek önemli bir not olacaktır. ■

BASRA'YI TÜRKİYE'YE ULAŞTIRMASI ÖNGÖRÜLEN **KURU KANAL** **KORİDORUNU** **BEKLEYEN** **ZORLUKLAR**

MEHMET ALACA

Kurum Dışı Araştırmacı ORSAM

“

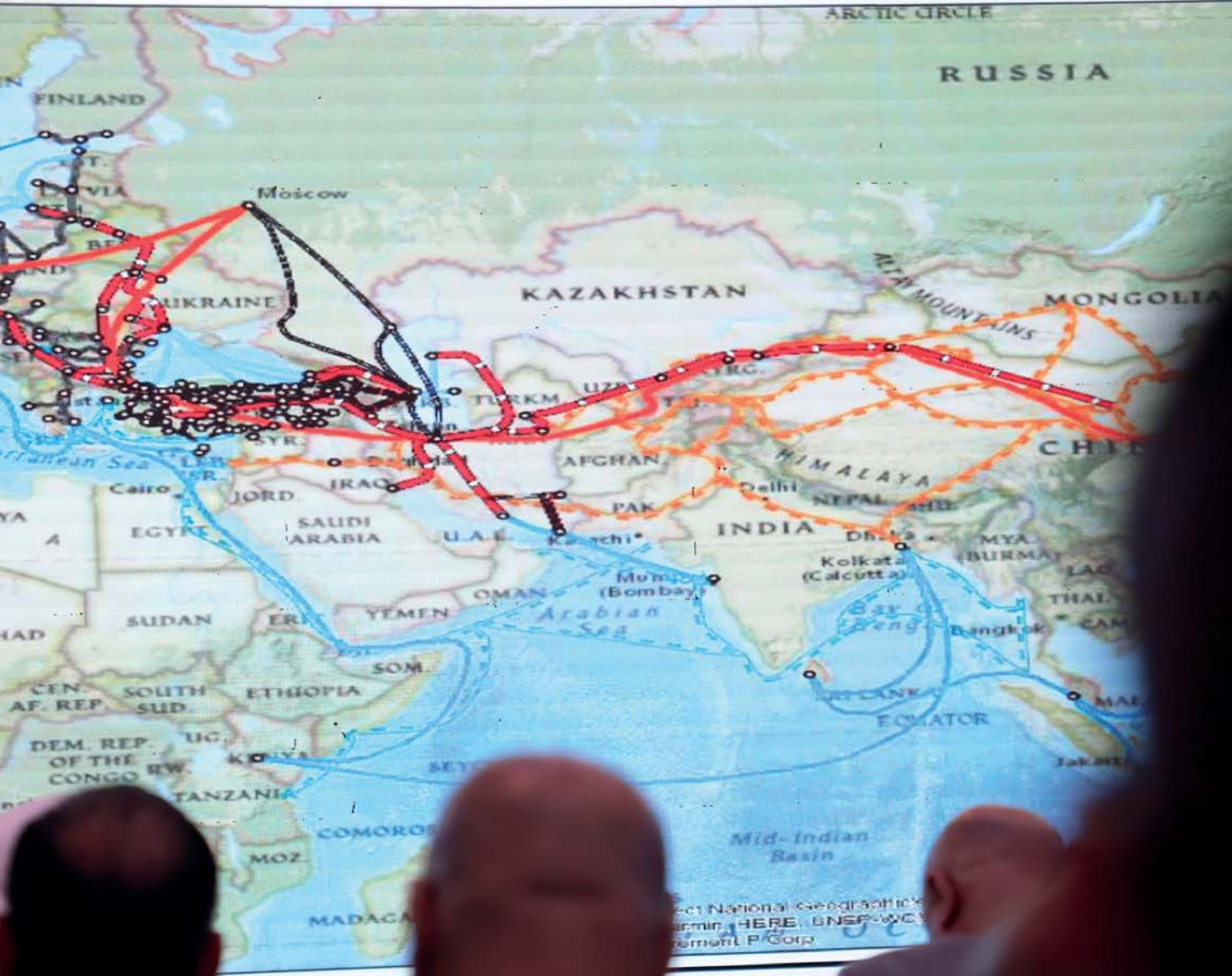
2028'te tamamlanması ve yaklaşık 5 milyar dolara mal olması öngörülen liman Güney Koreli Daewoo şirketi tarafından yapılırken, Kuru Kanal'ın 2038'de tamamlanması öngörülmektedir. Divaniye, Nefef, Kerbela, Bağdat ve Musul'dan geçerek Türkiye sınırına uzanacak koridorun Mersin Limanı ve İstanbul üzerinden Irak'ı Avrupa'ya açması planlanmaktadır. “Geleceğe giden yol” logosuyla sunulan liman ile koridor birbirinin tamamlayıcısı olacaktır. Zira limanı dünyaya açacak kapı koridorun başarısına bağlı görünmektedir.

”

Ortadoğu'nun en büyük limanlarından biri olması beklenen Irak'ın Basra kentindeki Büyük Faw Limanı'nın inşaa çalışmaları ve limanı Türkiye sınırına ulaştıracak “Kurul Kanal” koridorunun fizibilite süreci hız kesmeden devam etmektedir. Liman için yapılan dalgakıranın dahi yaklaşık 15 kilometre uzunluğuyla “inşaa edilen en uzun dalgakıran” olarak Guinness Rekorlar Kitabı'na girmesi, kapasiteye dair ipucu vermektedir. İnşaat alanı 54 kilometrekare olan ve 90 rihlim kapasitesine sahip olması planlanan li-

man çevresinde iki sanayi bölgesi, konut projeleri, seyahat ve turizm amaçlı alanların da yer alması planlanmaktadır. Liman Çin, Japonya ve Avrupa'dan gelen malların Irak üzerinden Arap coğrafyasına ulaştırılmasına katkı sağlayacak.

TRANSPORT CORRIDORS

Limanın, ikinci ayağı “Kuru Kanal” koridoru olarak isimlendirilen otoyol ve demiryolu hattıyla Türkiye sınırına uzanması beklenmektedir. 2028’te tamamlanması ve yaklaşık 5 milyar dolara mal olması öngörülen liman Güney Koreli Daewoo şirketi tarafından yapılırken, Kuru

Kanal’ın 2038’de tamamlanması öngörülmektedir. Divaniye, Necef, Kerbela, Bağdat ve Musul’dan geçerek Türkiye sınırına uzanacak koridorun Mersin Limanı ve İstanbul üzerinden Irak’ı Avrupa’ya açması planlanmaktadır. “Geleceğe giden yol” logosuyla sunulan liman

ile koridor birbirinin tamamlayıcısı olacaktır. Zira limanı dünyaya açacak kapı koridorun başarısına bağlı görünmektedir. Ancak koridorla by-pass edilme riski yaşayan İran’ın Basra Körfezi ve Irak’taki etkisi, Irak’ın iç siyasi krizleri ve güvenlik riskleri ve Erbil ile Bağdat arasın-

daki anlaşmazlıklara makul çözümler bulunmadan Kurul Kanal'ın inşasının akamete uğrama ihtimali yüksek görünmektedir.

Türkiye'nin Mersin Limanı ile İran'ın Bender Limanı ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) Şarja Limanı arasındaki ticari hatta yer edinmeyi hedefleyen Faw'ın, bölgenin en büyük konteyner limanı Dubai'deki 67 rıhtımlı Jebel Ali'den daha geniş kapasiteli olması beklenmektedir.

İRAN'IN DIŞLANMA RİSKİ VE KÜRESEL REKABET

Son yıllarda denizle kara arasındaki ulaşımda koridor olma hayaline sahip Irak'ın Faw ve Kuru Kanal projelerinin Uzakdoğu'dan Avrupa'ya uzanacak alternatif hat oluşturması, bölgesel açıdan gerilimlere gebe görünmektedir. Basra Körfezi jeopolitiğinde denge değiştirici role namzet projelerin, Körfez ülkelerini Türkiye'ye direkt bağlama ve İran'ın bölgedeki varlığını olumsuz etkileme kapasitesi haizdir. Türkiye'nin Mersin Limanı ile İran'ın Bender Limanı ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) Şarja Limanı arasındaki ticari hatta yer edinmeyi hedefleyen Faw'ın, bölgenin en büyük konteyner limanı Dubai'deki 67 rıhtımlı Jebel Ali'den daha geniş kapasiteli olması beklenmektedir. Limanın, Kızıldeniz hattını by-pass etme veya bu hatla en azından rekabet etme ihtimali gündeme gelmektedir. 2021'de Süveyş Kanalı'nın kapanması üzerine Akdeniz ile Kızıldeniz arasındaki

ticari faaliyet geçici olarak donmuş, Şarja Limanı'ndan Bender'e giden ilk kargo gemisi kara yoluyla 10 günden az sürede Türkiye'ye taşınmıştı. Akdeniz-Kızıldeniz arasındaki sürenin üç hafta olduğu dikkate alındığında Faw'ı Türkiye'ye ulaştıracak koridorun tamamlanabilmesi Körfez'den Akdeniz'e -veya tersi yönde- taşımacılıkta ciddi zaman/maliyet avantaj anlamına gelecektir. Türkiye-BAE arasında bir süre önce taşımacılığın da dâhil olduğu anlaşma serisinin imzalandığı ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun, Irak'ın Türkiye-BAE arasındaki taşımacılığın yollarından biri olacağını söylemesi düşünüldüğünde bölgesel aktörlerin projeler konusunda hevesli olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Irak siyasetindeki etkinliği ve ülkedeki milis güçleri üzerindeki nüfuzu güçlü olan uluslararası yaptırım girdabındaki İran, kuşatılma ve by-pass edilme endişesiyle özellikle koridorun inkıtaa uğraması için çaba haralayabilir. Bölge ülkelerinden araştırmacı ve yetkililerin katılmadığı Basra'da 6-8 Aralık'ta düzenlenen ve projelerin tanıtıldığı konferansa İran'ın katılmaması, Tahran'ın projelere sıcak bakmadığına işaret etmektedir. Özellikle bu karşılığın Türkiye ile rekabet alanlarının keşiştiği alanlara yani koridorun geçtiği bölgelerde daha görünür olacağı muhtemel görünmektedir.

Öte yandan, projelerin küresel rekabette de dikkat çekeceği öngörülmektedir. Irak'ta nispeten sakinleşen siyasi ve güvenlikle ilgili krizin üzerine yeniden hız kazanan liman ve koridorun gerçekleşmesi durumunda Çin'in yeni İpek Yolu olarak adlandırdığı Kuşak ve Yol

Projesi'nin parçası hâline gelmesi de söz konusu olacaktır. Bu durum özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Çin arasındaki küresel siyasette yaşanan rekabeti Irak topraklarına taşıyabilir. Zira ABD'nin son yıllarda, Çin'in bölge ve Irak genelindeki ekonomik yükselişinin önüne geçme çabası içerisinde olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle ABD'nin 2003'teki işgalıyla birlikte temel etki sahası olan Irak'ı, Çin'in büyük ekonomi projesinin parçası hâline getirmesine izin vermeyeceği söylenebilir. Irak açısından geleceğin projesi olarak nitelendirilen liman ve koridorların küresel politikadaki ABD-Çin rekabetinin kurbanı olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu noktada bölgesel iş birlikleri üzerinden dengeli dış politikaya yönelen Irak'ın özellikle komşu ülkelerle geliştireceği ikili ve çoklu iş birlikleri neticesinde küresel politikanın üzerindeki etkisini kırmayı amaçladığı söylenebilir.

İRAK'IN SİYASİ VE GÜVENLİK KRİZİ

Irak'taki büyük projeler, siyasi partilere ve bağlantılı güvenlik güçlerine para kazanmaları için bolca fırsat sağlamaktadır. Bu nedenle hem liman hem de koridorda özellikle güvenlik konusunda zorluklar yaşanmakta/yaşanması beklenmektedir. Irak Ulaştırma Bakanlığı üzerinde İran yanlısı Bedir Örgütü etkinken, projenin son dönemde İran karşıtı çıkışlarıyla dikkat çeken Şii lider Mukteda es-Sadr tarafından desteklendiği ve Sadr'a yakın isimlerce yürütüldüğü bilinmektedir. Şii gruplar arasındaki bu ayrışma doğal olarak projenin selametini etkileyen bir olgudur. Ör-

neğin, İran yanlısı Asaib Ehlil Hak milis grubu, liman projesinin Çinli firmalara verilmesi gerektiğini savunurken, Sadr Güney Koreli Daewoo'dan yana tutum sergilemiştir. Limanda Asaib'e bağlı güvenlik şirketiyle Sadr'a bağlı yerel bir güvenlik şirketi arasında zaman zaman gerginlikler yaşanmaktadır. Ağustos 2020'de Daewoo'nun Faw'daki Mühendislik ve İnşaat operasyonlarını yöneten Park Ilho'nun ölümü bu anlaşmazlıklarla ilişkilendirilmişti. Bu ayrışmaların yanı sıra milis grupların parçası olduğu yolsuzluk da projeyi olumsuz etkilemektedir.

Limanı Türkiye sınırına ulaştırarak koridorda da benzer gerginliklerin yaşanması muhtemel görünmektedir. İtalyan şirket PEG Infrastructure'ın fizibilite çalışmaları ve tasarımını yürüttüğü Kuru Kanal'ın inşası için uluslararası şirketlere çağrı yapılması beklenmektedir. Hükümetin tahminlerine göre, Basra'dan Türkiye sınırına gidecek çift hatlı demir yolu bağlantısının yapımı 13 milyar dolara mal olabilir. Ancak hattın geçtiği yer ekonomiyi canlandırma kapasitesi nedeniyle koridorun geçeceği güzergâh konusunda anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Bu anlamda yerel aktörler ve milis grupların koridordan daha fazla yararlanma arayışı liman örneğindeki benzer olacaktır. Hatırlanırsa Basra'daki Beit Shaya kabilesi, limanda iş talep etmek için protestolar düzenlemişti. Sadr hareketiyle bağlantılı Irak'ın limanlar otoritesi müdürü Farhan el-Fartousi, Beit Shaya'ya daha fazla iş sağlamak için Daewoo ile müzakerelere öncülük etmişti.

Bu anlamda İran yanlısı milislerin projenin geçeceği Anbar, Selahaddin, Musul'daki etkinliği ve bölgedeki güvenlik denklemini kritik önem taşımaktadır. Söz konusu bölgelerde güvenlik durumu nispeten iyileşse de özellikle Musul'da IŞİD'in ve PKK'nın varlığı dikkate alınmalıdır. İran yanlısı milislerin yanı sıra bu grupların varlığı ve etkinliği Türkiye'ye erişimi zora sokmak için koridorun inşasını kesintiye uğratma motivasyonu yüksektir. Zira terör örgütü PKK, Türkiye'ye uzanan petrol hatlarına dönem dönem saldırılar yaparken, İran yanlısı milis gruplar Türkiye'nin Irak'taki askerî üslerine saldırılar düzenlemektedir. İran ile Türkiye'nin hem bölgesel hem de Musul başta olmak üzere Irak'ın kuzeyindeki rekabet alanlarının keşişmesi koridorun önündeki zorluklara çarpan etkisi yapabilir. Musul'daki güvenlik krizi, koridorun başarısında belirleyici olacaktır. Bu çerçevede Ankara'nın Bağdat hükümetiyle daha yakın teması ve Tahran ile müzakere risklerin giderilmesine katkı sunabilir.

ERBİL-BAĞDAT GERİLİMİ SÜRECİ ZORLAŞTIRILIR

Kuru Kanal'ın başarıya ulaşması Erbil ile Bağdat arasındaki uzlaşısıyla mümkün görünmektedir. Zira Türkiye'nin bütün Irak sınırı Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) kontrolünde olup koridorun Türkiye ile Suriye sınırının keşişimindeki Fişabur bölgesine uzanması beklenmektedir. Bu nedenle koridor konusunda Bağdat'ın Erbil'i ikna etmesi gerekmektedir. Ancak merkezî hükümet ile bütçe, siyasi, güvenlik ve idari konularda sorunlar yaşayan IKBY, koridorla birlikte

kurulması planlanan sınır kapısıyla by-pass edileceği riskiyle projeye endişeyle yaklaşmaktadır. 2017'deki bağımsızlık referandumu sonrası Türkiye'nin, IKBY kontrolündeki Habur Sınır Kapısı'na ek olarak inşa etmeyi düşündüğü Ovaköy sınır kapısının Fişabur'dan geçeceği dile getirilmişti. Erbil, Ovaköy'ün kendisine olan ihtiyacı azaltacağı düşüncesiyle sınır kapısına sıcak bakmamıştı. Her ne kadar Erbil-Ankara ilişkileri o döneme kıyasla ciddi iyileşme gösterse de IKBY muhtemel bir krizde hem Ankara'nın hem de Bağdat'ın kendisini cezalandırmak için Habur'u devre dışı bırakabileceği endişesini bir tarafa bırakmamaktadır. Bu sorunun Ankara-Erbil-Bağdat hatında siyasi çerçevede çözülmesi Kuru Kanal'ın geleceği ve tamamlanması noktasında son derece önemli görülmektedir.

Koridorun, ayrıca Musul'dan karayolu aracılığıyla Suriye'ye uzanarak Akdeniz'e kadar erişimi planlanmaktadır. Ancak Suriye'nin iç sorunları Türkiye'yi daha cazip kıldığı gibi Türkiye'nin liman kapasitesi ve Avrupa'ya erişiminin de Suriye ile kıyaslanamayacak kadar güçlü olduğu bilinmektedir. Hâlihazırda Türkiye ile Irak arasındaki ticaret hacmi 20 milyar olduğu dikkate alındığında koridorun faaliyete geçmesi hâlinde ikilinin en büyük ticari partner olması muhtemeldir. Bu noktada Türkiye'nin Ortadoğu'da sorun yaşadığı ülkelerle normalleşme girişimleri de Irak'ın gelecek projesinin gerçekleştirilmesi konusunda katkı sunacaktır. Sonuç olarak mevcut krizleri aşmadan Kuru Kanal koridorunda başarı beklentisi gerçekçi değildir. ■

SAHA GÖZLEMLERİ IŞIĞINDA BAĞDAT'TA SİYASET

FEYZULLAH TUNA AYGÜN

Uzman ORSAM

“

10 Ekim 2021 tarihinde yapılan seçimlerin üzerinden geçen bir yıldan daha uzun zamanın ardından Bağdat siyasetinde birçok değişiklik yaşanmıştır. Hatta seçimlerin ardından birinci parti olarak parlamentoda yer alan Sadr Kitlesi'nin hükûmeti kuramaması üzerine istifa etmesi, parlamentodaki aritmetiği değiştirmesinin ardından siyasetin sokağa kanalize olduğu söylenebilir.

”

Irak'ın Bağdat, Nefes ve Kerbela vilayetlerindeki saha çalışmalarında Irak siyasetiyle ilgili birincil kaynak elde edilmiştir. Saha çalışmalarımız kapsamında ülkede yaşanan siyasi krizin ardından parlamentonun yeniden toplanabilir hale gelmesinin yansımalarını gözlemledik. Diğer yandan hükûmet sürecinin tüm gecikmelere rağmen tamamlanabilmiş olması, ülkenin karşı karşıya kaldığı krizlere rağmen en azından hükûmet krizinin aşılmasını sağlamıştır.

10 Ekim 2021 tarihinde yapılan seçimlerin üzerinden geçen bir yıldan daha uzun zamanın ardından Bağdat siyasetinde birçok değişiklik yaşanmıştır. Hatta seçimlerin ardından birinci parti olarak parlamentoda yer alan Sadr Kitlesi'nin hükûmeti kuramaması üzerine istifa etmesi, parlamentodaki aritmetiği değiştirmesinin ardından siyasetin sokağa kanalize olduğu söylenebilir. Bu durumun temelinde ise Şii Koordinasyon Çerçevesi'nin kurduğu hükûmetin istifa eden milletvekilleri tarafından engellenmesinin mümkün olmadığı bulunmaktadır. Diğer yandan 1 Ekim 2019 tarihinde başlayan ve Irak kamuoyunda “Ekim Devrimi” olarak nitelendirilen dönemin başbakanı Adil Abdulmehdi'nin istifasına neden gösterilerin yıl dönümünün arifesinde Bağdat'taki gelişmeler gözlemlenebilmiştir.

HALBUSI'NİN İSTİFASI VE PARLAMENTO OTURUMU

Bu denklem içerisinde Irak Parlamentosu Başkanı Muhammed el-Halbusi, istifasını istemiş ve 28 Eylül 2022 tarihinde parlamento istifayı oylamak üzere toplantıya çağırılmıştır. Oturum tarihinin belirlenmesinin ardından 27 Eylül tarihinde gece saatlerinde parlamento ve devlet kurumlarına ait

binalara ev sahipliği yapan Yeşil Bölge'ye yönelik olası bir gösterinin engellenmesi için yollar kapatılmaya başlamıştır. Bu durum içerisinde Irak Parlamentosu toplanabilmiş ve oturum başlamıştır.

Basına, oturuma 235 milletvekilinin katıldığı açıklanmıştır. Buna rağmen Parlamento Başkanı İkinci Yardımcısı Şahvan Abdullah'ın başkanlığında parlamentoda yapılan yoklamaya 205 milletvekilinin imza attığı görülmüştür. Oturumda Parlamento Başkanı Muhammed el-Halbusi'nin istifası kabul edilmemiş ve Sadr Hareketi ile istifa eden Parlamento Başkanı Birinci Yardımcısı Hakim el-Zamili'nin yerine Feyli kota milletvekili olarak parlamentoda yer alan Muh-sin el-Mendelavi seçilmiştir. Diğer yandan oturumda 220 yeter sayı-

sına ulaşılması durumunda cumhurbaşkanlığı seçiminin de yapılması beklenmesine rağmen yoklamadaki sayısının yetersiz kalması nedeniyle parlamento oylamaların ardından dağılmıştır. Bununla birlikte oylamanın yapıldığı esnada Irak Parlamentosu üç havan topuyla hedef alınmıştır. Yapılan saldırı binaya isabet etmemekle birlikte parlamentonun yakınındaki otoparka ve yakın mesafede bulunan diğer devlet binasının otoparkına isabet etmiştir.

Parlamentoyu hedef alan saldırının ardından oturumun da tamam-

lanmış olması nedeniyle hayatın normalleşmesi hızlanmıştır. Hatta oturumun ardından Bağdat içerisinde kapatılan yolların açılmaya başlandığı ve oluşturulan geçici kontrol noktalarının kaldırıldığı görülmüştür. Bu anlamda hayat, oturumun ardından normalleşmeye başlamasına rağmen Kark ve Rusafa'daki farklılaşma göze çarpmıştır. Bağdat'ın batı yakası olan Kark'taki normalleşme daha hızlı olurken, Rusafa'da hem Sadr Hareketi hem de Şii Koordinasyon Çerçevesi destekçilerinin yoğun bir şekilde yaşıyor olması normal-

leşmeyi yavaşlatmıştır. Hatta kapatılan yolların Rusafa'da, Kark'a göre daha geç açıldığı görülmüştür.

“

Gösterilere dikkate değer bir katılımın Bağdat, Basra ve Nasıriye'de olduğu Kerbela, Necef, Kadısiye ve Vasit vilayetlerinde daha sembolik gösteriler yapıldığı görülmüştür.

”

1 EKİM 2019 GÖSTERİLERİNİN YIL DÖNÜMÜ

Irak Parlamentosunun toplandığı 28 Eylül 2022 tarihinden dört gün sonra 2019 yılında başlayarak hükümetin istifasına neden olan gösterilerin yıl dönümü icra edilmiştir. 1 Ekim 2022 tarihine yönelik ise gösteri çağrılarının önceden yapılmaya başlanması yük-

sek katılım beklentilerini berabere getirmiştir ancak gösterilere dikkate değer bir katılımın Bağdat, Basra ve Nasıriye'de olduğu Kerbela, Necef, Kadısiye ve Vasit vilayetlerinde daha sembolik gösteriler yapıldığı görülmüştür. Bağdat'taki gösterilerde ise ayrışmaların yaşanması özellikle dikkat çekmiştir. Sadr Hareketi destekçileri Tahrir Meydanı merkezli bir hareketlilik gösterirken Ekim göstericileri Bağdat'ın batısındaki Nisur Meydanı'nı baz alarak hareket etmiştir. Gösterilerde ise dönemin Başbakanı Mustafa el-Kazımi ve Şii Koordinasyon Çerçevesi'nin başbakan adayı ve Fırateyn Akımı Lideri Muhammed Şiya el-Sudani gibi isimler hedef alınmıştır. Bu aşamada hem Sadr Hareketi destekçileri hem de diğer göstericilerin ortaklaştığı nokta bundan oluşmuştur. Ancak Ekim göstericilerinin Sadr Hareketi lideri Mukteda Sadr'ı da hedef aldığı görülmüştür.

Bu durum ise Tahrir Meydanı'nda az sayıda bulunan Ekim göstericileri ile Sadr Hareketi destekçilerinin ayrışmasına neden olmuştur. Bunun üzerine Ekim göstericilerinin Tahrir Meydanı'na yakın olan Tayaran Meydanı'na hareketlendiği görülmüştür. Ancak hem sokaktaki göstericilerin hizipleşmesi hem farklı bölgelere kanalizasyonu olması hem de güvenlik güçlerinin önlemleri doğrultusunda gösteriler baskı altında tutulmuş ve durumun kontrol altında kalması sağlanmıştır.

BAĞDAT'TAN SİYASETE BİR BAKIŞ

Bağdatlıların genel siyasete ilişkin yoğun bir ümitsizlik yaşadığı açıkça dile getirilmektedir. Hatta bu ümitsizliğin siyasi krizlerin sürmesiyle birlikte etki alanının artacağından yoğun bir şekilde endişe duyulmaktadır. Bu durum ise siyaset

ve toplum arasındaki güven sorununun genişlemesine neden olmakla birlikte siyasetteki aktörlerin seçimle gelmesine rağmen toplumsal temsiliyet kabiliyetinin düştüğünü göstermektedir. Bu konuda örneğin, Ekim göstericilerinin oluşturduğu siyasi oluşumlardan birisi olan İmtidat Hareketi'nin yaşadığı ayrışmaya ek olarak parlamento oturumunun yapıldığı 28 Eylül 2022 tarihinde parlamentoya giden İmtidat Hareketi Genel Sekreteri Alaa Kamil el-Rikabi'nin aracına Ekim göstericilerinin saldırması dikkat çekmektedir. Çünkü hükümetlerin yolsuzluğunu önleme, milis grupların kontrol altına alınması ve kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi gibi vaatlerle ortaya çıkan İmtidat Hareketi'nin bile sistem içerisinde eridiği söylenebilir. Bu anlamda parlamento siyaseti içerisine giren hareketlerin, sistemi değiştirmekten ziyade sisteme uyum sağladığı yorumu yapılmaktadır. Hatta bu muhalif hareketlerin, "muhalefet maskesi" kullanarak sistemin toplumsal meşruiyetinin sürdürülmesi ile "görevli" olduğu yorumları yapılmaktadır.

Diğer yandan, özellikle Iraklı Şiiiler arasında yaşanan ayrışmanın da siyasetle toplum arasındaki bağın azalmasına neden olduğu konuşulmaktadır. Zira bu ayrışmanın oluşturduğu dinamikler çerçevesinde yerleşik siyasi yapıların ötesinde göstericilerin siyasal alana kanalize olduğu hareketlerin de ayrışmalar içerisinde yıprandığı ve amacını yerine getiremediği söylenebilir. Buna ek olarak Sadr Hareketi'nin istifa kararının yansımaları siyaseti etkilemeye devam etmektedir. Bu konuda ise Sadr

Hareketi'nin istifa kararıyla önceden düşünülmemiş bir harekette bulunduğu yaygın bir şekilde konuşulmaktadır. Ancak Sadr Hareketinin benzer kararları beklenmedik zamanlarda almaktan çekinmediği de söylenmektedir. Bu noktada yaygın kanı, istifa kararının Sadr Hareketi'nin planının parçası olduğu yönündedir. Ancak Sadr Hareketi'nin sokakta istediği seferberliği sağlayamaması nedeniyle bu düşüncenin değiştiği ve Sadr Hareketi'nin istifa konusunda "pişman" olacağı dile getirilmektedir.

Bu gelişmelere rağmen, Sudani'nin Şii Koordinasyon Çerçevesi, Sünni Egemenlik Bloku ve Kürtlerden oluşan Devletin İdaresi Koalisyonunun desteğiyle 27 Ekim 2022 tarihinde parlamentodan güvenoyu alarak hükümeti kurması, seçimlerin ardından hükümet sürecinin tamamlanmasını sağlamıştır. Bu denklem içerisinde siyasetten çekilen Sadr Hareketi'nin ülkedeki istikrarlı bir hükümetin önünde en büyük engel olduğu görülmektedir. Zira Şii Koordinasyon Çerçevesi hem bütüncül yapı olarak hem de bileşenleri itibarıyla Sadr Hareketi'ni diyalog zeminine davet etmesine rağmen davetlerin karşılık bulmadığı söylenmektedir. Buna karşılık Sadr Hareketi üyeleri de Mukteda Sadr'ın direktifleri doğrultusunda hareket edeceklerini ifade ederek hareketin merkezileştirmesini göstermektedir. Diğer yandan Sadr Hareketi, parlamentoya dönmek istemediklerini ifade ederek erken seçimler konusunu işaret etmektedir. Bu aşamada ülkede kurulacak hükümetin bir erken seçim vaadinde bulunmadığı takdirde Sadr Hareketi tarafından

yıpratılması beklenebilir. Ancak doğrudan hükümet içerisinde yer almayacağını deklare eden Sadr Hareketi'nin bu süreç içerisinde sahip olduğu üst düzey bürokratik pozisyonlarını korumayı amaçlayacağı söylenebilir. Diğer taraftan önümüzdeki süreç içerisinde Sadr Hareketi'nin doğrudan hükümet içerisinde yer almaması, sonraki seçimlere giden zaman içerisinde hareketin yumuşak karnını oluşturacağı söylenebilir.

Başbakan Sudani, karşı karşıya kaldığı yukarıda bahsedilen riske ek olarak parlamento içerisinde kendisine ait bir blokunun olmaması nedeniyle görev süresinde zorluklarla karşılaşabileceği dile getirilmektedir. Buna rağmen Sudani'nin Irak siyaseti içerisinde daha önce aldığı görevler nedeniyle devletin işleyişini bilen bir isim olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Sudani'nin bahsedilen riskleri bertaraf edebilecek bir kapasiteye sahip olduğu söylenebilir. Diğer yandan adı hiçbir yolsuzluk davasına karışmamış olan Sudani'nin yolsuzlukla mücadele konusunda öncü politikalar geliştireceğine yönelik halk arasında geniş beklenti bulunmaktadır. Bu çıkarıma eleştirel yaklaşan azınlık görüş ise Sudani'nin yolsuzluklara karşıt pozisyonuna rağmen 20 yıllık siyasi yapının kronikleşen yolsuzluk sorununu çözemeyeceği kadar derinleştiğini ifade etmektedir. Ayrıca hem ikincil bir ülke vatandaşlığına sahip olmayan hem de Baas döneminde de Irak'ta yaşamasıyla bilinen Sudani'nin toplumsal desteği arkasında toplayabilmesi için önündeki en büyük sınavın yolsuzlukla mücadele olacağı söylenebilir. ■

İRAN DIŞİŞLERİ BAKANI ABDULLAHİYAN'IN LEVANT TEMASLARI VE LÜBNAN KRİZİNDE SON DURUM

SOHAIB JOHAR

Gazeteci ve Yazar

LÜBNAN

“

Lübnan Parlamentosundaki bazı bloklar, parlamentonun yasal düzenleme yapma yetkisini reddettiği için Temsilciler Meclisi, cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde sosyopolitik hayatı düzenleyen işlerini yapmaktan dahi acizdir. Lübnan'da fiili siyasi otoritenin yokluğunda mali krizin büyümesini ve ulusal para biriminin sürekli değer kaybını durdurmak artık imkânsız hâle gelmiştir.

”

Lübnan'ın mevcut siyasi partileri, oldukça etkisiz siyasi performanslarıyla cumhurbaşkanının seçilememesinin yarattığı kaosa ortaya çıkan diğer meselelerle daha fazla karışıklık eklemektedir. Geçici hükümet, acil ve gerekli konuları ele almak için düzenli olarak bir araya gelememekte; geldiğinde ise bu toplantılar daha fazla siyasi gerilime yol açmaktadır. Parlamento-daki mevcut bloklar yeni cumhurbaşkanı seçememekte, bunun için

güçlü bağları bulunan bölgesel-küresel aktörlerden gerekli etkileşimleri beklemektedir. Dahası Lübnan parlamentosundaki bazı

bloklar, parlamentonun yasal düzenleme yapma yetkisini reddettiği için Temsilciler Meclisi, cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde sos-

yopolitik hayatı düzenleyen işlerini yapmaktan dahi acizdir. Lübnan'da fiilî siyasi otoritenin yokluğunda mali krizin büyümesini ve ulusal para biriminin sürekli değer kaybını durdurmak artık imkânsız hâle gelmiştir. Tüm bu sorunlara ilaveten, Avrupa'daki yargı mekanizmaları, liman patlaması sonrasında ortaya çıkan yolsuzluk davaları, mali dosyalar ve bazı isimlerin yer aldığı belgelerin kopyalarını talep etmeye devam etmektedir. Dolayısıyla Lübnan'ın durumu yine genel olarak ifade ettiğimiz gibi gün-

den güne kötüye gitmektedir ve bu "kötü" gidişin nerede son bulacağı bilinmemektedir.

İRAN DIŞİŞLERİ BAKANI ABDULLAHİYAN'IN LEVANT TEMASLARI

İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan'ın beklenmeyen Beyrut ziyareti önemli bir zamana denk gelmiştir. İranlı konuğun resmî görüşmeler sırasında Tahran'ın Lübnan'ı akaryakıt ve elektrik santralleriyle desteklemeye

hazır olduğuna ilişkin tutumunu yinelemesi dışında herhangi bir açıklama yapılmaması, bu ziyaretle ilgili olarak Lübnan'ın ve bölgenin kaygılarını daha da artırmıştır. Daha önceki tutumların adeta tekrarı olan bu ziyaret, gözlemcilerde şüphe uyandırmış ve İran'da, özellikle Kürt nüfusun yaşadığı bölgelerde halk arasında artan gerilim ışığında, bu ani ziyaretin yapılmasını gerektirecek yeni bir şey olmadığı izlenimi oluşmuştur. Esasen Bakan Abdullahiyan'ın, Hizbullah Genel Sekreteri Seyyid Hasan Nasrallah ile yapılan görüşmesi önemlidir. Ancak İranlı konuğun Nasrallah ile ne konuştuğuna dair herhangi bir bilgi sızmamıştır. Kesin olan şudur ki dinamizm içinde bulunan ve farklı gelişmelere gebe olan bölgeyle bağlantılı birçok siyasi gelişmeyle ilgili karşılıklı istişarelerde bulunmuş ve ortak çıkarların gerçekleştirilmesine yönelik stratejiler tartışılmıştır.

Bakan Abdullahiyan'ın Beyrut'tan sonra gerçekleştirdiği Şam ziyareti ise İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi'nin, Suriye ve Türkiye'ye yapacağı ziyaretin başlangıcı olmuştur. Beyrut ile Şam temasları, İran Dışişleri Bakanı'nın "Direniş Cephesi"nin asli unsurları arasındaki etkileşimi güçlendirmeye ve İran'ın konumunu tahkim etmeye yöneliktir. Reisi'nin ziyaretleri ise son dönemde gündemde olan Suriye-Türkiye normalleşmesine yöneliktir. Ayrıca Suriye-Türkiye uzlaşma meselesinin önemli kısmı da Lübnan'a kadar uzanmakta ve Katar'ında bu denklemde yer aldığı bilinmektedir. Öte yandan, bu aşamada bölgesel oyunculara dayatılan tek mesele Suriye meselesi ve bunun Lübnan'daki yansımaları de-

ğildir. En az Lübnan ve bazı açılardan ondan daha fazla bölgesel iş birliğinin çözüm için gerekli olduğu diğer çetrefilli mesele ise Yemen sorunudur.

Katar-Umman çabalarını, Maskat'ta Suudi heyetiyle Husiler arasında görüşme izlemiştir. İki delegasyon arasındaki müzakere, insani yardım, mevcut ateşkesin devamı, gelecekte ülkenin birliğini yeniden oluşturma ve savaşı durdurma amaçlarına odaklanmıştır.

BÖLGESEL GERGİNLİKLERİ AZALTMA ÇABALARI VE LÜBNAN

Yemen meselesi, birkaç aydır devam eden ateşkesi uzatma girişimlerine rağmen, İran ile Hizbullah'ın iş birliği yaptığı temel coğrafi alanlardandır ve Körfez ülkelerinin güvenliğini riske atmayı sürdürmektedir. Dolayısıyla söz konusu ateşkes, sağlam temellere dayanmamakta ve çatışma dinamikleri hâlen güçlü şekilde varlığını sür-

dürmektedir. Diğer taraftan reddedilemeyen gerçek ise Katar ve Umman'ın Dünya Kupası öncesinde mevcut ateşkesi istikrara kavuşturmak için "olağanüstü çabalar" gösterdiği. Çünkü eylül-ekim ayları arasında Husi grup, Taiz'deki kuşatmayı sıkılaştırmıştı ve buradan hareketle ateşkesin sona ermesi tehlikesiyle karşı karşıya olduğu havası hâkim olmuştu. Bu mesele Sana, Hudeyde ve Saada'daki askerî hareketlerle paralellik göstermiştir. Neredeyse bitmek üzere olan Yemen ateşkesin etkilerinin ve Arap Körfezi bölgesindeki olası herhangi bir tırmanışın, Doha'nın 11 yıldır hazırlanmakta olduğu 2023 Dünya Ku-

pası'nın gidişatını etkilemesinden endişe duyan Katarlı yetkililer, muhtemel krizi yatıştırmak için Umman ile kritik diplomatik hamleler gerçekleştirmiştir.

İran Dışişleri Bakanı'nın bir süre önce Maskat'taki İran Büyükelçiliğini ziyareti sırasında Husilerden Katar'ın beklentileri doğrultusunda, bu aşamada Suudi Arabistan ile gerilimi azaltmaktan kaçınmalarını istediği bilinen gerçektir. Katar-Umman çabalarını, Maskat'ta Suudi heyetiyle Husiler arasında görüşme izlemiştir. İki delegasyon arasındaki müzakere, insani yardım, mevcut ateşkesin devamı, gelecekte ülkenin birliğini yeniden oluşturma ve savaşı durdurma amaçlarına odaklanmıştır. Bilindiği gibi Suriye ve Yemen meseleleri, İran'ın karşı karşıya olduğu temel iç politik zorluklardan ayrı değildir. Tahran rejimini zorlayan halk hareketleri, Tahran'ın siyasi yapısında ortaya çıkan gerilimler, İsrail'de kurulan aşırı sağ hükümetin öngörülemeyen hareketleri İran'ın kaygılarını daha da körüklemekte ve Tahran en azından diğer konularda uzlaşma yolları aramaktadır.

Söz konusu bölgesel krizler ve İran'ın durumu konusunda Doha, Maskat ve Paris'in Yemen'deki savaşı sona erdirecek bir İran-Suudi Arabistan anlaşması düzenleme çabalarının başarısı çok önemlidir. Ayrıca bu durumun krizlerle boğuşan Lübnan siyasetine de yansımaları muhakkak olacaktır.

“

Bölgesel-küresel aktörlerin yanı sıra yerel gruplarla da temaslarını sürdüren Paris, bu gruplardan önemli ve güçlü bir tanesi Hizbullah ile Lübnan'ın siyasi, mali ve güvenlik maddelerini içeren Lübnan'a ilişkin dosya hazırlama şartıyla görüşme gerçekleştirmektedir.

”

Karşılıklı diplomatik temsilin yeniden kurulması ve özellikle İran'ın nükleer müzakerelere geri dönmesi, Lübnan'ın yararlanacağı yeni ortamı harekete geçirecek ve belki de cumhurbaşkanlığı seçim sürecini şekillendirecektir. Yine bu bağlamda Lübnan'daki siyasi otorite, Paris'te ABD, Fransa, Suudi Arabistan ve Katar'dan temsilcilerin yer alacağı dördümlü toplantının başarısı konusunda bölgesel ve uluslararası güçler arasındaki temasların hızlandırılmasına güvenmektedir. Suudi tarafından kaynaklı teknik nedenlerle bu ayın sonuna ertelenen toplantı öncesinde Washington Paris'e, Lübnan meselesinin ayrıntılı olarak ele alınması için tüm taraflarla ikili görüşmeler yapılarak, ülkeyi darboğazdan çıkaracak anlaşmaya nasıl varılacağı tartışılması tavsiyesini sunmuştur. Bu noktada Fransa tarafı

görüşme trafiğini Lübnan'da etkili ülkeler arasında yoğunlaştırarak ortak formüller üzerinde anlaşma inancını muhafaza etmektedir. Bölgesel-küresel aktörlerin yanı sıra yerel gruplarla da temaslarını sürdüren Paris, bu gruplardan önemli ve güçlü bir tanesi Hizbullah ile Lübnan'ın siyasi, mali ve güvenlik maddelerini içeren Lübnan'a ilişkin dosya hazırlama şartıyla görüşme gerçekleştirmektedir.

Sonuç olarak İran'ın son dönemde bölgesel krizlere yönelik değişen tutumundan bahsedilebilir ve bu durumun Lübnan'a yansımaları da söz konusudur. Diğer taraftan ABD ile özellikle Fransa'nın Lübnan meselesinde farklı girişimlere hazırlandığı ve bu ülkede istikrarı sağlama amacıyla temaslar gerçekleştirdiği gözlenmektedir. ■

EKONOMİNİN UNUTULAN ÖNCÜSÜ: İBN HALDUN

MERVE ÇAKIR

Araştırma Asistanı ORSAM

“

Amerikalı ekonomist Joseph John Spengler tarafından orta çağ döneminde İslam medeniyetinin en büyük iktisatçısı olarak görülen İbn Haldun'un diğer alanlara nispeten, iktisadi teoriye katkıları çok geç dönemlerde fark edilmiştir. Spengler'e göre, Arap ve Müslüman dünyası ve İslam öncesi tarihe bir giriş olarak tasarlanan Mukaddime'de yer alan ekonomik görüşler o çağda ifade edilenlerin en gelişmişisi olarak ön plana çıkmıştır.

”

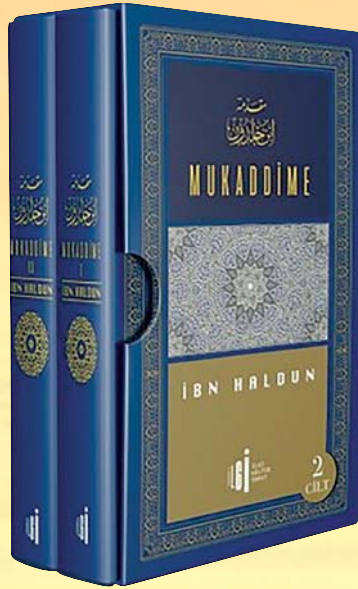
Tam künyesi Ebû Zeyd Velîyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî olan İbn Haldun, 1 Ramazan 732'de (27 Mayıs 1332) Tunus'ta doğmuştur. Yemen'in Hadramut bölgesinden olduğu için Mukaddime adlı meşhur eserinde Hadramî nisbesini kullanan İbn Haldun, Tunus'ta doğmuş olması sebebiyle Tûnisî, hayatının büyük kısmını Kuzey Afrika'da geçirmesi dolayısıyla Mağribî nisbeleriyle de anılmıştır. Endülüs'ün fethi sırasında buraya gelip yerleşen İbn Haldun'un ataları, Endülüs'te ve Kuzey Afrika'da siyasi ve ilmî alanlarda önemli roller üstlenmiş; Müslümanların elinde bulunan bu şehirlerin işgal edilmesinin ardından Tunus'a yerleşmişlerdir.

İBN HALDUN'UN HAYATI

İbn Haldun içine doğduğu ilim ortamı sebebiyle küçük yaşından itibaren farklı alanlarda eğitim almaya başlamıştır. İbn Haldun'un dedesi siyasi meşguliyetlerini bırakıp ilmî faaliyetlere yönelmiş; ailenin ekseriyetinin aksine siyasete hiç girmeyen İbn Haldun'un babası Muhammed, eğitim ve öğretimle meşgul olmayı tercih etmiş ve oğlunun ilk öğretmeni olmuştur. İbn Haldun ilerleyen yıllarda bölgedeki kıymetli hocalardan fıkıh usulü, kelâm, mantık, felsefe, edebiyat, belagat ve matematik dersleri almıştır. Tunus'ta yaşanan iktidar değişikliklerinin ve savaşların ardından Cezayir'in farklı şehirlerinde ikamet eden İbn Haldun, Merîni Sultanı Ebû İnân'ın yakın ilgisinden ötürü ilim meclisini oluşturan âlimler arasına alınmıştır. Fas'taki kütüphanelerde çalışmalar sürdüren İbn Haldun, Endülüs'ten buraya göç eden âlimlerden de faydalanarak bilgisini genişletmiştir. Ancak İbn Haldun'un siyasi mülahazalarla fazla iştigal olması dahası bazı yönetimlerle farklı sebeplerden ötürü sorunlar yaşaması sürekli ikamet değiştirmesine neden olmuştur.

1374 yılında Cezayir'in Tilimsan ile Biskra şehirleri arasında bulunan İbn Selame Kalesi'nde bütün meşgalelerden uzak bir şekilde dört yıl kalan İbn Haldun, burada el-İber adlı eserini yazmaya başlamış ve eserin birinci kitabını oluşturan ünlü Mukaddime'nin müsveddelerini 1377'de tamamlamıştır. Bir yıl sonra araştırmalarına devam etmek için Tunus'a geri dönen İbn Haldun, ilmî çalışmalarına devam ederken öğrenciler

eğitmiş bir yandan da Mukaddime'yi tamamlamıştır. Tunus'tan ayrıldıktan sonra İskenderiye ve Kahire şehirlerinde de ikamet eden İbn Haldun buralarda hem halk hem de âlimler tarafından çok iyi karşılanmıştır. Kadılık başta olmak üzere çeşitli görevleri sürdüren Haldun, çoğunlukla müderrisliğe devam etmiştir. Hayatını Tunus, Cezayir, Fas, Endülüs ve Mısır arasında geçiren ve 1406 yılının ramazan ayında Mısır'da vefat eden İbn Haldun, bu ülkelerde sık sık kabileler arasında dolaşarak bedevi kabile hayatını yakından tanımış, ilim ve öğretim çabalarını da sürdürerek 14.yüzyıldan bugüne kalmayı başaran en eşsiz İslam düşünürlerinden biri olmuştur.

MUKADDİME VE İKTİSAT TEORİLERİ

İbn Haldun yaşadığı coğrafyanın ve siyasi atmosferin deneyimlerinden azami şekilde faydalanarak hazırladığı çalışmalarıyla bugüne değin literatüre katkı yapmış önemli isimleri derinden etkilemiş;

sosyolojiden İslam hukukuna, siyasetten tarihe pek çok alanda öncüler arasında yer almıştır. Ancak Amerikalı ekonomist Joseph John Spengler tarafından orta çağ döneminde İslam medeniyetinin en büyük iktisatçısı olarak görülen İbn Haldun'un diğer alanlara nispeten, iktisadi teoriye katkıları çok geç dönemlerde fark edilmiştir.

İbn Haldun, üretim, arz veya maliyet konularında klasik iktisadın filizlenen tohumlarını atmamakla kalmamış, aynı zamanda modern iktisat teorisinin temel taşları olan tüketim, talep ve fayda meselelerine de öncülük etmiştir.

Spengler'e göre, Arap ve Müslüman dünyası ve İslam öncesi tarihe bir giriş olarak tasarlanan Mukaddime'de yer alan ekonomik görüşler o çağda ifade edilenlerin en gelişmişisi olarak ön plana çıkmıştır. Ancak Mukaddime'nin 1377'de tamamlanmasına ve yüzlerce el yazması kopyasına rağmen 1850'lere kadar basılı olarak yayımlanmaması, Joseph Schumpeter'in merkantilizm öncesi dönemde pozitif iktisadi düşüncenin eksikliğini vurguladığı "Büyük Boşluk" eleştirisini bir nevi haklı çıkarmış; İbn Haldun kısmen kendi yarattığı bu boşluk sayesinde ana akım iktisat kitaplarında ihmal edilmiştir. Bu meseleye dikkat çeken Georgetown Üniversitesinde ekonomi profesörü olan İbrahim Oweiss, İbn Haldun'un iktisada yaptığı değerli katkılardan ötürü onun düşünce tarihinde önemli

bir öncü olarak yerleştirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Zira Oweiss'e göre İbn Haldun, üretim, arz veya maliyet konularında klasik iktisadın filizlenen tohumlarını atmamakla kalmamış, aynı zamanda modern iktisat teorisinin temel taşları olan tüketim, talep ve fayda meselelerine de öncülük etmiştir. Öyle ki İbn Haldun bu konularda iktisadın babası olarak nitelendirilen Adam Smith'e çok benzer fikirleri ondan yüzlerce yıl önce ortaya koymuştur. Örneğin, Adam Smith'in iş bölümü ve uzmanlaşmaya ilişkin sunduğu toplu iğne örneğine benzer bir örneklendirme Mukaddime'de iki farklı fasılda buğday ve marangozluk zanaatı üzerinden anlatılmaktadır:

“Buğdayın ekilmesi, hasat edilmesi ve sonra sümbüllerinden çıkarılarak taneler hâline getirilmesi gibi... Tek bir kişi, bu işlerin hepsinin veya bazılarının üstesinden gelmeye güç yetiremez. O hâlde, güçlerin birleştirilmesi gerekir. Böylece güçlerini birleştiren her bir fert, yaşamına devam edeceği ihtiyaçlarını elde etmiş olur. Yardımlaşma sayesinde, ihtiyaç duyulan gücün kat kat fazlası bir güce ulaşırlar.”

“Kapı ve sandalyelerin yapımında kullanılan tahtalar (biri tarafından) oyulup işlenir, (başkası tarafından) rendelerle tesviye edilip güzel şekiller verilir, sonra belirli ölçü ve şekillerde birbirine eklenip çivilerle sabitlenir ve birbiriyle bütünleşmiş tek bir parça gibi görülür.”

“İbn Haldun'un fiyatların ve piyasaların rolü, para, vergiler ve hükûmetin ekonomik rolü hakkındaki düşünceleri modern ekonomik düşüncenin temellerinin çoğunun atası olarak daha sağlam bir yere yerleştirilerek iktisadi düşünce tarihine dâhil edilmektedir.”

Bunların yanı sıra emeğin ulusların zenginliğinde birinci kaynak olmasından emek arzı ve talebine dair piyasa mekanizmalara kadar pek çok noktada da İbn Haldun ve Adam Smith'in benzer yaklaşımları olduğu görülmektedir. İbn Haldun ve Adam Smith'in görüşlerindeki benzerlikleri inceleyen

Louisiana Xavier Üniversitesinde işletme profesörü olan James Bartkus ve New Orleans Üniversitesinde finans profesörü olan Kabir Hassan'a göre, İbn Haldun'un fiyatların ve piyasaların rolü, para, vergiler ve hükümetin ekonomik rolü hakkındaki düşünceleri modern ekonomik düşüncenin temellerinin çoğunun atası olarak daha sağlam bir yere yerleştirilerek iktisadi düşünce tarihine dâhil edilmektedir.

İbn Haldun'un ekonomiye yaklaşımlarına dair benzerlikler sadece Adam Smith ile de sınırlı değildir.

Nitekim Haldun'un hükümetin ekonomi-deki rolüne yaklaşımları Key-

nes'in Toplam Talep Teorisi'ni ve hükümet harcama çarpanını anımsatırken, vergilendirme ve üretim ilişkisine yaklaşımı Laffer Eğrisi'ne işaret etmektedir. Dahası 2004 yılında Laffer Eğrisi'ne dair bir değerlendirme yazan Arthur Laffer, bu yaklaşımın temellerinin 14. yüzyılda İbn Haldun tarafından atıldığını belirtmiştir. İbn Haldun'un piyasa güçlerini analizi Alfred Marshall'ın tutumuna; nüfus döngüsü teorisi ise Thomas Robert Malthus'un nüfus artışı üzerindeki değerlendirmelerine benzerlik göstermektedir. Oweiss, Haldun'un ekonomiyi üretim, ticaret ve kamu sektörü olarak üç kısma ayırmasına ve mal, emek ve top-

rak pazarını da analiz etmesine dayanarak, onun Karl Marx öncesinde emek değer teorisini icat ettiğini belirtmektedir.

Son dönem ekonomi anlayışındaki gelişmeler bağlamında İbn Haldun'un sosyal organizasyon teorisi, mülkiyet haklarına yaklaşımı ve ulusların yükselişi ve düşüşü üzerine inşa ettiği döngü teorisi literatürdeki farklı çalışmalarla benzerlikler göstermektedir. Kendinden yüzlerce yıl sonra dahi Avrupa'da mülkiyet haklarına ilişkin tartışmalar sürerken, İbn Haldun 14.yüzyılda mülkiyet haklarının korunmadığı ve uygulanmadığı durumlarda ekonomik faaliyetlerin gerileyeceğini; tüm şartlar eşit olduğunda dahi mülkiyet haklarına yaklaşımlardan kaynaklanan farklılıkların (zayıf yahut güçlü bir korumanın) ülkelerinin iktisadi geleceğini şekillendireceğini öngörmüştür. İbn Haldun'un iş dünyasının çöküşü (veya krizi), sömürgecilik ve yağma konularına dair fikirleri de güncel ve bölgesel iktisadi gelişmeler bağlamında kritik değerlendirmeler de sunmaktadır.

Sonuç olarak, onlarca yıllık tecrübenin, gözlemin ve ilmî çalışmanın sonucunda ortaya çıkan Mukaddime, 14.yüzyıldan bugüne modern dünyanın sorunlarına dair medeniyet temelinde değerli öngörüler sunmaktadır. İncelemeler ve araştırmalar İbn Haldun'un asırlar önce temellendirdiği iktisadi yaklaşımla diğer alanların yanı sıra onu literatürdeki öncüler arasına yerleştirecektir. ■

RÖPORTAJ

Prof. Dr. Robert Springborg:

“Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi Pazarındaki Tedarik Zincirlerinin Gelişimi Zayıf”

ABDENNOUR TOUMI

Uzman ORSAM

“

ODKA bölgesel pazarındaki tedarik zincirlerinin gelişimi zayıftır. Bölge, bölge içi ticarete, Doğu Asya veya Avrupa Birliği'ne göre çok daha az bağımlıdır. Gaz ve petrol fiyatlarındaki patlama bunu değiştirmemiştir.

Abdenmour Toumi: Koronavirüs salgınının etkileri ve Ukrayna'daki savaş ışığında, bu iki küresel zorluk Ortadoğu ve Kuzey Afrika (ODKA) bölgesinin ekonomilerini nasıl etkileyebilir?

Robert Springborg: ODKA, bu iki krizden olumsuz etkilenmiştir. Pandemi, bazı ODKA ülkeleri ekonomisinde önemli bir yer tutan turizm gelirlerini büyük ölçüde

Kimdir?

Robert Springborg

Robert Springborg, İtalyan Uluslararası İlişkiler Enstitüsünde kurum dışı araştırmacı ve Kanada Vancouver'daki Simon Fraser Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Okulunda misafir profesör olarak akademik hayatını sürdürmektedir. Daha önce, Monterey'deki Donanma Yüksek Lisans Okulunda Ulusal Güvenlik İşleri Profesörü ve Sivil-Asker İlişkileri Merkezinde Ortadoğu Program Yöneticiliği yapan Springborg, Londra'daki Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulunda (School of Oriental and African Studies) Mohamed Bin Issa el-Jaber Ortadoğu Çalışmaları Kürsüsünün sahibi ve aynı zamanda Londra Ortadoğu Enstitüsü Direktörü olarak da görev yapmıştır. Springborg ayrıca, Mısır'daki Amerikan Araştırma Merkezi Direktörü, Sidney Avustralya'daki Macquarie Üniversitesinde Ortadoğu siyaseti profesörü ve Pennsylvania Üniversitesinde siyaset bilimi yardımcı doçenti olarak yer almış, California Üniversitesi Berkeley'de dersler vermiştir. 2016 yılında Kuveyt Vakfı Misafir Araştırmacısı görevini üstlenen Springborg; Ortadoğu Girişimi, Kennedy Okulu, Harvard Üniversitesi gibi kurumlarda da çeşitli şekillerde faaliyet göstermiştir. Kendisinin her ikisi de Polity Press tarafından yayımlanan en son kitapları Mısır (2018) ve Siyasi Ekonomiler Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinin Ekonomi Politikası'dır (2020).

azaltmıştır. Örneğin Mısır'da, geleneksel olarak gayrisafı yurt içi hasılasının yaklaşık yüzde 12'si ve toplam istihdamın yaklaşık yüzde 15'i turizme dayanmaktadır. Körfez'de çalışan Lübnanlı göçmen işçiler bile evlerine dönememekten şikâyetçi konumdalar. ODKA ülkelerinde, özellikle orta ve alt gelir grupları arasında internete erişimin nispeten düşük seviyede olması, internet üzerinden evde eğitimi de uygulanamaz hâle getirmiştir.

Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin etkilerine gelince, bunun en derin enflasyonist yansıması hidrokarbonlar ve gıda üzerinde olmuştur. Hidrokarbonlarda fiyat artışları büyük petrol ve gaz ihracatçılarına fayda sağlamıştır ancak Ortadoğu nüfusunun büyük çoğunluğunun yaşadığı ülkeler ithalatçı olduğundan ekonomileri zarar görmüştür. ODKA, dünyada gıda ithalatına en bağımlı bölgedir. Bu nedenle artan gıda fiyatları nedeniyle nispeten diğer tüm bölgelere göre daha fazla enflasyona yol açmıştır. Petrol ve doğal gaz ihracatçısı olmayanlar için tek faydalı sonuç, bu iki krizin yıllardır ekonomik politikaları yetersiz olan yöneticilerine bahaneler sağlamasıdır ancak bu bahaneler de giderek zayıflamaktadır.

Abdenmour Toumi: Bir yandan petrol ve gaz sektörü, diğer yandan tedarik zincirleri bakımından ODKA bölgesi pazarı için en uygun zaman mıdır?

Robert Springborg: Büyük ihracatçılar için bu durum, 1973-75 ve 1980'lerin başındaki canlanmalara benziyor ancak nüfusları artık çok daha fazla ve dolayısıyla kişi başına görece gelirler daha düşüktür ancak bütçelerin dengeli

olduğu ve devlet servet fonlarında önemli miktarda sermaye birikimi olduğu bir döneme geri döndüler.

Öte yandan, hidrokarbon talebindeki azalma nedeniyle yatırımcılar yatırımlarının geri dönüşlerinden endişe duyduğundan, gaz ve petrol çıkarma yatırımları fiyat artışlarına ayak uyduramamıştır. Bu durum kısa vadede hidrokarbonların çıkarılmasını daha kârlı hâle getirir ancak orta ve uzun vadede tüketicileri yeşil enerjiye yönlendirecektir. ODKA bölgesel pazarındaki tedarik zincirlerinin gelişimi zayıftır. Bölge, bölge içi ticarete, Doğu Asya veya Avrupa Birliği'ne göre çok daha az bağımlıdır. Gaz ve petrol fiyatlarındaki patlama bunu değiştirmemiştir.

Abdenmour Toumi: Jeopolitik ve ekonomik belirsizliğin hâkim olduğu bu dönemde ODKA bölgesi ülkeleri gıda ve doğal gaz güvenliğini nasıl sağlamaktadır?

Robert Springborg: Zengin ülkeler, gıda üretimi ve hidrokarbon çıkarma ile ilgili olan bazı küresel girişimlere yatırım yapmaktadır.

ODKA'daki yoksul ülkeler hem gıda hem de petrol/gaz ithal etmek için mücadele etmektedir. Gıda ithalatına bağımlı hâle gelen Mısır ihtiyacını karşılayamamaktadır. Bu nedenle kırmızı et, kümes hayvanları, ekmek ve diğer emtia kıtlıkları artık olağan hâle gelmiştir. Doğal gaz gelince, Mısır kendi kendine yetmektedir ve sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ihracatı artmış olmakla birlikte, gıda ithalatının artan maliyetini karşılamaya yetmemiştir.

“
Öğrencilerin standart test performanslarına göre, ODKA eğitim sistemleri dünyanın en zayıfları arasında bulunmaktadır. Üstelik bu sistemler, özel sektörün talep ettiği görevleri yapabilecek mezunlar da vermemektedir. Özel sektörde nitelikli mezunlara olan talep, istihdamın kaliteden çok bağlantılarla belirlendiği devletin istihdamda oynadığı baskın rol nedeniyle düşüktür.”

Abdennour Toumi: Eğitim, büyüme ve gelişmenin akciğeri sayılmaktadır. Ulus inşası, refah ve istikrar açısından ODKA bölgesindeki eğitim ve iş fırsatlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Robert Springborg: Öğrencilerin standart test performanslarına göre, ODKA eğitim sistemleri dünyanın en zayıfları arasında bulunmaktadır. Üstelik bu sistemler, özel sektörün talep ettiği görevleri yapabilecek mezunlar da vermemektedir. Özel sektörde nitelikli mezunlara olan talep, istihdamın kaliteden çok bağlantılarla belirlendiği devletin istihdamda oynadığı baskın rol nedeniyle düşüktür. Bunun sonucunda, göç etmek isteyenlerin sayısında istikrarlı artışın da gösterdiği gibi gençlerin ulus devletlerinden hoşnutsuzlukları giderek artmakta ve seçkinlere karşı daha düşmanca davranmaktadır. Bu nedenle üzerlerindeki baskı da yoğunlaşmaktadır.

Abdennour Toumi: Son zamanlarda Suudi Arabistan Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) uzaklaşıyor gibi görünmektedir. Riyad ne kadar ileri gidebilir?

Robert Springborg: Muhammed bin Salman liderliğindeki Suudi Arabistan, ODKA'da ve dünyada iddialı rol oynamayı istemektedir. Washington'a bağımlı bir devlet olarak görülme istemediğinden, bağımsızlığının sinyallerini birçok farklı yoldan vermektedir. Ancak krallığın ulusal petrol ve doğal gaz şirketi olan ARAMCO'nun baskın aktör olduğu ve ABD enerji endüstrisiyle yakından ilgili olduğu enerji sektörü de dâhil olmak üzere, iki ülke yapısal olarak yakından bağlantılıdır. Askerî olarak da ikmal, eğitim, idame, ittifak

yapıları ve genel savaş düzeni açısından iç içe geçmiş durumdadırlar. Dolayısıyla Suudi Arabistan daha fazla otonomi sinyalleri vermektedir ancak ABD'ye güçlü şekilde bağlı olmaya devam etmektedir. Bu da ABD'nin tepki verirken daha dikkatli olmasına neden olmaktadır.

“ Sermaye ihracatçısı olan Türkiye, yönetim uzmanlığı ve dış pazarlara erişim açısından bölgede önemli role sahiptir. Aynı zamanda kapitalist gelişim için de model olarak hizmet etmektedir.

” **Abdennour Toumi: Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki yüksek ekonomik iş birliği göz önüne alın-**

diğında, tüm dış ve iç değişkenlere rağmen bölgede ekonomik entegrasyon süreci olasılığı var mıdır? Cezayir, Mısır, Suudi Arabistan, İran ve Türkiye gibi ülkeler BRICS'e katılmak için büyük ilgi göstermektedirler.

Robert Springborg: Sermaye ihracatçısı olan Türkiye, yönetim uzmanlığı ve dış pazarlara erişim açısından bölgede önemli role sahiptir. Aynı zamanda kapitalist gelişim için de model olarak hizmet etmektedir. Ancak ODKA'da siyaseti ekonomiden ayırmak asla kolay değildir. Türk-Arap ilişkileri siyasi mülahazalarla altüst olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Dolayısıyla her iki taraf için de potansiyel ekonomik faydalar azalmaktadır. ■

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIğI

TİKA

ULUSLARARASI
SEMPOZYUM

ORTADOğU VE KUZEY AFRİKA'DA ENERJİ, ÇEVRE VE GIDA GüVENLİğİNİN DEğİŞEN DİNAMİKLERİ

15-16 **ŞUBAT** 2023 İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
BEYAZIT YERLEŐKESİ

İ S T A N B U L

ORGANİZASYON

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi ORSAM | İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

PARTNERLERİMİZ

